

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Stanislav Ulman

**Ke slávě Boha i krále. Církevní politika Jana Lucemburského se
zaměřením na Horní Lužici a Slezsko**

For the glory of God and the King. Church policy of John of Bohemia with focus on Upper
Lusatia and Silesia

Praha 2020

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Na tomto místě bych rád poděkoval prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc. za všechny cenné rady, oporu, vstřícnost, čas, který mi věnovala, a také za materiály, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Můj dík patří též PhDr. Janu Zdichyncovi, PhD. za pomoc s překladem latinsky psaných pramenů a ochotu kdykoli pomoci. V neposlední řadě bych rád poděkoval svým přátelům z fakulty i mimo ni a své rodině za podporu během studia.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Chrášťanech dne 21. 5. 2020

Stanislav Ulman

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se věnuje církevní politice českého krále Jana Lucemburského ve vztahu k Horní Lužici a vřatislavskému knížectví, tedy oblastem, které se díky jeho úspěšné územní politice staly nedílnou součástí českého státu na několik staletí. Jelikož jmenované země patřily mezi imediální državy českého krále, mohl v nich plně rozvinout i svou donátorskou činnost. Výzkum se opírá o analýzu dostupných pramenů zejména diplomatické povahy a zároveň přihlíží i k pramenům narativním. Cílem práce je analyzovat a interpretovat Janův vztah vůči církevním institucím, zejména kapitulám a klášterům, ve vymezených regionech. Pozornost je rovněž věnována církevnímu mecenátu Jindřicha Javorského, dávného konkurenta Jana Lucemburského v zápase o Horní Lužici, který do roku 1329 vládl nad Zhořeleckem a nad částí hornolužického území až do konce svého života († 1346). Práce by ráda přispěla k zhodnocení Janovy podpory církevních institucí, která směřovala k upevnění jeho postavení ve zmíněných oblastech.

Klíčová slova: Jan Lucemburský; Jindřich Javorský; Horní Lužice; Slezsko; Vřatislavsko; církevní politika; církevní donace; konfirmace

Abstract

The presented diploma thesis deals with the church policy of the Bohemian King John of Bohemia in relation to Upper Lusatia and the Duchy of Wrocław. The areas which thanks to John's successful territorial policy have become an integral part of the Bohemian Kingdom for several centuries. As the named countries belonged to the indivisible dominions of the Bohemian ruler, he was able to fully develop there his donor activities. The research is based on an analysis of available sources especially of a diplomatic nature and is also focused on narrative sources. The aim of this work is to analyse and interpret John's relationship to church institutions especially chapters and monasteries in defined regions. Attention is also paid to the ecclesiastical patronage of Henry of Jawor a longtime competitor of John of Bohemia in the struggle for Upper Lusatia, who ruled over Görlitz until 1329 and over part of Upper Lusatia until the end of his life († 1346). The work would like to contribute to the evaluation of John's support for church institutions, which was aimed at strengthening his position in these areas.

Keywords: John of Bohemia; Henry of Jawor; Upper Lusatia; Silesia; Duchy of Wrocław; church policy; donation; confirmation

Obsah

Úvod	7
1 Charakteristika použitých pramenů a literatury, metodologická východiska	9
2 Jan Lucemburský a církev	15
3 Církevní poměry v Horní Lužici	21
4 Církevní mecenášství Jana Lucemburského v Horní Lužici	28
5 Církevní mecenášství Jindřicha Javorského	37
5.1 Jindřich Javorský (1292/1296–1346)	37
5.2 Fundace konventu magdalenitek v Lubáni	38
5.3 Další církevní mecenáš Jindřicha Javorského na území Horní Lužice	41
6 Církevní politika Jana Lucemburského ve vratislavském knížectví (1327/1335– 1346).....	45
6.1 Jan Lucemburský a vratislavské biskupství	45
6.2 Kláštery a špitály ve Vratislavi	52
Závěr	57
Seznam zkratk	60
Seznam pramenů a literatury	61
Prameny a edice	61
Literatura	63
Přílohy	74

Úvod

Problematika církevních dějin vedlejších zemí České koruny, stejně jako zhodnocení církevní politiky Jana Lucemburského, skrývá stále ještě řadu dosud neprobádaných témat. Jedním i z nich je i pohled na Janův vztah k církevním institucím v Horní Lužici a Slezsku, respektive ve vratislavském knížectví. Obě země se totiž díky Janově úspěšné územní politice staly bezprostředními državami českého krále, v nichž mohl plně rozvinout svou donátorskou činnost. Církevní mecenášství Jana Lucemburského bylo navíc dlouhou dobu v české historiografii opomíjeným tématem, jehož výzkum se v zásadě omezoval na připomínku založení smíchovské kartouzy na sklonku králova života. V posledních letech ovšem ožívá jak zájem o prohloubení tohoto pohledu, tak o méně okázalé projevy zbožnosti, mezi něž patří drobné donace a různé výsady poskytnuté klášterům a jiným církevním institucím. Stranou byly ovšem nadále ponechány oblasti, které král Jan k Českému království připojil. Tato práce si tak klade za cíl rozšířit povědomí o církevních dějinách Horní Lužice a Vratislavska a také upozornit na víceméně opomíjené aspekty panování Jana Lucemburského a rozšířit tak celkový pohled na jeho osobnost i na užívané mocenské a reprezentativní nástroje vlády.

Předkládaná práce je rozdělena do několika dílčích kapitol. V první z nich představuji pramennou základnu ke zvolenému tématu a také stěžejní literaturu, kterou jsem při psaní využil. Druhá kapitola nabízí ohlédnutí za již zpracovanou problematikou Janovy fundátorské a donátorské činnosti v Českém království s přihlédnutím ke vztahům mezi králem a papežskou kurií, které je ale pro komparaci s Janovým mecenátem v Horní Lužici a Vratislavsku zcela zásadní. Třetí kapitola je věnována církevním poměrům v Horní Lužici s důrazem na okolnosti založení jednotlivých církevních institucí s přihlédnutím k jejich majetkovému zázemí. Čtvrtá kapitola již představuje výsledky mého bádání, jedná se tedy o analýzu Janových písemností adresovaných církevním institucím v Horní Lužici. Listiny jsou zasazeny do širších souvislostí s celkovým dějinným vývojem. Na tuto pasáž souvisle navazuje kapitola o neméně zajímavém církevním mecenášství Jindřicha Javorského, dávného konkurenta krále Jana v zápase o Horní Lužici, do roku 1329 vládce Zhořelecka a až do své smrti v roce 1346 držitele Žitavska a města Lubáně. V poslední závěrečné kapitole se zabývám církevním mecenátem Jana Lucemburského ve vratislavském knížectví, které patřilo mezi bezprostřední državy českého krále ve Slezsku, s krátkým ohlédnutím na konflikt Jana Lucemburského s vratislavským biskupem Nankerem. V závěru práce jsou

shrnuty výsledky mého bádání a nastíněny možnosti dalšího výzkumu na poli církevních dějin korunních zemí.

1 Charakteristika použitých pramenů a literatury, metodologická východiska

Pramenná základna ke zvolenému tématu je relativně bohatá. Opřít se dá zejména o dnes již starší pramenné edice, protože se mnohé z Janových písemností do dnešních dob nedochovaly. Nutné je také přihlídnout k současné situaci, kdy není možné nahlédnout do originálů, které jsou v zásadě uloženy v zahraničních archivech. Nicméně některé archivy se zapojily ke zveřejnění svých sbírek v platformě MOM-CA,¹ jiné alespoň na svých webových stránkách zveřejnily registry listin, které jsou uchovány v jejich sbírkách.² Z dostupných edic se dalo opřít zejména o třetí a čtvrtý svazek edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* od Josefa Emlera³ a o sedmý svazek edice *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, který ovšem obsahuje převážně registry listin královice Karla.⁴ Pro komparaci Janových listin s listinami jeho předchůdců byly využity starší díly již zmiňovaných edic a vybrané díly *Českého diplomatáře*, který již období vlády Jana Lucemburského bohužel nepokrývá.⁵ Zhodnocení Janových písemností adresovaných papežské kurii v Avignonu by nebylo možné bez pozoruhodné práce Zdeňky Hledíkové *Monumenta Vaticana res gestas illustrantia. Tomus prodromus*⁶ a prvního svazku téže edice od Ladislava Klicmana, který tuto ediční řadu zahájil pontifikátem Klimenta VI. (1342–1352).⁷

V případě listin, jejichž příjemcem byly hornolužické církevní instituce, se dá opřít o registáře Johanna Gottloba Zobela,⁸ Joachima Prochna k dějinám Žitavska⁹ či Richarda Doehlera, faráře a hornolužického historika, který jako první muž vně klauzury mohl

¹ Archivverbund Stadtarchiv/Staatsfilialarchiv Bautzen, dostupné z: <https://www.monasterium.net/mom/DE-AVBautzen/Urkunden/fond>; Národní archiv Praha, fond Maltézští rytíři – české velkopřevorství (1085–1875), dostupné z: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/fond>.

² Archiv Kloster St. Marienstern, dostupné z: <https://archiv-marienstern.jimdofree.com/urkunden/>.

³ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*: I, ed. Karel Jaromír ERBEN, Praha 1855; II, ed. Josef EMLER, Praha 1882; III, ed. Josef EMLER, Praha 1890; IV, ed. Josef EMLER, Praha 1892.

⁴ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* VII, ed. Josef CHYTIL, Brno 1858–1864. Přihlédnuto bylo i k šestému svazku téže edice. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* VI, ed. Josef CHYTIL, Brno 1854.

⁵ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* I, ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1904–1907; *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* III/2, ed. Zdeněk KRISTEN, Praha 1962.

⁶ *Monumenta Vaticana res gestas illustrantia. Tomus prodromus*, ed. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Praha 2003.

⁷ *Monumenta Vaticana res gestas illustrantia* I, ed. Ladislav KLICMAN, Praha 1903.

⁸ *Verzeichniss Oberlausizischer Urkunden* I–II (965–1803), hrsg. v. Johann Gottlob ZOBEL, Görlitz 1799, 1800 (dále J. G. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss*).

⁹ *Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau*, hrsg. v. Joachim PROCHNO, in: NLM 113, 1937, s. 79–198.

studovat listiny kláštera St. Marienthal v originále.¹⁰ Pro pochopení Janovy osobní zbožnosti a jeho motivaci podporovat církevní instituce, bylo nutné pracovat nejen s registry listin, ale také jejich plným zněním. Většina Janových listin adresovaných hornolužickým církevním institucím byla vydána v prvním dílu edice *Codex diplomaticus Lusatiae superioris* od Gustava Köhlera.¹¹ V něm ovšem nenajdeme listiny adresované cisterciacům ze St. Mariensternu, a proto jsem využil diplomatář tohoto kláštera.¹² Znění některých Janových listin lze také nalézt v dnes již starém, ale dodnes hojně využívaném díle Johanna Benedikta Carpzo.¹³ Většina ze zmíněných edic byla východiskem i pro zpracování problematiky církevního mecenášství knížete Jindřicha Javorského.

I v případě Janovy církevní politiky ve vratislavském knížectví jsem využil značné množství pramenných edic. Za zcela zásadní považuji edici Gustava Adolpha Stenzela obsahující listiny vratislavského biskupství.¹⁴ Řadu dnes již neexistujících zpráv o Janových listinách lze dohled v několika svazcích ediční řady *Codex diplomaticus Silesiae*, která obsahuje i úryvky z pramenů narativních.¹⁵ Z dalších edic jsem přihlédl k: *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens*,¹⁶ *Wykaz regestów dokumentów archiwum archidiecezjalnego we Wrocławiu*,¹⁷ *Breslauer Urkundenbuch*,¹⁸ či první svazek řady *Regesty Śląskie*,¹⁹ začínající ovšem až rokem 1343. Dochování Janových listin uložených v Archiwum Państwowe we Wrocławiu ilustruje práce Romana Stelmacha z roku 2014.²⁰

¹⁰ *Diplomatarium Vallis S. Mariae monasterii sanctimonialium ord. cisterciensis. Die Urkunden des königlichen Jungfrauenstifts und Klosters Cistercienser-Ordens zu St. Marienthal*, hrsg. v. Richard DOEHLER (= Sonderdruck 78, 1902) (dále R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*).

¹¹ *Codex diplomaticus Lusatiae superioris. Sammlung der Urkunden für die Geschichte des Marggrafthums Ober-Lausitz I*, hrsg. v. Gustav KÖHLER, Görlitz 1856.

¹² *Die Urkunden des Klosters Marienstern*, herausgen. aus NLM 35, 1859.

¹³ Johann Benedikt CARPZOV, *Neueröffneter Ehren-Tempel Merckwürdiger Antiquitäten des Marggrafthums Ober-Lausitz I*, Leipzig – Budissin 1719 (Dále J. B. CARPZOV, *Ehren-Tempel I*).

¹⁴ *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, hrsg. v. Gustav Adolph STENZEL, Breslau 1845 (Dále G. A. STENZEL (Hg.), *Urkunden*).

¹⁵ *Codex diplomaticus Silesiae*:

XVI, hrsg. v. Colmar GRÜNHAGEN – Konrad WUTKE, Breslau 1892; XVIII, hrsg. v. Colmar GRÜNHAGEN – Konrad WUTKE, Breslau 1898; XXII, hrsg. v. Colmar GRÜNHAGEN – Konrad WUTKE, Breslau 1903; XXIX, hrsg. v. Konrad WUTKE – Erich RANDT – Hans BELLÉE, Breslau 1923; XXX, hrsg. v. Konrad WUTKE – Erich RANDT, Breslau 1930.

¹⁶ *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner Fürstenthümer im Mittelalter I–II*, hrsg. v. Colmar GRÜNHAGEN – Hermann MARKGRAF, Leipzig 1881–1883.

¹⁷ *Wykaz regestów dokumentów archiwum archidiecezjalnego we Wrocławiu*, ed. Wincenty URBAN, Warszawa 1970.

¹⁸ *Breslauer Urkundenbuch*, hrsg. v. Georg KORN, Breslau 1870.

¹⁹ *Regesty Śląskie I (1343–1348)*, edd. Kazimierz BOBOWSKI – Janina GILEWSKA-DUBIS – Waclaw KORTA – Bronislaw TUROŃ, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975.

²⁰ *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*, ed. Roman STELMACH, Wrocław 2014 (dále R. STELMACH (ed.), *Katalog*).

Vedle analýzy listinného materiálu bylo přihlédnuto také k pramenům narativním. Stěžejními kronikářskými díly pro období vlády krále Jana jsou kronika Petra Žitavského, opata kláštera na Zbraslavi, jenž kritikou na Jana Lucemburského rozhodně nešetřil,²¹ a autobiografie Karla IV. (*Vita Caroli Quarti*). Stejně jako v případě Karlova vlastního životopisu jsem využíval překlad Marie Bláhové i u kronik Františka Pražského, pražského kanovníka Beneše Krabice z Weitmile a opatovického opata Neplacha.²² K Janovým aktivitám ve Slezsku se jako zásadní jeví také nacionálně laděná *Kronika knížat polských* (*Chronica principum Poloniae*) ze sklonku 14. století, obsahující barvitě líčení sporu, který vzplál mezi českým králem a vřatislavským biskupem Nankerem.²³

Nyní bych rád představil stěžejní literaturu k jednotlivým částem předkládané práce. Rok 2018 byl poměrně bohatý na nové monografie o Janu Lucemburském a o obou si dovoluji tvrdit, že mi byly při psaní této práce oporou.²⁴ Vedle zmíněných biografii Jana Lucemburského jsem k představení jeho fundátorské činnosti využil též studii Zdeňky Hledíkové o fundacích českých králů ve 14. století²⁵ a ze zahraniční historiografie pak příspěvek, jehož autorem je Michel Margue.²⁶ Zároveň jsem přihlédl k syntetickým pracím věnovaným lucemburskému století.²⁷

Taktéž literatura k dějinám jednotlivých církevních institucí na území Horní Lužice je poměrně bohatá. V případě kolegiátní kapituly v Budyšíně bych upozornil na starší, nicméně hodnotný příspěvek o jejích počátcích od Franze Schwarzbacha publikovaný v jednom z čísel řady *Neues Lausitzisches Magazin*.²⁸ Ze současné historiografie zmiňuji práci německého historika Hermanna Kinneho, jenž mnohá Schwarzbachova tvrzení vyvrací, a studii Lenky Bobkové a Kateřiny Valentové, v níž autorky provedly analýzu listin

²¹ *Zbraslavská kronika (Chronicon Aulae Regiae)*, ed. František HEŘMANSKÝ, Praha 1976 (Dále *Zbraslavská kronika*, překlad).

²² *Kroniky doby Karla IV.*, ed. Marie BLÁHOVÁ, Praha 1987 (Dále *Kroniky doby Karla IV.*, překlad).

²³ *Chronica principum Poloniae*, vyd. Zikmund WĘCLEWSKI, in: *Monumenta Poloniae Historica III*, Lwów 1878.

²⁴ Lenka BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský. Otec slavného syna*, Praha 2018; Wojciech IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský. Dějiny bouřlivého života a hrdinné smrti českého krále a lucemburského hraběte v jednadvaceti obrazech*, Praha 2018.

²⁵ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Fundace českých králů ve 14. století*, in: *Táž, Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 106–162.

²⁶ Michel MARGUE, *Jan Lucemburský a církev v Českém království a v lucemburském hrabství*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, ed. Klára BENEŠOVSKÁ, Praha 2010, s. 261n.

²⁷ Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IVa*, Praha – Litomyšl 2003; Lenka BOBKOVÁ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IVb*, Praha – Litomyšl 2003.

²⁸ Franz SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche und Kollegiatstiftes St. Petri zu Bautzen im Mittelalter*, in: *NLM 105*, 1929, s. 76–113.

prvních Lucemburků uložených v kapitulním archivu v Budyšině.²⁹ K dnes již zaniklým sakrálním stavbám v Budyšině jsem využil publikaci *Bautzens verschwundene Kirchen*.³⁰ V případě kláštera St. Marienthal se dá opřít zejména o četné studie Jana Zdichynce,³¹ jenž vyvrací mnohá tvrzení starší historiografie, z níž jsem převážně čerpal ze sice klášterní tradicí zatíženého, ale pozoruhodného díla Josepha Bernharda Schönfeldera.³² Také literatura ke klášteru St. Marienstern je značně rozsáhlá,³³ často se ovšem omezuje pouze na okolnosti založení ústavu, případně na umělecké sbírky, které jsou tam dodnes k vidění, proto bylo nutné přihlédnout ke starším, nicméně velmi přínosným pracím Hermanna Knotheho a Alexandra Hitschfela, jelikož oba autoři chronologicky popsaly klášterní dějiny až do 19. století.³⁴ V případě zakladatelské činnosti knížete Jindřicha Javorského jsem se opřel o práci Paula Skobela a další práce německé a polské historiografie.³⁵

²⁹ Hermann KINNE, *Das Kollegiatstift st. Petri zu Bautzen von der Gründung bis 1569* (= Germania Sacra, Dritte Folge, Die Bistümer der Kirchenprovinz Magdeburg. Das (exempte) Bistum Meissen I), Berlin – Boston 2014; Lenka BOBKOVÁ – Kateřina VALENTOVÁ, *Listiny Jana Lucemburského a Karla IV. v kapitulním archivu v Budyšině*, in: *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, edd. Ivan HLAVÁČEK – Jan HRDINA, Praha 1998, s. 71–83.

³⁰ Silke KOSBAB – Kai WENZEL, *Bautzens verschwundene Kirchen*, Bautzen 2008.

³¹ Jan ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku od založení do husitských válek*, in: *Gotické umění a jeho historické souvislosti I*, edd. Jaromír HOMOLKA – Michaela HRUBÁ – Petr HRUBÝ – Michaela OTTOVÁ, Ústí nad Labem 2001, s. 107–145; Týž, *Kláster Marienthal v Horní Lužici*, netištěná diplomová práce FF UK, Praha 2002; Týž, *Kláster Marienthal mezi králi, městy a šlechtou (1234–1547)*, in: *Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*, edd. Lenka BOBKOVÁ – Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ – Jan ZDICHYNEC (= Korunní země v dějinách českého státu I), Ústí nad Labem 2003, s. 166–218; Týž, „*Ex fastigio dignitatis assumpte et regie nostre maiestatis*“. *Panovnická moc a cisterciácké kláštery v Horní a Dolní Lužici ve 13. – 15. století*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*. Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, edd. Lenka BOBKOVÁ – Mlada HOLÁ, Praha – Litomyšl 2005, s. 205–218.

³² Joseph Bernhard SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte des Königlichen Jungfrauenstifts und Klosters St. Marienthal, Cistercienser-Ordens, in der Königlichen Sächsischen Oberlausitz, Zittau 1834*.

³³ *Zeit und Ewigkeit. 128 Tage in St. Marienstern. Ausstellungskatalog*, hrsg. v. Judith OEXLE – Markus BAUER – Marius WINZELER, Halle an der Saale 1998; Marius WINZELER, *St. Marienstern. Der Stifter, sein Kloster und die Kunst Mitteleuropas im 13. Jahrhundert*, Wettin-Löbejün 2011; Siegfried SEIFERT, *Der Geschichte des Klosters St. Marienstern 1248–1998. Ein Überblick*, in: *750 Jahre Kloster St. Marienstern*. Festschrift, hrsg. v. Karlheinz BLASCHKE – Heinrich MAGIRIUS – Siegfried SEIFERT, Halle an der Saale 1998, s. 57–64.

³⁴ Hermann KNOTHE, *Urkundliche Geschichte des Jungfrauenklosters Marienstern, Cisterzienserordens, in der Königl. Sächs. Oberlausitz, von der Zeit der Gründung bis Anfang des sechzehnten Jahrhunderts*, Dresden 1871; Alexander HITSCHFEL, *Chronik des Cisterzienserinnenklosters Marienstern in der königlich sächsischen Lausitz*, Opitz – Warnsdorf 1894.

³⁵ Paul SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift zur Heiligen Maria Magdalena von der Buße zu Lauban in Schlesien von 1320–1821*, Stuttgart – Aalen 1970; Piotr STEFANIAK, *Na chwale Trojcy Swietej*, Kraków 2011; Władisław BOCHNAK, *Dzieje Zakonu Magdalenek od Pokuty na Dolnym Śląsku i Łużycach*, Wrocław – Legnica 1996; Anna SUTOWICZ, *Klasztory magdalenek i ich miejsce w miastach Śląska i pogranicza łużyckiego w okresie średniowiecza*, in: *Świdnickie studia teologiczne 12*, 2015, č. 1, s. 93–119; Paul MAI, *Die Laubaner Magdalenerinnen (Niederschlesien) heute in Seyboldsdorf (Niederbayern)*. *Blüte und Niedergang eines großen Frauenordens*, in: *Staat, Kultur, Politik*. Beiträge zur Geschichte Bayerns und des Katholizismus. Festschrift zum 65. Geburtstag von Dieter Albrecht, hrsg. v. Winfried BECKER – Werner CHROBAK, Kallmünz/Opf. 1992, s. 413–429.

Vztahy mezi vratislavskými biskupy a českými králi se zabývala Mlada Holá, která se ve své studii nezaměřila jen na konflikt Jana Lucemburského s biskupem Nankerem, nýbrž i na následné období spolupráce mezi Lucemburky a jim nakloněným Přeclavem z Pohořelé, Nankerovým nástupcem.³⁶ V případě analýzy listin Jana Lucemburského adresovaných vratislavskému biskupství, kapitule a duchovenstvu obecně jsem se opřel zejména o stěžejní publikace od Johanna Heyneho, který publikoval i nezkrácené znění Janových privilegií určených vratislavskému biskupství.³⁷ Dále je pak na místě připomenout sic stručné, ale bezesporu srozumitelné a přínosné pojednání od Franze Xavera Seppelta o dějinách biskupství.³⁸ Jen stěží by šlo práci napsat bez publikací polských autorů, z nichž zmiňuji zejména dnes již starší práce Tadeusze Silnickiho³⁹ a Jana Dąbrowskiho⁴⁰ a jeden ze svazků řady o slezských církevních dějinách z pera Józefa Mandziuka.⁴¹ Zmínění autoři důsledně rozebírají mnohdy napjaté církevní poměry ve Slezsku, které se často neobešly bez násilí.

Problematika zakladatelské a mecenášské činnosti Jana Lucemburského byla dlouhou dobu českou historiografií opomíjena, nebál bych se použít výraz marginalizována. V posledních letech ale bylo toto téma v literatuře reflektováno, nicméně pouze ve vztahu k Českému království a Lucembursku, nikoli ve vztahu ke korunním zemím. Nebylo tedy možné se do jisté míry vyhnout deskriptivnímu postupu, který mi umožnil analyzovat značné množství písemností různých vydavatelů. K pochopení smyslu panovníckých donací, na které je nutné hledět nejen v rovině osobní zbožnosti, ale také v rovině reprezentační a politické, jsem využil postupů historické sociologie, kulturní antropologie a dějin mentalit.⁴² Snažil jsem se přihlídnout k cílenému užívání některých povahových rysů jako jednoho z politických nástrojů, které dotváří celkový *habitus* vládce, do něhož podpora církve

³⁶ Mlada HOLÁ, *Vztahy českých králů a vratislavských biskupů v letech 1327–1378*, in: Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14. – 17. století, edd. Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ (= Korunní země v dějinách českého státu IV), Praha 2009, s. 76–91.

³⁷ Johann HEYNE, *Dokumentierte Geschichte des Bisthums und Hochstifts Breslau I. Denkwürdigkeiten aus der Kirchen- und Diözesan-Geschichte Schlesiens von der Einführung des Christentums in Schlesien bis zur böhmischen Oberherrschaft über dieses Land (966–1355)*, Breslau 1860.

³⁸ Franz Xaver SEPPELT, *Geschichte des Bistums Breslau*, Breslau 1929.

³⁹ Tadeusz SILNICKI, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*, Warszawa 1953.

⁴⁰ Jan DĄBROWSKI, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*, in: Historia Śląska I. Od najdawniejszych czasów do roku 1400, ed. Stanisław KUTRZEBA, Kraków 1933.

⁴¹ Józef MANDZIUK, *Historia kościoła katolickiego na Śląsku 1/2 (1302–1417)*, Warszawa 2004.

⁴² Jiří SPĚVÁČEK, *Mentalita a dějiny mentalit v proměnách evropského myšlení*, in: Sborník společnosti přátel starožitností 4, 1996, s. 59–70. Obecně též Georg Gerson IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století*, Praha 2002.

jednoznačně zapadá, nicméně u krále Jana není dostatečně doceněn.⁴³ V souvislosti s donátorskou praxí krále Jana a také fenoménem donací jsem metodologicky inspirován pracemi Zdeňka Vaška.⁴⁴ Samotný textový materiál jsem se pokoušel využít i z hlediska prosopografického, tj. alespoň zčásti rekonstruovat sociální vazby mezi panovníkem a kláštery, ale také mezi kláštery a jejich okolím. Metodologicky jsem se též inspiroval pracemi Martina Baucha a Václava Žůrka, které jsou ovšem věnovány osobě císaře Karla IV., nicméně reflektují atributy ideálního vladaře středověku.⁴⁵ Oporou mi byla také studie Blanky Zilynské a Jana Zdichynce o stavu bádání o církevní problematice v korunních zemích.⁴⁶ Snažil jsem se též užít interdisciplinárních poznatků, zejména dějin výtvarného umění, například v souvislosti fundace náhrobku Jindřicha VI. Dobrého. Závěrem bych rád upozornil, že u křestních jmen používám až na výjimky českou podobu. U lokalit, u nichž je to běžné (Budyšín, Zhořelec, Vratislav aj.), jsou užívána exonyma. Úryvky z pramenů jsou přebírány z pramenných edic, v zásadě z první citované. Součástí příloh je pro lepší přehlednost také rejstřík vybraných toponym s jejich ekvivalenty v jazyce českém, německém a polském.

⁴³ K pojmu *habitus* Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998; dále Martin BAUCH – Julia BURKHARDT – Tomáš GAUDEK – Paul TÖBELMANN – Václav ŽŮREK, *Heilige, Helden, Wüteriche. Eine konzeptionelle Skizze zu „Herrschaftsstilen“ im langen Jahrhundert der Luxemburger*, in: Heilige, Helden, Wüteriche. Herrschaftsstile der Luxemburger (1308–1437), hrsg. v. Martin BAUCH – Julia BURKHARDT – Tomáš GAUDEK – Václav ŽŮREK (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta imperii, Bd. 41), Köln 2017, s. 11–27.

⁴⁴ Zdeněk VAŠEK, *Zbožná nadání příslušníků panovnické rodiny a další projevy jejich přízně církvi v letech 1310–1333 (1335)*, in: *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2011, roč. 2, s. 55–67; Týž, „...aby se jim více líbilo modlit se dnem i nocí za nás“. *Donace v českých zemích ve vrcholném středověku*, netištěná diplomová práce FF UK, Praha 2008. Ačkoli se ve své diplomové práci zaměřil zejména na donace šlechticů, neopomněl věnovat dílčí část také panovnické rodině. K fenoménu donací Týž, *Zbožné dary v českém středověku*, netištěná disertační práce FF UK, Praha 2016.

⁴⁵ Martin BAUCH, *Divina favente clemencia. Auserwählung, Frömmigkeit und Heilsvermittlung in der Herrschaftspraxis Kaiser Karls IV.* (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters, Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii, Bd. 36), Köln 2015; Václav ŽŮREK, *Karel IV. Portrét ideálního vladaře*, Praha 2018.

⁴⁶ Blanka ZILYNSKÁ – Jan ZDICHYNEC, *Stav bádání o církevní problematice korunních zemí na přechodu od středověku k novověku*, in: *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14. – 17. století*, edd. Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ (= Korunní země v dějinách českého státu IV), Praha 2009, s. 19–58.

2 Jan Lucemburský a církev

Podpora církve, která byla projevována prostřednictvím donací či zakládáním nových církevních institucí, patřila ve středověku mezi atributy ideálního vládce.⁴⁷ Z panovníků 14. století vyniká svou zakladatelskou činností zejména Karel IV., neměli bychom ovšem zapomínat ani na jeho otce. Jelikož se panovníkům často nedostávalo finančních prostředků, tedy ani již zmiňovanému Karlovi, a klášterní síť byla ve 14. století prakticky dotvořena, nepřekvapí nás, že vznikalo již méně nových klášterů, které v zásadě osadili řeholníci módních řádů. I Jan Lucemburský stál u založení nových církevních institucí, přesto není tato aktivita doposud značně doceněna.

Za nejvýznamnější zakladatelský počín Jana Lucemburského lze bezesporu považovat založení kartuziánského kláštera, který se nacházel za hradbami Menšího Města pražského, na území dnešního Smíchova.⁴⁸ Jeho počátky spadají do roku 1342 a byl vůbec prvním klášterem přísného kartuziánského řádu v českých zemích⁴⁹ a zároveň prvou královskou fundací 14. století.⁵⁰ Založení smíchovské kartouzy, která byla nazvána „Zahradou Panny Marie“, spadá do období, které bylo pro krále Jana více než bolestné. Za hlavní podnět k založení kartouzy lze považovat Janovo vlastní oslepnutí, které ho přivedlo nejen k sepsání závěti, ale také k větší zbožnosti. Přesto nelze upozadit ani další truchlivou událost, která krále Jana zasáhla. V červenci 1341 totiž zemřela jeho dcera Markéta.⁵¹ Kronikář František Pražský zařadil pasáž o založení kartouzy vzápětí po zmínce o Markétině smrti a zároveň dodal, že ačkoli všichni vznášeli prosby za její uzdravení, zabránily tomu otcovy hříchy.⁵² Spojitost mezi smrtí královské dcery a založením kláštera nalezneme vedle

⁴⁷ K ideálnímu panovníkovi ve středověku blíže Robert ANTONÍN, *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013, ke zbožnosti středověkých vládců, s. 317n.

⁴⁸ Smíchovská kartouza byla zničena za husitských válek a dnes po ní nejsou žádné stopy. K zániku kartouzy blíže Josef Metoděj JAKUBIČKA, *Klášter Zahrada sv. Máří řádu kartuziánského na Újezdě v Praze II*, in: *Časopis Musea Království českého* 86, 1912, s. 454–467, k zániku kláštera s. 460n. Josef Metoděj Jakubička je autorem dosud nepřekonaných statí o smíchovské kartouze. V *Časopisu Musea Království českého* publikoval i příspěvek o jejím založení, které spojuje s osobou královny Karla. Srov. Josef Metoděj JAKUBIČKA, *Klášter Zahrada sv. Máří řádu kartuziánského na Újezdě v Praze I*, in: *Časopis Musea Království českého* 85, 1911, s. 317–328. O zániku kartouzy se zmiňuje též stručně W. IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský*, s. 87–88.

⁴⁹ Při výběru řádu mohla sehrát jistou roli osoba Balduina Trevírského, Janova strýce, který sám dvě kartouzy založil, v Koblenci a Trevíru. Souvislosti mezi jednotlivými kartouzami hledá M. MARGUE, *Jan Lucemburský a církev*, s. 261–262; J. M. JAKUBIČKA, *Klášter Zahrada sv. Máří I*, s. 322.

⁵⁰ K pojmu fundace Z. HLEDÍKOVÁ, *Fundace*, s. 106 s odkazy na další literaturu.

⁵¹ K okolnostem založení kartouzy též Z. HLEDÍKOVÁ, *Fundace*, s. 108–111; L. BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský*, s. 380–381; W. IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský*, s. 86–88; J. M. JAKUBIČKA, *Klášter Zahrada sv. Máří I*, s. 320n. Ke smrti Markéty Lucemburské blíže Josef ŠUSTA, *Karel IV. Otec a syn 1333–1346*, *České dějiny II/3*, Praha 1946, s. 361n.

⁵² *Kroniky doby Karla IV.*, překlad, s. 132.

již zmiňovaného Františka Pražského také u Beneše Krabice z Weitmile, dalšího soudobého kronikáře, jenž uvádí: „*Téhož roku [1341] český král Jan, podnícen zbožnou horlivostí, ačkoli se zdálo, že je mužem zcela oddaným světským záležitostem, neboť měl zálibu v turnajích a jiných vojenských cvičeních, přece však ne nepamětliv své spásy, následoval stopy svých předchůdců, králů a knížat českých, a založil a vystavěl dílem podivuhodným a chvályhodným k chvále Boha všemohoucího a slavné Panny Marie, rodičky Pána našeho Ježíše Krista, klášter pod horou Petřínem u Menšího Města pražského a umístil v něm bratry řádu kartuziánského. Ty dostatečně zaopatřil důchody a ostatními životními potřebami. Jejich kostel také skvěle vyzdobil knihami, bohoslužebnými rouchy a skvosty.*“⁵³ Beneš Krabice se znovu o smíchovské kartouze zmiňuje v souvislosti se snem královny Karla v italském Terenzu.⁵⁴ Podle Beneše Krabice si měl být i král Jan vědom tohoto božského napomenutí před špatnou cestou a pod tíhou svých hříchů založil klášter.⁵⁵ Zmínku o založení smíchovské kartouzy nalezneme také u opatovického opata Neplacha, který v souvislosti s úmrtím Jana Lucemburského v bitvě u Kresčaku v srpnu 1346 stručně uvádí: „*Ten založil kartuziánský klášter u Prahy.*“⁵⁶

Samotnou zakládací listinu vydal král Jan v Praze 1. února 1342, v níž pamatoval na spásu duše své, jak se ostatně zmiňuje již citovaný Beneš Krabice z Weitmile, ale i jeho širokého příbuzenstva a předků, kteří jsou v listině vyjmenováni. Nově ustanovenému klášteru, který byl osazen 24 mnichy, přestože kartuziánský konvent jich má čítat pouze dvanáct, byly přiřknuty pozemky včetně mlýnů na obou březích Vltavy v Újezdu u Prahy. Kartouza byla také vyňata ze zemského práva, osvobozena od placení daní a jiných poplatků, nabyla rovněž celních a obchodních úlev. V čele konventu stál převor, jenž zároveň zastával funkci královského kaplana. Ochranu nad klášterem si král Jan vyhradil sobě a svým nástupcům na českém trůnu.⁵⁷

Již na samém počátku své vlády, v červnu 1312, se král Jan spolu se svou ženou Eliškou Přemyslovnou podílel na fundaci kláštera dominikánek s kaplí sv. Anny na Starém Brně, který plánoval založit již Eliščin otec, český a polský král Václav II. Jan Lucemburský daroval dominikánkám místo zvané *Hortus regis* (Královská zahrada) se sadem, dvorem

⁵³ Tamtéž, s. 204.

⁵⁴ Ke Karlovu vidění blíže Martin NODL, *Svár obrazu s textem. Sen Karla IV. o smilstvu*, in. Týž, *Tři studie o době Karla IV.*, Praha 2006, s. 21–64.

⁵⁵ *Kroniky doby Karla IV.*, překlad, s. 216; J. M. JAKUBIČKA, *Klášter Zahrada sv. Máří I*, s. 321.

⁵⁶ *Kroniky doby Karla IV.*, překlad, s. 548.

⁵⁷ K rozboru listiny W. IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský*, s. 87; Z. HLEDÍKOVÁ, *Fundace*, s. 109; J. ŠUSTA, *Karel IV. Otec a syn*, s. 371–372 (uvádí, že pozemek, na němž se kartouza nacházela, patřila původně urbureři Temlínu Velfovci); J. M. JAKUBIČKA, *Klášter Zahrada sv. Máří I*, s. 323–324.

s věží a zahradou. Král od sester žádal, aby se modlily za spásu duší jeho předků, potomků a všech zemřelých. Samotnou realizací byla ovšem pověřena Kateřina z Lomnice, vdova po Tasovi z Lomnice, jež se patrně stala také převorkou nově vzniklého konventu. Kateřina rovněž nový klášter hmotně zabezpečila.⁵⁸

Vedle vlastních založení projevoval král Jan svoji štědrost i vůči dalším církevním institucím. Jednou z nich byl klášter cisterciáček na Starém Brně, který založila v roce 1323 královna vdova Eliška Rejčka, které král věnoval svůj dům na Rybím trhu v Brně společně s patronátním právem ke kapli Nejsvětější Panny Marie a následně i pozemek pro stavbu nového kláštera.⁵⁹ O založení kláštera se zmiňuje také Petr Žitavský ve své Zbraslavské kronice: „*Asi v téže době, v den svatodušní, který připadl na 15. května, založila Alžběta, řečená královna Hradecká, blízko Brna klášter jeptišek řádu cisterciáckého a nazvala ho Síní Mariánskou.*“⁶⁰ Už samotné pojmenování starobrněnského konventu nasvědčuje tomu, že Hradecká královna, jak bývala Eliška někdy nazývána, se při výběru řehole inspirovala fundací svého prvního manžela, krále Václava II., jenž stál u zrodu kláštera cisterciáků Aula Regia na Zbraslavi.⁶¹

Eliška Rejčka zamýšlela založit klášter cisterciáckého řádu již před svým odchodem na Moravu. Již v roce 1315 je totiž datována první ze souboru iluminovaných liturgických knih, které byly klášteru darovány jeho zakladatelkou v samotných počátcích fundace. Eliška rovněž svoji fundaci hmotně zabezpečila. Vedle ní projevoval značnou přízeň starobrněnskému klášteru i král Jan, který svolil, aby se na stavbu kláštera použilo dříví z královských lesů, povolil šenk vína při klášteře a udělil mu četné výsady a dary.⁶²

Na rozdíl od mnohých sakrálních objektů probíhala výstavba starobrněnského kláštera poměrně rychle, patrně již v roce 1333 začal plnit svoji funkci klášterní kostel. Stavební práce pokračovaly do poloviny 14. století, nicméně hlavní jádro bylo zhotoveno

⁵⁸ Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 205; Z. VAŠEK, *Zbožná nadání*, s. 59; Týž, „...aby se jim více líbilo...“, s. 73–74; Týž, *Zbožné dary*, s. 272; M. MARGUE, *Jan Lucemburský a církev*, s. 262; W. IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský*, s. 88.

⁵⁹ W. IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský*, s. 88. K životu Elišky Rejčky blíže Zdeňka, HLEDÍKOVÁ, *Alžběta Rejčka*, in: *Dějiny a současnost. Kulturněhistorická revue* 13, 1991, č. 5, s. 7–12; Jiří KUTHAN, *Eliška Rejčka († 1335)*, in: *Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308–2008. Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference ve dnech 15. a 16. října 2008 v Hradci Králové*, ed. Jiří ŠTĚPÁN, Hradec Králové 2009, s. 113–128; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007, s. 260–262; Karel STLOUKAL, *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 97–106; Jiří KUTHAN, *Kláštery cisterciáček v českých zemích*, in: Týž, *Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis*, Praha 2005, s. 365–416, k životu Elišky Rejčky s. 373–374.

⁶⁰ *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 336.

⁶¹ J. KUTHAN, *Kláštery cisterciáček*, s. 376.

⁶² J. KUTHAN, *Kláštery cisterciáček*, s. 377; D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie*, s. 208.

během krátké doby, jednoho desetiletí.⁶³ Další zajímavostí je, že na rozdíl od většiny gotických staveb v českých zemích byl klášterní kostel zbudován z cihel, což ukazuje na vlivy polského, ale i severoněmeckého prostředí.⁶⁴

Král Jan i vůči jiným církevním institucím vystupoval jako štědrý dárcce. Donacemi na území Českého království se nehodlám zabývat zevrubně, jelikož se nejedná o téma této práce, a navíc je tato problematika již zpracována. Některé aspekty ovšem uvést musím. Zdeněk Vašek člení panovnické donace do tří skupin, ačkoli sám upozorňuje, že první dvě jsou „klasickým“ donacím více či méně vzdálené. První skupinu představují konfirmace dříve udělených výsad. Vašek se ve svých pracích tímto aspektem zevrubněji nezabývá, ale nesouhlasil bych s tvrzením, že by výčet panovnických konfirmací byl nepřínosný. Sám ve své disertační práci, na rozdíl od práce diplomové, přiznává, že nelze význam konfirmací zcela bagatelizovat, neboť znovu potvrzené příjmy mohl král požadovat nazpět.⁶⁵ Osobně považují konfirmace starších privilegií a práv za důležitý aspekt církevní politiky, protože potvrzovaly právní stav. Do druhé kategorie zahrnuje Vašek imunity a milosti pro církevní instituce, mezi něž zařazuje rozhodnutí o svobodě před útlakem úředníků, zejména těch královských, či vynětí klášterních poddaných z pravomoci jiných soudů. Třetí skupinu zastupují již samotné dary, ty, které souvisely se zakladatelskou činností Jana Lucemburského, již byly zmíněny.⁶⁶ Za zajímavou lze například považovat Janovu donaci z roku 1319 pro johanitskou komendu v Kladsku, které postoupil příjem z jednoho dvora. Vašek upozorňuje, že tato donace měla spíše ráz politický a reprezentativní, neboť skrze ni chtěl král Jan připomenout opětovnou moc českého krále v této oblasti.⁶⁷ Štědrý byl také král Jan vůči pražským církevním institucím, čímž navázal na tradici posledních Přemyslovců. Značné přízni se těšili zejména minorité u sv. Jakuba či klášter augustiniánů eremitů u sv. Tomáše.⁶⁸

Vašek ve své disertační práci sledoval také motivaci darů, které král Jan církevním institucím poskytl. Uvádí, že v prvních letech Janovy vlády byly dary zaměřeny na upevnění jeho postavení a potvrzení legitimacy nové dynastie. Od 20. let 14. století se Jan snažil dary ekonomicky podpořit spřízněné instituce a v závěru svého panování, tedy od druhé poloviny

⁶³ W. IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský*, s. 89.

⁶⁴ W. IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský*, s. 89 (píše o vlivech slezských); J. KUTHAN, *Kláštery cisterciáček*, s. 379.

⁶⁵ Z. VAŠEK, *Zbožné dary*, s. 271.

⁶⁶ Z. VAŠEK, „...aby se jim více líbilo...“, s. 72–73; Týž, *Zbožné dary*, s. 273.

⁶⁷ Z. VAŠEK, „...aby se jim více líbilo...“, s. 74.

⁶⁸ K problematice blíže W. IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský*, s. 89–90; M. MARGUE, *Jan Lucemburský a církev*, s. 262–263.

30. let, spojoval darování s osobní zbožností, péčí o spásu své duše a neodmyslitelnou memorií.⁶⁹ Jsem si vědom, že jsem ponechal stranou Janův mecenát v Lucembursku, k němuž odkazuji na příslušnou literaturu. Nicméně musím alespoň uvést, že zvláštní přízně se těšily lucemburské konventy cisterciáček v Clairfontaine, dominikánek ve Valenciennes a Marienthalu, jehož převorkou byla Janova teta Markéta.⁷⁰

Patrně nejvýznamnějším Janovým úspěchem na poli církevní politiky⁷¹ bylo povýšení pražského biskupství na arcibiskupství a v souvislosti s tím zřízení biskupství v Litomyšli v roce 1344, což souvisí také se vztahem českého krále k avignonskému papežství, o čemž se níže zmíním. Tento úspěch představoval výsledek schůzky mezi papežem Klimentem VI. (v úřadu 1342–1352) a Janem Lucemburským společně se synem Karlem v březnu a dubnu 1344. Na názor mohučského metropolity Jindřicha z Virneburgu, do jehož arcidiecéze české země spadaly, nemusel brát Kliment ohled kvůli Jindřichově podpoře klatbou postiženého Ludvíka Bavora.⁷² Prvním pražským arcibiskupem, jenž nabyl právo korunovat české krále, byl jmenován dosavadní pražský biskup Arnošt z Pardubic, který se stal významnou oporou lucemburské moci.⁷³

Vztahy mezi Janem Lucemburským a papežskou kurií byly různorodé. Franz J. Felten ve své studii sice upozorňuje na značné množství Janových listů pro papeže, pravidelné vysílání posílů k papežské kurii a také na Janovy návštěvy Avignonu, které sílily zejména po roce 1340, zároveň ale upozorňuje na napětí, které vyvolala například Janova italská politika či otázka vztahu mezi českým králem a exkomunikovaným císařem Ludvíkem Bávorem. Taktéž uvádí, že poměrně intenzivní vztahy mezi Českým královstvím a papežskou kurií ochably po smrti Jana XXII. († 1334) a nástupu Benedikta XII. (v úřadu 1334–1342), který oproti svým předchůdcům šetřil prebendami a dalšími imunitami. Vztahy byly posíleny až nástupem Klimenta VI.⁷⁴ Závěrem lze dodat, že král Jan, stejně jako jeho

⁶⁹ Z. VAŠEK, *Zbožné dary*, s. 279–280.

⁷⁰ M. MARGUE, *Jan Lucemburský a církev*, s. 265; W. IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský*, s. 91. Z dalších děl Michel MARGUE, „*Regum de stirpe*“. *Několik aspektů monastické politiky lucemburského hraběte a českého krále Jana Lucemburského*, in: Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310, ed. Klára BENEŠOVSKÁ, Praha 2010, s. 252–271. K zbožným nadáním Týž, *Memoria et fundatio. Religiöse Aspekte des Herrschaftsverständnisses eines Landesherrn in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, in: Johann der Blinde. Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296–1346. Tagungsband der 9 Journées Lotharingiennes 22. – 26. Oktober 1996 Centre Universitaire de Luxembourg, Luxembourg 1997, s. 197–217.

⁷¹ Ačkoli je často připisován výhradně jeho synu Karlovi.

⁷² L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny IVa*, s. 189–193; W. IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský*, s. 90; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Karel IV. a církev*, in: Táž, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 163–190, zde s. 163.

⁷³ K osobě Arnošta z Pardubic nejnověji Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, Praha 2008.

⁷⁴ Franz J. FELTEN, *Johann der Blinde und das Papsttum*, in: Johann der Blinde. Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296–1346. Tagungsband der 9 Journées Lotharingiennes 22. – 26. Oktober 1996 Centre Universitaire de Luxembourg, Luxembourg 1997, s. 383–417. K avignonskému papežství a českým zemím též

syn Karel, ctil papeže jako nejvyšší duchovní autoritu, nicméně v politických záležitostech ho vnímal jako politického hráče.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Počátky avignonského papežství a české země*, Praha 2013. K Janovým suplikám k papežské kurii blíže Lucie NEUŽILOVÁ, *Jan Lucemburský a jeho styky s avignonským papežstvím na základě diplomatického materiálu*, netištná bakalářská práce FF UK, Praha 2013.

3 Církevní poměry v Horní Lužici

Za přirozené duchovní centrum v Horní Lužici lze považovat kolegiátní kapitolu při kostele sv. Petra v Budyšíně.⁷⁵ I když nelze pro neexistenci zakládací listiny určit s přesností datum jejího založení, lze klást její počátky před 24. červen 1221, kdy je poprvé doložena listinou.⁷⁶ Podle Franze Schwarzbacha, jenž se ve své studii zabýval počátky kolegiáty, se měli budyšínszí kanovníci objevit již v listině míšeňského biskupa z 13. března 1218. Podle Schwarzbacha tudíž muselo dojít k založení kapituly dříve, možná snad roku 1213. Nicméně toto tvrzení postrádá jakoukoli oporu v pramenech, jak upozorňuje Hermann Kinne.⁷⁷

24. června 1221 vysvětil míšeňský biskup a zakladatel kolegiáty Bruno II. z Porstendorfu (v úřadu 1209/10–1228) nový chór kostela, který byl původně zasvěcen sv. Janu Křtiteli,⁷⁸ a daroval kapitule ves Schmiedefeld se vším příslušenstvím a biskupské desátky v Kunnersdorfu poblíž města Löbau.⁷⁹ Vedle toho kapitule příslušely dosavadní příjmy z fary.⁸⁰

Budyšínský farní kostel byl původně zasvěcen sv. Janu Křtiteli. Ve středověku však nebyly změny patrocinií nijak neobvyklé, docházelo k nim poměrně často. A právě ke změně patrocina došlo i v Budyšíně v době zřízení kapituly. Apoštol Petr se poprvé objevil vedle sv. Jana Křtitele jako patron kostela v Budyšíně v listině z roku 1237. Až do roku 1324 byli jak sv. Jan Křtitel, tak sv. Petr v listinách označováni společně jako patroni budyšínského kostela.⁸¹ Po roce 1324 se prosadilo pouze svatopetrské zasvěcení. Schwarzbach se

⁷⁵ Okolnostmi založení jednotlivých církevních institucí v Horní Lužici i ve vřatislavském knížectví jsem se zabýval již ve své bakalářské práci. Jsem si vědom, že se mohu opakovat, nicméně bylo nutné pro pochopení širších souvislostí tuto problematiku rozvést i v této práci. Srov. Stanislav ULMAN, *Církevní politika Karla IV. v korunních zemích se zaměřením na Horní Lužici a Slezsko*, netištěná bakalářská práce FF UK, Praha 2018, s. 39n.

⁷⁶ L. BOBKOVÁ – K. VALENTOVÁ, *Listiny*, s. 72; H. KINNE, *Das Kollegiatstift*, s. 78; F. SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche*, s. 86.

⁷⁷ F. SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche*, s. 85–86. Ve starší literatuře je právě rok 1213 považován za možný rok založení kapituly, k tomuto roku poznamenal Georg Fabricius, že biskup Bruno II. zřídil v Budyšíně kostel. Srov. F. SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche*, s. 86; H. KINNE, *Das Kollegiatstift*, s. 79. Ze starších děl, jejichž autoři považovali rok 1213 za rok založení kolegiáty, například Samuel GROßER, *Lausitzische Merkwürdigkeiten Darinnen Von Bayden Marggraffthümern in finff unterschiedenen Theilen Von den Wichtigsten Geschichte, Religions- und Kirchen-Begebenheiten, Regiments-Verfassung, Beschaffenheit der Schulen und Literatur, Landes-Art und Fruchtbarkeit Wie auch Gewerben, Handthierungen und Commerciën, zulängliche Nachrichten gegeben*, Leipzig – Budissin 1714, kniha II, s. 11; J. B. CARPZOV, *Ehren-Tempel I*, s. 80; Karl WILKE, *Chronik der Stadt Budissin (Bautzen) von Erbauung der Stadt bis zum Jahr 1830*, Budissin 1834, s. 48.

⁷⁸ Ke stavebnímu vývoji kostela blíže Kai WENZEL – Brigit MITZSCHERLICH – Nicole WOHLFARTH, *Der Dom St. Petri zu Bautzen*, Bautzen 2016.

⁷⁹ CDLS I, s. 27–28, č. 14; L. BOBKOVÁ – K. VALENTOVÁ, *Listiny*, s. 72; H. KINNE, *Das Kollegiatstift*, s. 78, 86–87; F. SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche*, s. 87.

⁸⁰ F. SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche*, s. 88; H. KINNE, *Das Kollegiatstift*, s. 87.

⁸¹ F. SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche*, s. 93.

domníval, že změnu patrocina podnítila právě translace relikvie sv. Petra, nicméně Hermann Kinne s tímto tvrzením nesouhlasí.⁸²

Probošt, jenž stál v čele kapituly a který zastával také úřad arcijáhna pro celou zemi, byl vybírán výhradně z kanovníků míšeňské biskupské kapituly. V Míšni také často pobýval, a proto postupně nabýval na významu kapitulní děkan, který farnost spravoval. Nicméně i on tuto povinnost často přenášel na jednoho z kanovníků.⁸³ Prvním budyšínským proboštem míšeňský biskup jmenoval Dětricha, který však do úřadu nenastoupil.⁸⁴

Od svého počátku se kapitula těšila přízni českých králů, kteří nad Horní Lužici panovaly až do roku 1253, kdy byla jako věno české princezny Boženy odstoupena braniborským Askáncům. Franz Schwarzbach vyzdvihuje podíl českého krále Přemysla Otakara I. na samotném založení, a dokonce upozorňuje na konfirmační listinu císaře Zikmunda Lucemburského, ve které je uvedeno, že kolegiáta byla založena jeho předky a dotována z jejich vlastních majetků.⁸⁵ Analýzou listin Přemysla Otakara I., Václava I. a Václava III. se hodlám zabývat až v následující kapitole.

Ve 13. století, tedy o něco později než v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, se začal v Horní Lužici rozvíjet řeholní život. Celkový počet řeholních institucí tu nebyl velký, dáno pomalejším etablováním církevních poměrů, okrajovým postavením oblasti, která byla sic strategicky významná, ale málo úrodná, a v neposlední řadě též menším významem zdejší šlechty, tradičního podporovatele klášterů, jejíž postavení komplikovaly časté změny zeměpána a absence panovnického dvora.⁸⁶ V Horní Lužici nejdříve vznikaly kláštery františkánské, které se nakonec nacházely ve všech městech Šestiměstí, tj. v Budyšině, Zhořelci, Lubáni, Löbau, Kamenci⁸⁷ a Žitavě, ve 14. století nejsevernějšího města Českého království.⁸⁸ Z dalších řádových institucí lze zmínit též johanitskou komendu v Žitavě a komunitu magdalenitek v Lubáni, které je v této práci věnována samostatná podkapitola.

⁸² F. SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche*, s. 93; H. KINNE, *Das Kollegiatstift*, s. 74–75.

⁸³ L. BOBKOVÁ – K. VALENTOVÁ, *Listiny*, s. 73.

⁸⁴ Richard REYMAN, *Geschichte der Stadt Bautzen*, Bautzen 1902, s. 282n.; Hermann KNOTHE, *Die Pröpste des Kollegiatstifts St. Petri zu Bautzen von 1221–1562*, in: *Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde* 11, 1890, s. 17–46, zde s. 18n.

⁸⁵ F. SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche*, s. 90; H. KINNE, *Das Kollegiatstift*, s. 84.

⁸⁶ J. ZDICHYNEC, *Kláster Marienthal v Horní Lužici*, s. 38; Zdeněk BOHÁČ, *Die Zisterzienserklöster in der Lausitz und ihre Beziehung zu den Böhmischesen Ländern*, in: Týž, *České země a Lužice*, Tišnov 1993, s. 27–39, zde s. 27.

⁸⁷ Tamní klášter františkánů-observantů založil král Vladislav II. Jagellonský v roce 1493. K tématu blíže Zuzana KŘENKOVÁ, *Kláster františkánů-observantů v Kamenci. Problematická královská fundace v Horní Lužici*, in: *SMB* 8, 2016, s. 89–123.

⁸⁸ K františkánským klášterům v Horní Lužici čtené studie ze sborníku *Die Bettelorden in den beiden Lausitzen. Geschichte – Architektur – Kunst*, hrsg. v. Annegret GEHRMANN – Dirk SCHUMANN – Marius WINZELER, Berlin 2017.

Avšak nejvýznamnějšími kláštery Horní Lužice byly a dodnes jsou konventy cisterciáček St. Marienthal a St. Marienstern. Klášter St. Marienthal se ovšem v námi sledované době nalézal v tehdy českém Žitavsku, nikoli v Horní Lužici, přesto jsem se rozhodl tento konvent do svého výzkumu zařadit, jelikož vazby mezi českým Žitavskem a Horní Lužici existovaly již v době vlády Jana Lucemburského.

Klášter cisterciáček St. Marienthal⁸⁹ byl založen v první třetině 13. století z podnětu české královny Kunhuty Štaufské, jež je dodnes uctívána jako zakladatelka, a za podpory jejího manžela, českého krále Václava I., v Žitavsku, nejsevernější výspě Českého království.⁹⁰ První listinná zmínka je datována k roku 1234, kdy královna Kunhuta darovala klášteru ves Seifersdorf (Siffridsdorf)⁹¹ se vším příslušenstvím a příjmy.⁹² Královská fundace patrně souvisela s mocenským zájmem Václava I., který, stejně jako další čeští králové, přikládali Žitavsku jako i dalším hraničním oblastem strategický význam. Václav I. také dosáhl vynětí kláštera ze svazku míšeňské diecéze vzápětí po jeho založení. Klášterní chrám byl vysvěcen v roce 1244 pražským biskupem Mikulášem z Riesenburka (v úřadu 1240–1258), jenž udělil potencionálním dárcům kláštera třicetidenní odpustek.⁹³ Lze také usuzovat, že panovnický pár chtěl poskytnout již kolonizované oblasti duchovní centrum. Právě ve 30. letech 13. století byla síť vesnic dotvářena.⁹⁴

⁸⁹ Klášter St. Marienthal se dnes nachází v Sasku nedaleko českých hranic a je dosud nejstarším nepetržitě existujícím konventem cisterciáček v Německu.

⁹⁰ J. ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal v Horní Lužici*, s. 27; Týž, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 123–124; Týž, *Klášter Marienthal mezi králi*, s. 166; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řadu v Čechách 1142–1420*. III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech, Praha 2018, s. 12, k založení kláštera zejména s. 18–29 (dále K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řadu III*).

⁹¹ Lars-Arne Dannenberg vylučuje možnosti, že by se mohlo jednat o dnešní Niederseifersdorf u Zhořelce či Oberseifersdorf u Žitavy. Zdůrazňuje, že ves se musela nacházet v blízkosti kláštera, neboť ve středověkých písemnostech byl klášter označován právě názvem prvotního zboží, tj. Seifersdorf. V případě Niederseifersdorfu poukazuje na poměrnou vzdálenost od kláštera a na neexistenci zpráv, které by informovaly o přesunu konventu na dnešní místo. Navíc byl Niederseifersdorf poprvé zmíněn až v roce 1239 v listině Václava I. I Oberseifersdorf nelze považovat za onen Seifersdorf, který klášteru darovala královna Kunhuta, neboť Oberseifersdorf získal klášter až v roce 1267 od rytíře Reinka z Remritz. Srov. Lars-Arne DANNENBERG, *Wo liegt das Seifersdorf aus der Erstererwähnungsurkunde?*, in: *Ora et labora* 49, 2014, s. 10–11.

Ves Siffridsdorf, patrně pojmenovaná na počest mohučského arcibiskupa Siegfrieda, vznikla brzy po roce 1230. Srov. J. ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal v Horní Lužici*, s. 32.; Jan Kapristán VYSKOČIL, *Náboženské poměry v dějinách Žitavska*, in: *Žitavsko v českých dějinách*, edd. Antonín FRINTA – Hugo ROKYTA, Praha 1947, s. 58–88, zde s. 68. V úseku, který je věnován St. Marienthalu, klade mimo jiné důraz na rozšiřování klášterního zboží. Srov. J. K. VYSKOČIL, *Náboženské poměry*, s. 69–70.

⁹² *CDLS I*, s. 44–45, č. 27.

⁹³ J. ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal mezi králi*, s. 172. Je důležité upozornit, že vsi klášterní domény ovšem spadaly ve středověku pod dva různé ordináře. Jauernick a tzv. Niederdörfeln náležely diecézi míšeňské. Srov. J. ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 128–129.

Regest odpustkového listu Mikuláše z Riesenburka viz R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 18; J. G. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss I*, s. 10.

⁹⁴ J. ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal mezi králi*, s. 173.

Jinak interpretuje založení kláštera Lars-Arne Dannenberg, který považuje za iniciátory vzniku fundace purkrabí z Donína, na jejichž majetcích postupně vznikalo klášterní panství.⁹⁵ Dannenberg se rovněž odkazuje na práci Hermanna Knotheho, který se domníval, že purkrabí z Donína poskytli královně Kunhutě půdu pro založení kláštera, za což měli být odškodněni hradem a panstvím Grabštejn.⁹⁶ První abatyší kláštera se měla navíc stát Adéla, dcera Oty z Donína.⁹⁷

Podle starší literatury měla Kunhuta založit St. Marienthal, aby odčinila svou domnělou vinu za smrt svého otce Filipa IV. Švábského, který byl v Bamberku zavražděn v roce 1208 bavorským falckrabětem Otou z Wittelsbachu.⁹⁸ Filip totiž na počátku 13. století, tedy v době bojů o říšský trůn, přislíbil jednu ze svých dcer právě Otovi, nicméně zasnoubení později zrušil. Filip navíc Otovi údajně zabránil v uzavření nového sňatku. Otovi přislíbená dcera Filipa Švábského ovšem nebyla Kunhuta, což vyvrací ve své práci Václav Novotný, který se přiklání k její starší sestře Beatrix.⁹⁹ Josef Bernhard Schönfelder k založení dodává, že královna Kunhuta měla údajně své fundaci věnovat 10 000 stříbra ze svého věna.¹⁰⁰

K volbě ženské odnože cisterciáckého řádu mohla být Kunhuta inspirována zakladatelskou činností dalších Přemysloven. Ludmila Přemyslovna založila po zavraždění svého manžela, bavorského vévody, v blízkosti Landshutu klášter Seelighenthal (1232), ve kterém byla také pohřbena. Snad v roce 1234 založila Konstancie Uherská, manželka Přemysla Otakara I., klášter v moravském Tišnově. Na Kunhutu Štaufskou mohla mít vliv také sv. Hedvika, která založila klášter ve slezské Třebnici. Svoji roli ale mohl sehrát také olomoucký biskup Robert, původně cisterciák, který stál blízko královské rodině.¹⁰¹

Kateřina Charvátová si ve své práci položila důležitou otázku, odkud jeptišky do St. Marienthalu přišly. Na první místo klade slezskou Třebnici, klášter, který založila v roce 1202 sv. Hedvika a který byl také pražskému dvoru dobře znám, protože tu byla před rokem 1213 vychována Anežka, dcera Přemysla Otakara I. V době vzniku St. Marienthalu také ve

⁹⁵ Lars-Arne DANNENBERG, *Das Kloster St. Marienthal und die Burggrafen von Dohna. Überlegungen zur Gründung des Zisterzienserinnenklosters an der Neiße*, in: NLM NF 11, 2008, s. 88–104.

⁹⁶ Hermann KNOTHE, *Geschichte des Oberlausitzer Adels und seiner Güter. Vom XIII. bis gegen Ende des XVI. Jahrhunderts*, Leipzig, 1879, s. 153.

⁹⁷ L. DANNENBERG, *Das Kloster St. Marienthal und die Burggrafen von Dohna*, s. 92.

⁹⁸ J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 29; Hermann Gustav HASSE, *Geschichte der Sächsischen Klöster in der Mark Meissen und Oberlausitz*, Gotha 1888, s. 281.

⁹⁹ Václav NOVOTNÝ, *Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1230)*, České dějiny I/3, Praha 1928, s. 281. Přebírá též K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 23.

¹⁰⁰ J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 31. Na jeho tvrzení poukazuje i K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 28.

¹⁰¹ J. ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 133; Týž, *Klášter Marienthal mezi králi*, s. 173.

Slezsku žila jedna z dalších dcer Přemysla Otakara I., Anna, pozdější manželka Jindřicha II. Pobožného. V hledání původního konventu marienthalských řeholnic lze taky uvažovat o klášteře v Bamberku (zal. 1157), ústavu cisterciacek v Míšni (zal. 1220), či moravských Oslavanech.¹⁰²

Klášteř přijímal mezi své řeholnice dcery a sestry šlechticů, zejména z dnešního Frýdlantska a Šluknovska. Šlechtici darovali klášteře mnohé příjmy a vystupovali jako svědci jak při majetkových transakcích kláštera, tak při sporech. Jak uvádí Jan Zdichynec, klášteř fungoval i jako jistý rezervoár kupní síly. Šlechtici klášteře prodávali a zastavovali své majetky, a když byli ve finanční tísní, tak si od kláštera také půjčovali.¹⁰³

Jan Zdichynec se ve své diplomové práci, respektive i v dalších ze svých studií, věnoval klášternímu zboží, jehož výši komparoval s dalšími církevními institucemi v oblasti. Na počátku 15. století marienthalské panství zahrnovalo městečko Ostritz, v němž dokonce viděla sousední velká královská města (zvláště Žitava) ekonomického konkurenta, a 25 vsí nebo jejich částí. Druhý ústav cisterciacek v Horní Lužici, St. Marienstern, naproti tomu disponoval 60 vesnicemi a dvěma městečky a kolegiátní kapitula v Budyšíně 50 vesnicemi a městem Schirgiswalde.¹⁰⁴

Zmíněný St. Marienstern nebyl na rozdíl od St. Marienthalu královskou fundací. Jeho zakladateli byli páni z Kamence.¹⁰⁵ Klášteř byl založen v roce 1248 vdovou po Bernardu II. a jejími dětmi, z nichž vyčnívá zejména osoba Bernharda III. z Kamence,¹⁰⁶ jehož sestry Amabilia a Anežka byly prvními abatyšemi konventu.¹⁰⁷ Úmysl založit klášteř měl ale již zmíněný Bernard II., jenž našel podpory u své ženy Mabilie a dcer. Bernardův záměr

¹⁰² K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 25–26. Touto otázkou se také zabýval Jan Zdichynec ve své diplomové práci. Srov. J. ZDICHYNEC, *Klášteř Marienthal v Horní Lužici*, pozn. 158.

¹⁰³ J. ZDICHYNEC, *Klášteř Marienthal v Horní Lužici*, s. 30; Týž, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 124–125.

¹⁰⁴ J. ZDICHYNEC, *Klášteř Marienthal v Horní Lužici*, s. 66; Týž, *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 139; Týž, *Klášteř Marienthal mezi králi*, s. 196.

¹⁰⁵ Páni z Kamence pocházeli původně z Frank a do Horní Lužice přišli před rokem 1200. V roce 1318 byli ze svého panství vyhnáni braniborským markrabětem. Srov. *Zeit und Ewigkeit*, s. 43.

¹⁰⁶ Bernard III. z Kamence (kolem roku 1225–1296) byl významný diplomat, který během svého života působil na různých panovnických dvorech, například na dvoře vratislavských knížat či braniborského markraběte. Vrchol jeho kariéry bylo jmenování do úřadu míšeňského biskupa. Bernard rovněž působil na dvoře českého krále Václava II. jako jeho rádce. Srov. alespoň Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence, zakladatel, kancléř, rádce a diplomat*, in: *Dvory a rezidence ve středověku I*, Praha 2006, s. 107–121; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Bernard z Kamenice, politik ve službách Václava II.*, in: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* 20, 1998, č. 6, s. 2–5; Marius WINZELER, *Sedletz – Königsaal – St. Marienstern. Heidenreich von Sedletz und Bernhard III. von Kamenz als Protagonisten am Hof König Wenzels II.*, in: *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700. Mezinárodní symposium, Kutná Hora 18. – 20. září 2008*, ed. Radka LOMIČKOVÁ, Praha 2009, s. 91–112; *Zeit und Ewigkeit*, s. 46–47.

¹⁰⁷ K. CHARVÁTOVÁ, *Bernard z Kamenice*, s. 5; *Zeit und Ewigkeit*, s. 43.

projednávala generální kapitula řádu již v roce 1225, ale k samotné realizaci došlo až o více jak dvacet let později.¹⁰⁸

Ačkoli jsou v zakládací listině, která byla vydaná v říjnu 1248, jmenováni také Vítek a Bernard IV. a jejich sestry, za hlavního fundátora je dodnes považován již zmíněný Bernard III. z Kamence, pozdější míšeňský biskup, jenž se dokonce ve prospěch kláštera zřekl svého dědictví, které odpovídalo zhruba třetině panství Kamenec.¹⁰⁹ Siegfried Seifert se ve své studii zmiňuje o legendě, podle níž měl Bernard založit klášter v místech, kde se málem utopil v bažině. Z nouze mu však pomohl Bůh a Panna Marie a z vděku Bernard přislíbil, že založí v těchto místech klášter.¹¹⁰ Jak už jsem nastínil výše, patřil St. Marienstern mezi nejbohatší církevní instituce v Horní Lužici, v samých počátcích obdržel od svých zakladatelů příjmy z kameneckého špitálu, ve kterém jeptišky načas přebývaly, protože se nedostávalo finančních prostředků k výstavbě, a příjmy z kamenecké fary a fary Crostwitz.¹¹¹ Dalším dějinným okamžikem v životě kláštera byl rok 1264, kdy byla pro St. Marienstern vydána papežská exempce. Ve stejné době vzali klášter pod svoji ochranu braniborští markrabí z rodu Askánců, kterým připadla Horní Lužice v roce 1253.¹¹² Askánská vláda nad Horní Lužicí neznamenalala pro klášter pouze výhody, jak by se mohlo zdát, neboť se markrabí dostali do střetu s míšeňským biskupem. Stavební práce na konventu, které započaly někdy okolo roku 1260, tak byly přerušeny a k jejich obnově došlo až koncem sedmdesátých let 13. století. K financování stavebních prací posloužily odpustkové listy, jejichž vystavení vymohl Bernard III. právě za účelem jejich obnovy.¹¹³

V souvislosti s církevním mecenášstvím Jindřicha Javorského je nutné zmínit johanitskou komendu v Žitavě. Poprvé jsou johanité na Žitavsku zmíněni v listině z roku 1275, kdy město Žitava koupilo od johanitů ves Herrendorf a proměnilo ji na městskou pastvinu.¹¹⁴ O počátcích komendy se nic neví, jelikož se nedochovala zakládací listina ani inkorporace žitavského kostela řádu. Možnými zakladateli mohli být buď žitavští Ronovci,

¹⁰⁸ S. SEIFERT, *Die Geschichte*, s. 57; Markus BAUER, *Stern über dem Kamenzer Land. Bernhard von Kamenz und die Anfänge des Klosters St. Marienstern*, in: *Sächsische Heimatblätter* 44, 1998, č. 3, s. 127–133, zde s. 129.

¹⁰⁹ M. BAUER, *Stern über dem Kamenzer Land*, s. 130; S. SEIFERT, *Die Geschichte*, s. 57.

¹¹⁰ S. SEIFERT, *Die Geschichte*, s. 57.

¹¹¹ Tamtéž, s. 57.

¹¹² Tamtéž, s. 58, 60. K majetkovým poměrům podrobněji Anne-Katrin, KÖHLER, *Aspekte der Wirtschaftsgeschichte des Klosters Marienstern im 13. und 14. Jahrhundert*, in: *750 Jahre Kloster Marienstern. Festschrift*, hrsg. v. Karlheinz BLASCHKE – Heinrich MAGIRIUS – Siegfried SEIFERT, Halle an der Saale 1998, 87–98.

¹¹³ M. BAUER, *Stern über dem Kamenzer Land*, s. 130.

¹¹⁴ Petr HRACHOVEC, *Johanité v náboženském životě na Žitavsku*, netištěná diplomová práce FF UK, Praha 2006, s. 19; J. K. VYSKOČIL, *Náboženské poměry*, s. 64.

kteří byli uvedeni v listinách ve prospěch komendy jako svědci, anebo Přemyslovci, k čemuž se přiklání i Petr Hrachovec, který upozorňuje na to, že právě Přemyslovci vydali pro žitavské johanity listiny.¹¹⁵ Václav II. v roce 1291 zbavil dávek dům, který darovala vdova Kristýna, žitavská měšťanka, farnímu kostelu na prosby řádového bratra Fridricha. V roce 1303 navíc král Václav předal johanitům na návrh komtura a faráře Arnolda do duchovní správy špitál sv. Jakuba, který se nacházel na jihovýchodním předměstí Žitavy.¹¹⁶

Důležité je upozornit na skutečnost, že převor řádu vlastnil patronát k žitavskému farnímu kostelu. Žitavským farářem byl tedy povětšinou komtur, který zároveň spravoval vedle farního kostela sv. Jana Křtitele i kostely filiální – jak příměstské, tedy kostely Panny Marie, sv. Kříže, sv. Trojice, špitál sv. Jakuba s kostelem, špitál sv. Ducha a několik kaplí, tak přifařených vsí.¹¹⁷ Právě zasvěcení farního kostela poukazuje na řád johanitů, neboť počátky řádu se vztahují ke špitálu sv. Jana Křtitele v Jeruzalémě.¹¹⁸

¹¹⁵ P. HRACHOVEC, *Johanité*, s. 20.

¹¹⁶ P. HRACHOVEC, *Johanité*, s. 21; J. K. VYSKOČIL, *Náboženské poměry*, s. 64.

¹¹⁷ P. HRACHOVEC, *Johanité*, s. 21–22.

¹¹⁸ J. K. VYSKOČIL, *Náboženské poměry*, s. 63.

4 Církevní mecenášství Jana Lucemburského v Horní Lužici

Po stručném představení jednotlivých církevních institucí v Horní Lužici, k jejichž zakládání docházelo v průběhu 13. století, bych se rád přesunul do dalšího století. Na následujících řádcích se zaměřím na vztah českého krále Jana Lucemburského vůči výše zmíněné budyšínské kolegiální kapitule, kterou lze považovat za přirozené duchovní centrum celého regionu, hornolužickým klášterům a stranou nezůstanou ani špitály.

Pro budyšínskou kolegiátu vydal král Jan celkem tři listiny. První z nich je datována k dubnu 1325. Tehdy dovolil budyšínskému kanovníkovi Mikuláši z Chemnitz („*Nicolaj de Chemniz*“) zakoupit 16 kop nebo hřiven z platů v Budyšínsku z důvodu navýšení počtu oltářníků v budyšínském kostele. Podle králova ustanovení měly nově nabyté příjmy náležet kapitule svobodně po věčné časy.¹¹⁹ Prvá Janova listina byla vydána při jeho pobytu v Čechách, kde sháněl finanční prostředky pro válku s městem Mety, u jehož patriciátu byl silně zadlužen.¹²⁰

Listinou vydanou 20. ledna 1327 král potvrdil, že Albrecht z Nostitz¹²¹ daroval kapitule patronátní právo ke kapli Panny Marie na Ortenburgu,¹²² které držel od krále jako léno („*...Albertus a nobis in feudo tenuit...*“) a z něhož měl jisté užitky i někdejší probošt Bernard z Lipé (1314–1318).¹²³ Silke Kosbab a Kai Wenzel uvádí podle mého názoru oprávněnou domněnku, že kaple mohla být založena některým z někdejších zeměpánů

¹¹⁹ CDLS I, s. 258–259, č. 182 (uvádí namísto 16 hřiven 18). Regest též L. BOBKOVÁ – K. VALENTOVÁ, *Listiny*, s. 79, č. 1. Zmínka o Janově konfirmaci též H. KNOTHE, *Die Pröpste*, s. 25, který rovněž uvádí příjem ve výši 18 hřiven.

¹²⁰ Příčinou střetnutí mezi Lucemburky a jejich spojenci na jedné straně a městem Mety na straně druhé, které vypuklo v roce 1324, byla zadluženost Jana Lucemburského a jeho spojenců u bohatého metského patriciátu, který skupoval zadlužené šlechtické statky, aniž by si vyžádal souhlas svých lenních pánů. Válka se táhla až do března 1326, kdy se podařilo uzavřít mír. Jelikož se Janovi nedostávalo finančních prostředků, musel se v březnu 1325 navrátit do Čech, kde je úpěnlivě sháněl. Na druhou stranu vyvinul král i mimořádnou diplomatickou aktivitu, vydával nová privilegia, práva, milosti a konfirmace, mezi něž patří i první Janova listina pro budyšínskou kolegiátu. K tomuto období blíže Jiří SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346*, Praha 1994, s. 382n. O kontextu vydání listiny se zmiňují též L. BOBKOVÁ – K. VALENTOVÁ, *Listiny*, s. 74.

¹²¹ K Albrechtovi z Nostitz a jeho donaci podrobněji S. KOSBAB – K. WENZEL, *Bautzens verschwundene Kirchen*, s. 25–26.

¹²² V listině není Ortenburg výslovně uveden. Kaple se nacházela „*in castro nostro Budissin*“. Silke Kosbab a Kai Wenzel ve své práci vylučují názory některých badatelů, kteří zaměňovali mariánskou kapli s kostelíkem Panny Marie (Liebfrauenkirche) a v pramenech uváděnou lokaci „*in castro*“ považovali obecně za Budyšín. Kostel Panny Marie se ovšem nacházel za zdmi města a v pramenech byl vždy označován jako „*ecclesia*“, nikoli „*capella*“. S. KOSBAB – K. WENZEL, *Bautzens verschwundene Kirchen*, s. 25.

Vedle kaple Panny Marie se na Ortenburgu nacházela ještě další kaple, která byla zasvěcena sv. Jiří a k jejímu vysvěcení došlo v roce 1225. Srov. R. REYMANN, *Geschichte der Stadt Bautzen*, s. 215. Ke kaplím a zejména ke kapli sv. Jiří viz S. KOSBAB – K. WENZEL, *Bautzens verschwundene Kirchen*, s. 17–25.

¹²³ CDLS I, s. 265–266, č. 188. Regesty též L. BOBKOVÁ – K. VALENTOVÁ, *Listiny*, s. 79, č. 2; RBM III, s. 490, č. 1259; J. G. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss*, s. 33; CDM VII/3, s. 850, č. 219. K Bernardovi z Lipé, který měl být strýcem míšeňského biskupa Vítka II. z Koldic, například H. KINNE, *Das Kollegiatstift*, s. 770–771; H. KNOTHE, *Die Pröpste*, s. 24–25, jenž se také zmiňuje o darování Albrechta z Nostitz.

budyšínské marky, proto také král Jan patronátním právem nad mariánskou kaplí disponoval.¹²⁴ Pokud bychom měli Janovu konfirmaci zasadit do kontextu doby, byla vydána během jeho pobytu v Praze, kdy se král chystal k diplomatickým jednáním ve prospěch Ludvíka Bavora a zároveň se začal zajímat opět o polské záležitosti.¹²⁵

Vraťme se ale ke kapli Panny Marie, která se podruhé připomíná v roce 1339 v souvislosti s právním sporem. Ačkoli král Jan v roce 1327 výše zmiňovanou listinou souhlasil s odstoupením patronátního práva k mariánské kapli ve prospěch kapituly, udělil patronát svému notáři, jenž se jmenoval Hermann Thesaurus. Král Jan dokonce pověřil fojta budyšínské marky, aby přiznal onu prebendu zmíněnému notáři, nicméně se kapitula postavila proti královu pokusu omezit její dosavadní práva a celý spor skončil tím, že se Hermann Thesaurus musel svých nároků vzdát.¹²⁶

Patrně za nejvýznamnější z králových listin lze považovat listinu z května 1329, která byla vydána v Budyšíně, kam král Jan dorazil ze Zhořelce.¹²⁷ Samotnou listinou vzal Jan Lucemburský pod svoji ochranu „*deutos nostros prepositum decanum et capitulum ecclesie Budissinensis bonis, possessionibus, rebus et subditis coram omnibus*“. Všem fojtům („*advocatis*“), nyní i budoucím, ustaveným pro marku budyšínskou a zemi zhořeleckou, nařídil, aby chránili budyšínskou kapitulou, včetně jejího vlastnictví a poddaných a aby donutili všechny k placení desátku nebo povinných dávek. Za zajímavou lze považovat následující větu obsaženou v listině: „*Predecessores etenim nostri supra dictam tutelam consimili muniuerunt ecclesiam, prout ex eorum didicimus literis, quas etiam scripti presentis patrocinio duximus approbandas.*“¹²⁸

Král Jan se tak výslovně přihlásil k odkazu svých předchůdců na českém trůnu, jmenovitě Přemysla Otakara I. a Václava III. Přemysl Otakar I. vzal budyšínský kostel („*ecclesiam Budissinensem cum omnibus personis ac rebus pertinentibus*“) pod svoji královskou ochranu již 28. září 1220, tedy na svátek sv. Václava. Učinil tak „*pro salute animae nostrae*“. Zároveň ustanovil, že může přijmout darem tři nebo čtyři lány, aniž by na toto zboží mohla vznést nárok jiná církevní instituce. Taktéž přikázal, aby žádný z jeho

¹²⁴ S. KOSBAB – K. WENZEL, *Bautzens verschwundene Kirchen*, s. 26.

¹²⁵ L. BOBKOVÁ – K. VALENTOVÁ, *Listiny*, s. 74.

¹²⁶ S. KOSBAB – K. WENZEL, *Bautzens verschwundene Kirchen*, s. 27–28; H. KNOTHE, *Die Pröpste*, s. 26.

¹²⁷ L. BOBKOVÁ – K. VALENTOVÁ, *Listiny*, s. 74.

¹²⁸ *CDLS I*, s. 280–281, č. 200. Volný překlad: „*Totíž i naši předkové podobně posilovali tento kostel svou ochranou, jak jsme se dozvěděli z jejich listin, které chceme potvrdit obsahem této listiny.*“ Regesty též L. BOBKOVÁ – K. VALENTOVÁ, *Listiny*, s. 79, č. 3; *RBM III*, s. 614, č. 1564, J. G. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss*, s. 35.

nástupců toto ustanovení nijak neměnil.¹²⁹ Ačkoli Hermann Kinne nesdílí Schwarzbachův názor, že české krále lze považovat za hlavní fundátory budyšínské kolegiáty,¹³⁰ přesto se domnívám, že Přemyslu Otakarovi I. nelze upřít významnou roli v počátcích kolegiáty. Podle mého názoru na významnost Přemyslovy listiny poukazuje i datum jejího vyhotovení.

Ochranu nad kapitulou převzal již zmiňovaný Václav III. v roce 1305, o čemž se dozvídáme pouze z kopiáře. Zároveň ustanovil, že pokud by někdo násilně odebral cokoli z majetků kapituly, musel by vrátit dvojnásobek.¹³¹ Další písemnosti pro budyšínskou kapitolu vyhotovil také Václav I., syn Přemysla Otakara I. Jeho listiny se ovšem týkají pouze majetkových záležitostí. Václav I. povolil v červenci 1228, tedy ještě za života svého otce a nedlouho po založení kolegiáty, aby kapitula nabyla tří lánů ve vsi „*Wawiz*“ (Wawitz u Budyšína) a v květnu 1240 již jako samostatný vládce vyňal dvorec v majetku kapituly z městského práva.¹³²

Vedle budyšínské kolegiátní kapituly věnoval také král Jan patřičnou pozornost dvěma hornolužickým řádovým domům, klášterům cisterciáček St. Marienthal a St. Marienstern, což má své opodstatnění, neboť právě cisterciácké kláštery se svými právy a majetky mohly tvořit důležitou oporu panovnické moci v dané oblasti, na rozdíl od františkánů, kteří vlastnili podstatně menší majetky a svým působením byli limitováni ve městech.¹³³ V případě St. Marienthalu je nutné zmínit, že se v době vlády Jana Lucemburského nalézal na nejsevernější výspě Českého království, nikoli v Horní Lužici. První ustanovení českého krále Jana určené tomuto pochází z roku 1323. Listinou vydanou 17. srpna v Praze potvrdil král Jan marienthalským cisterciáčkám deset hřiven ročního příjmu ze vsi Olbersdorf u Žitavy („...*decem marcarum redditus in Albertsdorff*...“), které klášteru věnoval Jindřich z Lipé, nejvyšší maršálek Českého království, dlouhodobý zástavní pán Žitavska¹³⁴ a významný mecenáš kláštera. Jindřich tak učinil patrně z osobních pohnutek, právě z Janovy listiny se dovídáme o existenci Jindřichovy dcery Markéty,¹³⁵ která byla poslána do St. Marienthalu, aby pod řeholí sloužila Bohu („...*filiam suam ad*

¹²⁹ CDLS I, s. 26–27, č. 13, znění též CDB I, s. 186, č. 201. Regest též RBM I, s. 294–295, č. 630. O listinách přemyslovských králů se zmiňují též L. BOBKOVÁ – K. VALENTOVÁ, *Listiny*, s. 73, pozn. 10.

¹³⁰ H. KINNE, *Das Kollegiatstift*, s. 78, k roli Přemysla Otakara I. s. 81–84; F. SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche*, s. 90.

¹³¹ CDLS I, s. 182, č. 118.

¹³² CDLS I, s. 42–43, č. 25; CDLS I, s. 57–58, č. 36. Znění listin též CDB I, s. 314, č. 319; CDB III/2, s. 306–308, č. 228. Regesty listin RBM I, s. 341, č. 732; RBM I, s. 458, č. 986.

¹³³ J. ZDICHYNEC, *Ex fastigio dignitatis*, s. 205.

¹³⁴ Žitavsko bylo v držení Jindřicha z Lipé od roku 1305 do roku 1319, kdy bylo na doživotí přenecháno slezskému knížeti Jindřichu Javorskému. K tomu blíže Lenka BOBKOVÁ, *Budyšínsko a Zhořelecko, součást České koruny v letech 1319–1396*, in: MHB 5, 1998, s. 67–90, zde s. 69.

¹³⁵ V textu listiny však jméno Markéta uvedeno není.

claustrum in Syfridesdorff tradiderit, ut ibidem sub regularis habitus observancia domino famuletur...“). Z listiny je také zřejmé, že Jindřich krále žádal, aby poskytnutý plat klášteru potvrdil.¹³⁶

Pozastavme se krátce nad mecenášstvím Jindřicha z Lipé, jenž věnoval St. Marienthalu patřičnou pozornost. Když v červenci roku 1309 darovali Jindřich a Petr z Landskrone spolu se svými bratry marienthalským cisterciáčkám alod ve vsi „*Syfridistorph*“, poté co zemřela jejich sestra Alžběta a její dcera Alke, objevila se na listině vedle pečeti opata Friedricha „de Cella“ (Altzelle v Míšeňsku)¹³⁷ a města Žitavy také Jindřichova pečeť.¹³⁸ Ve prospěch řeholnic ze St. Marienthalu zasáhl Jindřich také v roce 1310, kdy stvrdil právní počín bratrů z Premtitz, kteří se v jeho prospěch vzdali dvou hřiven v Eckartsbergu.¹³⁹ Jindřich se na listinách pro klášter St. Marienthal neobjevuje jen jako svědek, ale sám nechal pro zdejší cisterciáčky dvě listiny vydat. V dubnu 1311 klášteru stvrdil koupi platu jedné hřivny od Dětricha, řečeného Shewril,¹⁴⁰ a v roce 1315 věnoval St. Marienthalu majetek, který měl lénem v Eckartsbergu žitavský měšťan a konšel Haymann Steinruber.¹⁴¹ V případě listiny lze poukázat na zajímavou okolnost. Mezi svědky zlistinění jsou současně uvedeni hned dva probošti kláštera (Petr a Konrád), kteří tu působili jako zástupci otce opata z míšeňského Altzelle. Kateřina Charvátová upozorňuje, že zdvojení proboštské funkce v ženském klášteře by bylo neobvyklé, proto usuzuje, že se jedná o písarský omyl vzniklý v prostředí Jindřichovy kanceláře.¹⁴² V obou Jindřichových

¹³⁶ CDLS I, s. 253, č. 177. Celé znění listiny též J. B. CARPZOV, *Ehren-Tempel* I, s. 345. Regesty R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 31; J. G. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss* I, s. 31–32; RBM III, s. 350, č. 889; J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 118, č. 100; CDM VII/3, s. 816, č. 212.

Listinu zmiňuje též Miloslav Sovadina, který ovšem nesprávně uvádí, že Jindřich z Lipé věnoval klášteru 20 hřiven ročního platu. Srov. Miloslav SOVADINA, *Jindřich z Lipé I. První muž království. Část 2.*, in: *Časopis Matice moravské* 121, 2002, s. 3–32, zde s. 24; J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 56–57. Schönfelder chybně klade vyhotovení listiny do roku 1331, stejně tak H. G. HASSE, *Geschichte der Sächsischen Klöster*, s. 284–285. Listinu zmiňují též Gottlieb KORSCHOLT, *Geschichte von Olbersdorf bei Zittau*, Zittau 1864, s. 57–58; J. K. VYSKOČIL, *Náboženské poměry*, s. 70.

¹³⁷ Klášter St. Marienthal byl podřízen opatu míšeňského kláštera Altzelle.

¹³⁸ RBM II, s. 950, č. 2187; R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 28; J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 109–110, č. 68; Miloslav SOVADINA, *Jindřich z Lipé II. Dominium nostrum atque bona nostra*, in: *Časopis Matice moravské* 122, 2003, s. 21–59, zde s. 33–34, 37; J. K. VYSKOČIL, *Náboženské poměry*, s. 70; J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 49–50.

¹³⁹ Jmenovali se Jan, Jindřich, Lutold a Siegfried. RBM II, s. 958, č. 2205; R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 28–29; J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 111, č. 74; CDM VII/3, s. 798, č. 182. Z literatury M. SOVADINA, *Jindřich z Lipé II*, s. 37; J. K. VYSKOČIL, *Náboženské poměry*, s. 70; J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 50.

¹⁴⁰ RBM III, s. 5–6, č. 13; R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 29; J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 112, č. 77; M. SOVADINA, *Jindřich z Lipé II*, s. 38; J. K. VYSKOČIL, *Náboženské poměry*, s. 70; J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 50–51.

¹⁴¹ RBM III, s. 97, č. 237; R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 29–30; J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 114, č. 84; M. SOVADINA, *Jindřich z Lipé II*, s. 38; J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 51.

¹⁴² K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu* III, s. 48.

listinách vystupuje jako abatyše marienthalského konventu Sofie, jejíž úřadování spadá do let 1311–1326 a která pocházela z blíže neznámého šlechtického rodu spřízněného s Doníny.¹⁴³

Vraťme se ale k dceři Jindřicha z Lipé, již zná klášterní tradice pod jménem Markéta, která měla do kláštera vstoupit snad v roce 1321, což lze považovat za pravděpodobné. Pokud by totiž chtěla vstoupit mezi cistercičky až v roce 1323, tedy v roce, kdy o ní máme první písemnou zprávu, patrně by volba podle Kateřiny Charvátové padla na ústav cisterciček na Starém Brně, který byl v témže roce založen Eliškou Rejčkou, jejímž životním druhem byl právě Markétin otec.¹⁴⁴ Podle klášterní tradice se měla Markéta stát dokonce abatyší celého konventu, čemuž by odpovídal i její původ.

V souvislosti s osobou Jindřicha z Lipé lze poukázat ještě na jednu zajímavou souvislost. Poté co královna vdova Eliška Rejčka založila a bohatě nadala v roce 1323 již zmiňovaný ústav cisterciček na Starém Brně a navázala tak na odkaz svého prvního manžela, našla za jeho zdmí útočiště další z Jindřichových dcer, Kateřina, která se později stala dokonce abatyší.¹⁴⁵ Stejně jako St. Marienthal se dočkal hmotné podpory Jindřicha z Lipé i klášter na Starém Brně. Poté co Jindřich z Lipé v srpnu 1329 zemřel, stal se starobrněnský klášter místem jeho posledního odpočinku, stejně jako „jeho královny“ Elišky Rejčky, jež zemřela dva roky poté, co byla stavba kláštera dokončena († 1335).

Po krátkém exkurzu o mecenášství Jindřicha z Lipé se ale vraťme zpět k českému králi Janovi. Další listinu pro St. Marienthal vydal v září 1331, v níž potvrdil koupi šesti lánů v Alt Ostritz, případně Altstadtu, („*in antiquo Ostros*“), které klášter zakoupil od bratří Jana, Václava a Oty z Donína. Nově nabytý majetek král osvobodil od odvádění jakýchkoli dávek, především od placení berně. V případě této listiny bych také zmínil souvislost s péčí o spásu duše panovníka. V samotné listině je uvedeno, že se jeptišky modlí za spásu královy duše („*qui continuis deo famulantur obsequiis atque pro nobis et nostra salute libencius deum orant...*“).¹⁴⁶

¹⁴³ Tamtéž, s. 52, přehled všech abatyší s. 81.

¹⁴⁴ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu* III, s. 52–53; J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 56–57; G. KORSCHLITZ, *Geschichte von Olbersdorf*, s. 57.

¹⁴⁵ K starobrněnskému klášteru cisterciček například Klára BENEŠOVSKÁ, *Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciček Aula Sanctae Mariae*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, ed. Klára BENEŠOVSKÁ, Praha 2010, s. 488–496, zde s. 489; dále J. KUTHAN, *Eliška Rejčka*, s. 121–127.

¹⁴⁶ *CDLS* I, s. 293–294, s. 209. Regesty též R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 35; *RBM* III, s. 710, č. 1822; J. G. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss* I, s. 36; J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 123, č. 116; *CDM* VII/3, s. 865, č. 281. Z literatury J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 57; H. G. HASSE, *Geschichte der Sächsischen Klöster*, s. 285.

Purkrabí z Donína patřili k významným donátorům St. Marienthalu, uvažuje se dokonce o nich jako o možných spoluzakladatelích kláštera či alespoň jako o inspirátorech královské fundace. Ačkoli toto tvrzení postrádá přímou oporu v pramenech, je nutné alespoň konstatovat, že území v okolí Ostritz, na kterém bylo klášterní panství založeno, patřilo před rokem 1234 Donínům a značná část půdy, kterou postupem let klášter získal, pocházela z domény tohoto rodu. Zmíněná listina krále Jana je pro toto tvrzení nejlepším důkazem.¹⁴⁷

První polovinu 14. století lze považovat za dobu neklidu, který působily vedle rivality měst Žitavy a Zhořelce také spory mezi Žitavou a pány z Donína. V důsledku těchto konfliktů byl kraj zmítán drobnou válkou, na níž se podílela jak česká, tak hornolužická šlechta soupeřící s Žitavou a dalšími hornolužickými městy. Rovněž přibývalo sporů mezi městy samotnými, která se nakonec v roce 1346 spojila do svazku tzv. Šestiměstí s cílem zabezpečit regionu větší klid.¹⁴⁸

Nejvýznamnější listinu pro St. Marienthal vydal král Jan 12. července 1346, tedy den po volbě jeho syna Karla římským králem a v samotném závěru života „*in monasterio Meynevelt*“.¹⁴⁹ Učinil tak na naléhavou žádost řeholnic a v naději na posmrtný život a pro spásné vykoupení jeho předchůdců a předků („...*ob spem vite eterne ob remediumque salutare predecessorum parentum nostrorum...*“). Král rozšířil jurisdikci kláštera i na hrdelní zločiny, konfirmoval mu práva k městečku Ostritz, potvrdil jmenovitě klášterní zboží na Žitavsku a část majetků v Seifersdorfu osvobodil od placení berně. Rovněž nařídil, aby královští úředníci nevymáhali na klášteře pohostinství a mimořádné platy. Celý ústav následně svěřil do ochrany Janovi z Donína a představitelům města Žitavy.¹⁵⁰

Na předešlých stranách jsem se pokusil rozebrat všechny příslušné Janovy listiny, které pro klášter St. Marienthal vydal. Ačkoli by se mohlo zdát, že v případě celkového počtu tří listin jde o zanedbatelný počín, opak je pravdou. Obdobně jako u budyšínské kolegiální kapituly, i v případě St. Marienthalu král Jan navázal na odkaz svých předchůdců. Protože

¹⁴⁷ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 38, 66.

¹⁴⁸ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 40; J. ZDICHYNEC, *Kláster Marienthal mezi králi*, s. 177. Ke vzniku Šestiměstí i poměrům v Horní Lužici blíže Lenka BOBKOVÁ, *Budyšínsko a Zhořelecko*, s. 71–73.

¹⁴⁹ Podle Hildegard Zeletzki se jedná o dnešní Münstermaifeld nedaleko Koblence. Srov. Hildegard ZELETZKI, *Von der Eifel in die Oberlausitz. Zwischen Münstermaifeld und Prag: „Gold war wie eine Brücke zwischen Himmel und Erde“*, in: *Ora et labora* 45, 2012, s. 7–10.

¹⁵⁰ *CDLS I*, s. 374–377, č. 257; celé znění listiny též J. B. CARPZOV, *Ehren-Tempel I*, s. 347–348. Regesty též R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 40–41; *RBM IV*, s. 698, č. 1742; J. G. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss I*, s. 45–46; J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 135, č. 157. Listinu analyzuje K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 40–41; J. ZDICHYNEC, *Kláster Marienthal mezi králi*, s. 177; Týž, *Ex fastigio dignitatis*, s. 207; ze starších prací pak J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 61–63.

listiny členů přemyslovského rodu byly již mnohokrát v literatuře reflektovány, zevrubně jsem se jimi nezabýval, nicméně pro komparaci počtu vydaných listin v „zakladatelském“ přemyslovském období a dobou vlády Jana Lucemburského, bych rád upozornil na skutečnost, že královna Kunhuta Štaufská, která stála u zrodu kláštera St. Marienthal, vydala pro zdejší cisterciáčky celkem dvě listiny a v případě jedné byla spoluvydavatelkou vedle svého manžela Václava I., který klášteru vydal dokonce pět listin. Stejný počet listin jako Jan Lucemburský adresoval klášteru též Přemysl Otakar II., zatímco Václav II., obecně považovaný za podporovatele cisterciáků, pro zdejší konvent vydal pouze jednu písemnost.¹⁵¹

Stejně jako v případě St. Marienthalu vydal Jan Lucemburský i pro St. Marienstern tři listiny, což nelze považovat za malý počet, naopak to dokládá králův zájem o církevní poměry v Horní Lužici. První z Janových písemností je datována v květnu 1327. Král Jan v ní potvrdil koupi poplužního dvora „Kaseritz“ (dnešní ves Caseritz, severně od Crostwitz), jehož roční výnos měl činit tři hřivny. Poplužní dvůr klášteru prodali bratři Albert a Czenko z Gusk.¹⁵² Patrně za nejvýznamnější z celého souboru králových ustanovení lze považovat listinu vydanou v Lucemburku roku 1330, kdy král Jan potvrdil klášteru „...donaciones, libertates et gracias...“, poté co byl o to jeptiškami požádán. Zároveň přikázal „capitaneis, aduocatis seu officiatibus nostris“, aby potvrzená darování, svobody a milosti neporušovali.¹⁵³ Poslední ustanovení pro St. Marienstern nechal král vyhotovit v září 1332. Jedná se o confirmaci donace tří hřiven ze vsi „Leubobel“ (Liebon, východně od St. Mariensternu), které klášteru daroval Wylrikus (Ulrich) z Koperitz.¹⁵⁴

Všechny vydané písemnosti spadají do období, kdy úřad abatyše v St. Mariensternu zastávala patrně Utha (Ottilia), o níž není mnoho známo, listinně je totiž doložena pouze k roku 1333, ale je pravděpodobné, že do úřadu nastoupila brzy po abatyši Kunhutě (doložena 1301–1317), jelikož k roku 1317 je jistá Utha zmiňována jako převorka. Právě

¹⁵¹ Přehledný soupis listin pro St. Marienthal Manfred KOBUCH, *Dochování listin kláštera Marientálského. (Se zvláštním zřetelem na český diplomatický materiál)*, in: Československý časopis historický 12, 1964, č. 5, s. 718–725; J. ZDICHYNEC, *Kláster Marienthal mezi králi*, s. 209–213.

¹⁵² Archiv Kloster St. Marienstern, listina č. 82, dostupné z: <https://archiv-marienstern.jimdo.com/urkunden/14-jahrhundert/> [náhled 21. 7. 2019]; H. KNOTHE, *Urkundliche Geschichte*, s. 44; A. HITSCHFEL, *Chronik*, s. 82.

¹⁵³ *Die Urkunden des Klosters Marienstern*, s. 25–26, č. 19. Regest též Archiv Kloster St. Marienstern, listina č. 83, dostupné z: <https://archiv-marienstern.jimdo.com/urkunden/14-jahrhundert/> [náhled 21. 7. 2019]. Listinu zmiňuje též H. KNOTHE, *Urkundliche Geschichte*, s. 43 v souvislosti s odstoupením Zhořelecka ze strany Jindřicha Javorského (1329).

¹⁵⁴ Archiv Kloster St. Marienstern, listina č. 86, dostupné z: <https://archiv-marienstern.jimdo.com/urkunden/14-jahrhundert/> [náhled 21. 7. 2019]. Na zmíněných stránkách klášterního archivu je patrně chybně uveden rok vydání listiny. Zmínky též H. KNOTHE, *Urkundliche Geschichte*, s. 45; A. HITSCHFEL, *Chronik*, s. 82.

v době úřadování abatyše Uthy došlo k růstu klášterního zboží,¹⁵⁵ jak ostatně dokládají Janovy listiny, ale také k různým sporům.¹⁵⁶ Její následnicí se stala Adéla z Koldic, která je listinně doložena v letech 1334–1355.¹⁵⁷ V případě St. Mariensternu je nutné podotknout, že se klášterní zboží rozkládalo jak v marce budyšínské, tak i v zhořelecké, kde byl do roku 1329 zeměpánem slezský kníže Jindřich Javorský, o jehož písemnostech pro St. Marienstern se zmíním v samostatné kapitole.

Z dalších církevních institucí, kterým král Jan věnoval pozornost, je nutné zmínit špitály, jejich součástí býval i sakrální prostor. Velice zajímavá je Janova listina pro zhořelecký špitál z ledna 1337. Z listiny samotné se dovídáme, že se před krále dostavil zhořelecký měšťan Ulmann aus der Münze („*Ulmannus de dote*“), jenž se zřekl ve prospěch českého krále příjmu osmi hřiven ročně, které vlastnil ve vsi jménem Leschwitz (dnešní Weinhübel, část Zhořelce), kterou držel i s patronátním právem farního kostela. Ze zmíněných osmi hřiven král daroval zhořeleckému špitálu roční příjmy ve výši čtyř hřiven, protože chtěl tímto darováním „*thesauros thesaurizare celestes*“. Zbylé čtyři hřivny i se zmíněným patronátním právem postoupil zhořeleckým měšťanům.¹⁵⁸ Zajímavé ovšem je, že z listiny není patrné, který ze zhořeleckých špitálů byl příjemcem králova daru, v listině se hovoří o příjmu „*hospitalis informorum ibidem in Goerlitz*“. V úvahu připadá špitál u sv. Ducha, který ležel na břehu Nisy u Staroměstského mostu a jehož počátky lze klást do 13. století, nebo špitál sv. Jakuba, o němž se ještě budu zmiňovat v souvislosti s mecenášstvím Jindřicha Javorského.¹⁵⁹

Druhým z obdarovaných špitálů byl špitál sv. Ducha v Budyšíně, který byl založen ve 13. století. Listinou vydanou 26. dubna 1345 v táboře před městem Svídnice¹⁶⁰ král Jan spolu se svým synem Karlem, markrabětem moravským, povolil budyšínským měšťanům

¹⁵⁵ Zmínil bych například darování Dětricha z Haugwitz, jehož dcera v St. Mariensternu působila. Je zajímavé, že zmiňovaná dcera se jmenovala Utha. Srov. H. KNOTHE, *Urkundliche Geschichte*, s. 44; A. HITSCHFEL, *Chronik*, s. 82.

¹⁵⁶ Ke sporům, které klášter vedl viz H. KNOTHE, *Urkundliche Geschichte*, s. 45; A. HITSCHFEL, *Chronik*, s. 82–83.

¹⁵⁷ Adéla nebyla jedinou příslušnicí rodu Koldiců, která se stala abatyší v St. Mariensternu. Byly jimi Mofka (Monika) z Koldic a Amabilia z Koldic. K rodu Koldiců blíže Tobiáš JIRSÍK, *Česká větev rodů pánů z Koldic na dvoře Lucemburků*, netištěná bakalářská práce FF UK, Praha 2015, zde s. 22. Přehled všech abatyší mariensternského ústavu cisterciáček lze nalézt na webových stránkách klášterního archivu: <https://archiv-marienstern.jimdo.com/marienstern/marienstern-kataloge/%C3%A4btissinnen/>.

¹⁵⁸ CDLS, s. 317–318, č. 228. Volný překlad: „*získat nebeské poklady*“. Regest též J. B. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss I*, s. 29.

¹⁵⁹ Ke zhořeleckým špitálům blíže Richard JECHT, *Geschichte der Stadt Görlitz, Bd. 1, 7–12, Topographie der Stadt Görlitz*, Görlitz 1927–1934, s. 782–790.

¹⁶⁰ Král Jan obléhal Svídnici jako odplatu za zajištění královny Karla v polské Kališi. Bolka II. Svídnického totiž podezíral z podílu na tomto incidentu, a proto 27. dubna 1345 zaútočil na jeho rezidenční město, které se mu nepodařilo dobýt. Srov. L. BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský*, s. 325.

provádět peněžní obchody ve výši osmi kop pražských grošů („*octo sexagenarum grossorum Pragensium*“) ve prospěch zmíněného špitálu. Král tak učinil na základě proseb budyšínských měšťanů („...*dilecti nobis ciues Budyssinenses nobis supplicarint...*“), což poukazuje na pravomoc města nad správou špitálu, a pro „*animorum nostrorum remedio et salute*“.¹⁶¹ Silke Kosbab se domnívá, že král Jan chtěl tímto privilegiem připravit budyšínské měšťany na blížící se změnu panovníka a zajistit svému synovi jejich náklonnost, což považují za oprávněnou domněnku.¹⁶²

¹⁶¹ Privilegium je dnes uchováno v budyšínském městském archivu. Archivverbund Stadtarchiv/Staatsfilialarchiv Bautzen, listina č. 0019, dostupné z: <https://www.monasterium.net/mom/DE-AVBautzen/Urkunden/0019/charter> [náhled 10. 8. 2019]. Celé znění listiny *CDLS* I, s. 365–366, č. 250; Silke KOSBAB, *Das Privileg König Johans von Böhmen zum Zinskauf des Budissiner Hospitals 1345. Eine majestätische Geste für ein Hospital am Rande der Stadt*, in: *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14. – 17. století*, edd. Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ (= *Korunní země v dějinách českého státu IV*), Praha 2009, s. 256–266, zde s. 263–265 (i s překladem listiny do německého jazyka a důkladným rozbořem listiny). Regesty též J. G. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss* I, s. 44; *RBM* IV, s. 618, č. 1539; *CDM* VII, s. 437, č. 600 (všechny registry s datací 27. 4. 1345).

¹⁶² S. KOSBAB, *Das Privileg*, s. 261; S. KOSBAB – K. WENZEL, *Bautzens verschwundene Kirchen*, s. 91.

5 Církevní mecenášství Jindřicha Javorského

5.1 Jindřich Javorský (1292/1296–1346)

Ačkoli lze Jindřicha Javorského bezpochyby označit za zajímavou osobnost 14. století, bývá až na výjimky českou historiografií opomíjen. Jindřich se narodil v rozmezí let 1292–1296 Beatrix Braniborské a jejímu manželovi Boleslavu I., svídnicko-javorskému knížeti z dynastie slezských Piastovců. Po období regentské vlády se v roce 1307 ujal spolu se svým bratrem Bernardem vlády nad svídnicko-javorským knížectvím.¹⁶³ V roce 1316 si vzal Anežku Přemyslovnu († 1336), nejmladší dceru zesnulého českého a polského krále Václava II. († 1305) a jeho druhé manželky Elišky Rejčky († 1335). Eliška Rejčka ovšem provdala svou dceru bez dohody s pražským královským dvorem, jelikož byl král Jan se šlechtou vedenou Jindřichem z Lipé, Eliščiným milencem, v otevřeném konfliktu.¹⁶⁴ V české historiografii bývá nejčastěji Jindřich Javorský reflektován v souvislosti s územní politikou Jana Lucemburského. V roce 1319 zemřel braniborský markrabě Waldemar, jehož smrtí vymřel rod Askánců. O dědictví, které vedle Braniborska zahrnovalo i obojí Lužici, se vedle Jana Lucemburského přihlásil právě kníže Jindřich, který byl po matce spřízněn s braniborskými markrabaty a také upozorňoval, že věno jeho manželky Anežky nebylo dosud vyplaceno. Jan Lucemburský vzápětí opanoval Budyšínsko a Jindřich Javorský Zhořelecko, město Lubáň a drobné državy v Dolní Lužici. Aby si král Jan uvolnil ruce pro další jednání, vykoupil nazpět od Jindřicha z Lipé Žitavsko, které měl v zástavě od roku 1305, a přenechal ho na doživotí slezskému knížeti. V květnu 1329 byl Jindřich Javorský přiměn, aby odstoupil ve prospěch českého krále Zhořelecko, za nějž získal zboží v Čechách, konkrétně města Trutnov a Dvůr Králové. Jindřich si ponechal město Lubáň a tzv. Queisskreis a zboží v Dolní Lužici.¹⁶⁵ Patrně k tomu přispěla i iniciativa Zhořeleckých, kteří vyslali poselstvo ke kralevici Karlovi do Paříže, o čemž se zmiňuje Petr Žitavský následovně: „*Měšťané totiž svrchu řečeného města nechtěli snášeti těžké jařmo, které na ně nespravedlivě častěji vkládal slezský vévoda Jindřich, řečený z Javora....*“¹⁶⁶

¹⁶³ Piotr STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 40, 45. K Jindřichovi Javorskému též Kazimierz JASIŃSKI, *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków 2007, s. 303–306, zde s. 303–304; Josef Joachim MENZEL, *Heinrich I.*, in: *Neue Deutsche Biographie VIII*, Berlin 1969, s. 400–401, zde s. 400.

¹⁶⁴ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 268.

¹⁶⁵ K této problematice zejména Lenka BOBKOVÁ, *Budyšínsko a Zhořelecko*, s. 68–69, Táž, *Velké dějiny IVa*, s. 78–82. Stručně též J. J. MENZEL, *Heinrich I.*, s. 400.

¹⁶⁶ *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 375.

Jindřich Javorský zemřel bezdětný v období mezi 6. březnem a 15. květnem roku 1346 a byl pochován v cisterciáckém klášteře Křesobor (Krzeszów), který založila Anna Přemyslovna, vdova po slezském knížeti Jindřichu II. Pobožném, v roce 1242.¹⁶⁷

5.2 Fundace konventu magdalenitek v Lubáni

Na samém počátku této podkapitoly bych rád uvedl základní údaje o řádu magdalenitek. Tento řád, který se velmi rychle rozšířil po celé Evropě,¹⁶⁸ založil roku 1224/27 Rudolf z Wormsu, kaplan legáta Konráda z Urachu a kanovník od sv. Mořice v Hildesheimu. V červnu 1227 řád, který si vytkl za cíl pečovat o ženy, které se zřekly hříšného života, potvrdil papež Řehoř IX. bulou *Religiosam vitam elegantibus*.¹⁶⁹ Původně se magdalenitky řídily řeholí sv. Benedikta, kterou později nahradila řehole sv. Augustina. V čele řádu stál generální probošt, v čele provincie pak zemský převor a při jednotlivých klášterech působili probošti. Hlavou konventu byla převorka.¹⁷⁰

Svůj rozkvět řád zažil okolo poloviny 13. století, jenom na území dnešního Německa se dá doložit na čtyřicet klášterů. Ve stejné době, přesněji roku 1217, byl založen slezským knížetem Jindřichem I., manželem sv. Hedviky, klášter magdalenitek v Naumburgu (dnešní Nowogrodziec), který má pro tuto práci zásadní význam.¹⁷¹ V roce 1319 měl Jindřich Javorský Naumburg navštívit s početným dvorem, včetně tamního kláštera magdalenitek.¹⁷² Piotr Stefaniak uvádí, že zdejší řeholnice včele s převorkou Kateřinou patrně využily této situace a požádaly knížete o zřízení nového kláštera, což lze považovat za pravděpodobné.¹⁷³

K založení kláštera magdalenitek¹⁷⁴ přistoupil kníže Jindřich Javorský již roku 1320. Klášter založil v hornolužickém městě Lubáň, které držel až do své smrti v roce 1346. 8. ledna 1320 nechal Jindřich pro magdalenitky z Naumburgu vyhotovit listinu, kterou dnes známe pouze z opisu. Touto listinou, v jejíž arenze se upomíná na pomíjivost lidského

¹⁶⁷ P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 46; K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 304.

¹⁶⁸ Můžeme jmenovat například Worms (1224), Würzburg (1227), Špýr (1228), Řezno (listinně doloženo roku 1233), Štrasburk (1225) či Marseille (1227). Srov. P. MAI, *Die Laubaner Magdalenerinnen*, s. 413.

¹⁶⁹ P. MAI, *Die Laubaner Magdalenerinnen*, s. 413.

¹⁷⁰ Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 138–139.

¹⁷¹ Max HEIMBUCHER, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*. II, Paderborn 21907, s. 296. Piotr Stefaniak se domnívá, že řeholnice přišly do Slezska z Marseille a nikoli z oblasti dnešního Německa, jak se často uvádí. K založení kláštera v Nowogrodzcu blíže P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 39–40.

¹⁷² P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 40; W. BOCHNAK, *Dzieje Zakonu*, s. 173.

¹⁷³ P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 48.

¹⁷⁴ Paul Skobel si ve své práci klade otázku, proč se Jindřich rozhodl právě pro tento řád. K žádným závěrům ovšem nedochází, i když upozorňuje na větší kajicnost magdalenitek za cizí vinu. Srov. P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 21–24, na nichž se zabývá dalšími fundacemi tohoto řádu ve Slezsku. Dalším autorem, který se nad touto problematikou pozastavuje, je P. MAI, *Die Laubaner Magdalenerinnen*, s. 415.

života, udělil Jindřich naumburským řeholnicím patronátní právo k farnímu kostelu v Lubáni společně se všemi „*juribus, pascuis, pratis, virgultis, agris cultis et incultis, decimis, boenicis, et omnibus ecclesie ejusdem aliis et singulis libertatibus, legacionibus, donacionibus, exactionibus, contribucionibus, steuris et graciis*“.¹⁷⁵ Z listiny se dovídáme, že všechna tato dobrodiní byla kostelu v Lubáni udělena již Jindřichovými předky a příbuznými, braniborskými markrabaty a to „*promiscui sexus*“!¹⁷⁶ V době vydání listiny držel všechna jmenovaná darování jistý Kristián, farář kostela v Lubáni.¹⁷⁷ Přestože se nejedná o zakládací listinu v pravém slova smyslu, na což se často upozorňuje, dovolil bych si s tímto tvrzením polemizovat. V listině se totiž výslovně uvádí, že po uprázdnění kostela mají řeholnice do Lubáně přijít a zřídit při kostele nový konvent, nezávislý na Naumburgu.

Stejně jako v případě krále Jana byla pro Jindřicha Javorského důležitá péče o duši vlastní, ale i svých blízkých. V listině se totiž uvádí, že Jindřich učinil vše pro spásu duše své, svých předků a nástupců („*pro remedium anime nostre nostrorum progenitorum et successorum*“). Jindřichovi taktéž záleželo na tom, aby jeho fundace vzkvétala, proto nařídil svým nástupcům, aby lubáňské řeholnice ochraňovali a aby pod pohrůzkou hněvu všemohoucího Boha neporušovali jejich práva. Mezi svědky zlistinění nalezneme například Jindřichova strýce Gebharda z Querfurtu, rytíře Kristiána z Gerhardsdorfu (dnešní Giebułtów) či Jindřichova protonotáře Petra z Ottendorfu.¹⁷⁸ Samotnou listinu, která je psaná latinsky, vyhotovil Jindřichův notář Jan z Gliwitz (dnešní Gliwice).¹⁷⁹

Novou fundaci stvrdil v říjnu 1321 míšeňský biskup Vítek II. z Koldic (v úřadu v letech 1312–1342), do jehož diecéze Lubáň spadala. Někdy míšeňský biskup své výsady postoupil proboštovi budyšínské kolegiáty, který tak získal vliv nad životem lubáňských magdalenitek, stejně jako generální převor z mateřského kláštera v Naumburgu. Patrně za nejdůležitější ustanovení lze považovat samostatnou volbu probošta ze strany řeholnic, který

¹⁷⁵ Volný překlad: „*právy, pastvinami, křovisky, obdělávanými a neobdělávanými poli, desátky, se všemi různými a jednotlivými svobodami, odkazy, darováními, pohledávkami, daněmi, dávkami a milostmi*“.

¹⁷⁶ Volný překlad: „*obojího pohlaví*“.

¹⁷⁷ P. Skobel podle mého názoru mylně zaměňuje faráře Kristiána za rytíře Kristiána z Gerhardsdorfu, který se objevuje mezi svědky Jindřichovy listiny. Kristián z Gerhardsdorfu zřekl patronátního práva k lubáňskému kostelu výměnou za patronát nad kostelem v Zobten am Bober (dnešní Sobota, součást města Lwówek Śląski). V únoru 1322 se zřekl ve prospěch řeholnic i tohoto patronátu. Srov. P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 41, 360.

¹⁷⁸ Je možné, že se jedná o dnes polskou obec Ocice, každopádně i v dnešním Sasku lze nalézt vsi, které nesou název Ottendorf.

¹⁷⁹ Znění listiny: *CDLS* I, s. 239–241, č. 167; P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 359–360 (překlad listiny do němčiny s. 24–26); J. B. CARPZOV, *Ehren-Tempel* I, s. 298–299. Regest též J. G. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss* I, s. 29. K rozboru listiny W. BOCHNAK, *Dzieje Zakonu*, s. 174. Stručné zmínky o založení kláštera též Paul BERKEL, *Geschichte der Stadt Lauban*, Lauban 1896, s. 14.

jim měl poskytovat pastorační péči.¹⁸⁰ Nevíme přesně, kdy řeholnice do Lubáně přišly, jistě před rokem 1326, kdy je doložena jako převorka Alžběta ze Salzy, jež pocházela ze starého lužického rodu.¹⁸¹ Není známo, jak dlouho zastávala úřad převorky. V roce 1337 je doložena její následovnice Nikolaa Meltzer.¹⁸² Již od samotného počátku byl klášter určen šlechticům, a to s dobrou pověstí.¹⁸³

Druhou listinu pro lubáňské magdalenitky, respektive pro jejich probošta, vydal kníže Jindřich v roce 1346, tedy krátce před svou smrtí, v Boleslavci (Bolesławiec). Z listiny se dovídáme, že se před Jindřicha dostavila Kateřina, vdova po zesnulém Ulmannovi z „Nossin“, spolu s dalšími dědici a uvedli, že prodali úrok z lesa a vrchnostenská práva v Heinrichsdorfu lubáňským magdalenitkám za 40 hřiven královských grošů. Darované zboží Jindřich udělil Konrádu z Dornheimu, který zastával funkci probošta lubáňského konventu. Stejně jako v případě listiny z roku 1320 tak Jindřich učinil pro spásu duše své a svých předků. V závěru listiny se nachází výčet vesnic, v nichž se řečené příjmy nacházely. Listinu lze považovat za důležitý pramen k poznání dvora Jindřicha Javorského. Mezi svědky této listiny totiž nalezneme Jindřichova maršálka Petra z Borow, dvorského sudího v Löwenbergu (Lwówek Śląski) Siegfrieda z Russendorfu, Pečka z Landskrone (dnešní Strzeszków), dvorského sudího v Boleslavci, či protonotáře Burcharda z Waldow (Ulesia).¹⁸⁴

Závěrem bych se chtěl krátce pozastavit nad hospodářskými poměry lubáňského převorství. Již v samých počátcích disponoval klášter dvěma svobodnými statky, v Kerzdorfu (tzv. Obervorwerk, dnešní Księginki)¹⁸⁵ a ve Wünschendorfu (tzv. Niedervorwerk, dnešní Radogoszcz). K roku 1592 lze doložit ještě třetí statek, tzv. Bergvorwerk, o němž nevíme, kdy ho klášter získal.¹⁸⁶ Paul Skobel se zabýval také rozlohou jednotlivých dvorů, podle něhož měl mít Kerzdorf rozlohu 25,26 ha, Wünschendorf 38,5 ha a Bergvorwerk 31,125 ha.¹⁸⁷ K majetkům kláštera patřily také vsi

¹⁸⁰ W. BOCHNAK, *Dzieje Zakonu*, s. 174; P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 51.

¹⁸¹ P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 54. K Alžbětě ze Salzy podrobněji P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 170–173.

¹⁸² P. Skobel upozorňuje, že jméno Nicolaa se v pramenech nevyskytuje, přesto se v literatuře běžně objevuje. Stejně tak o ní není mnoho známo. Srov. P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 174n.

¹⁸³ P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 54.

¹⁸⁴ Znění listiny: *CDLS I*, s. 371–373, č. 255; P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 361, listinu rozebírá na s. 174.

¹⁸⁵ Dnešní Księginki jsou součástí Lubáně.

¹⁸⁶ P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 29; P. MAI, *Die Laubaner Magdalenerinnen*, s. 417; W. BOCHNAK, *Dzieje Zakonu*, s. 176; A. SUTOWICZ, *Klasztory magdalenek*, s. 104.

¹⁸⁷ P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 29; P. MAI, *Die Laubaner Magdalenerinnen*, s. 417.

Hennersdorf,¹⁸⁸ Pffafendorf (dnešní Rudzica), Wünschendorf (Radogoszcz) a část Kerzdorfu (Księginki). Všechny zmíněné vsi se nacházely v blízkosti města Lubáň a poslední dvě zmiňované vsi vlastnil klášter již v počátcích své existence. V roce 1386 získal i zmíněný Pffafendorf, který klášteru prodali za 40 hřiven Petr a Jan ze Sor se svými sourozenci po poradě se svou matkou.¹⁸⁹ Paul Skobel a další polští historikové upozorňují i na další příjmy kláštera, mezi něž patří biskupské desátky, které klášter během své dlouhé historie získal, z následujících míst: Rengersdorf (dnešní Stankowice), Holzkirch (dnešní Kościelnik), Alt Lauban (Stary Lubáň), Windischdorf,¹⁹⁰ Ulrichsdorf (Ullersdorf, Ołdrzychów), Lichtenau (dnešní Zaręba), Lissa,¹⁹¹ Ortwindsdorf (Oertmannsdorf, dnešní Szyszkowa) a Linda.¹⁹² Vedle toho klášter disponoval právem obchodovat se solí, náležely mu příjmy ze dvou a půl masných krámů, až do vpádu husitů dvoje lázně, které se nacházely v Lubáni, a krámy ševců.¹⁹³ Vedle patronátního práva k lubáňskému kostelu Nejsvětější Trojice disponoval klášter od nejstarších dob také patronátem ke kostelům v Hennersdorfu a Pffafendorfu.¹⁹⁴

5.3 Další církevní mecenát Jindřicha Javorského na území Horní Lužice

Jindřich Javorský nevěnoval pozornost jen své fundaci, ale podporoval také další církevní instituce na území Horní Lužice a tehdy českého Žitavska, jehož byl po Jindřichu

¹⁸⁸ Nevíme přesně, kdy magdalenitky ves získaly. Paul Skobel ve své práci uvádí, že v 18. století došlo ke změně názvu Katholisch-Hennersdorf. Dnes se jedná o Henryków Lubański. Wladyslaw Bochnak, Anna Sutowicz a Piotr Stefaniak ve svých pracích uvádí, že se dnes jedná o ves Jędrzychowice. Srov. P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 31; W. BOCHNAK, *Dzieje Zakonu*, s. 178; A. SUTOWICZ, *Klasztory magdalenek*, s. 104; P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 51.

Henryków Lubański zakoupil klášter za 40 hřiven královských grošů v roce 1346, což později potvrdil Bolek II. Svidnický. Srov. P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 54.

¹⁸⁹ P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 31. Informaci o prodeji Pffafendorfu přebírá Skobel od H. KNOTHE, *Geschichte des OBL Adels*, s. 504. Knothe uvádí, že přízvisko ze Sor je odvozen od vsi Sohra, která se nacházela severně od Zhořelce. Dnes leží na území Polska a nazývá se Żarki Średnie. O vsích, které klášteru patřily, se také zmiňují P. MAI, *Die Laubaner Magdalenerinnen*, s. 417; W. BOCHNAK, *Dzieje Zakonu*, s. 176; P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 51; A. SUTOWICZ, *Klasztory magdalenek*, s. 104.

¹⁹⁰ P. Skobel považuje Windischdorf za již zmiňovaný Wünschendorf, na rozdíl od P. Stefaniaka, podle něhož se pod názvem Windischdorf skrývá Łużycka Wieś.

¹⁹¹ Podle P. Skobela jsou názvy Lissa a Marklissa totožné. Jedná se tedy o dnešní město Leśna. P. Stefaniak ve své práci uvádí, že klášter nabyl desátků jak ve vsi Lissa (dnešní Lasów), tak ve vsi Marklissa, tedy v dnešním městečku Leśna.

¹⁹² W. Bochnak, stejně tak P. Stefaniak, se o vsi Linda nezmiňuje, v jeho práci lze ovšem dohledat ves Lipniki (německy Linden). K biskupským desátkům P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 33–34; W. BOCHNAK, *Dzieje Zakonu*, s. 176–178; P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 54–55. Stručná zmínka též P. MAI, *Die Laubaner Magdalenerinnen*, s. 418.

¹⁹³ P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 35–38; W. BOCHNAK, *Dzieje Zakonu*, s. 178; P. STEFANIAK, *Na chwale Trojcy*, s. 54–55.

Podle Skobela bylo právo obchodovat se solí postoupeno kostelu Nejsvětější Trojice dříve před založením kláštera. Srov. P. SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift*, s. 47.

¹⁹⁴ W. BOCHNAK, *Dzieje Zakonu*, s. 180.

z Lipé zástavním pánem. Právě tamní konvent cisterciáček St. Marienthal se těšil velké podpoře slezského knížete.¹⁹⁵ První listinu pro zdejší řeholnice vydal kníže Jindřich již v roce 1322 ve Zhořelci. Jeden z jeho leníků, Ota z Heinrichsdorfu (dnešní Großhennersdorf) postoupil tamním cisterciáčkám les, který se nacházel mezi Heinrichsdorfem a Withendorffem (dnešní Wittgendorf) a který držel od knížete Jindřicha jako léno. Řeholnicemi v St. Marienthalu byly totiž Otovy neteře Alžběta a Kunhuta, dcery zesnulého Petra z Heinrichsdorfu. Právě Alžbětina a Kunhutina přítomnost v klášteře mohla podle mého názoru Otu k donaci podnítit. Kníže Jindřich přiřkl tento les jeptiškám ze St. Marienthalu navěky, a to právem dědičným („*hereditario jure*“). Mezi svědky nalezneme například Petra z Ottendorfu či Siegfrieda Renkera.¹⁹⁶

Z listiny, kterou kníže Jindřich vydal roku 1327, se dovíme o sporu, který měl vzplát mezi klášteřem a bratry Otou, Jindřichem, Janem, Václavem a Otou z Donína. Poté co abatýše Sofie doplatila ke sto hřivnám žitavské váhy dalších dvacet hřiven, prohlásil kníže Jindřich spor za ukončený a koupil příjmu v hodnotě jedenácti hřiven a jedenácti grošů v Ostritz („*in antiquo oppido Ostros, Altstadt*“) za platnou.¹⁹⁷

V dubnu 1338 nechal kníže Jindřich pro klášter vydat další listinu, v níž potvrdil, že se Walter z Grislau a jeho syn Ota, farář v Sibotendorfu (Seitendorf), zřekli ve prospěch kláštera čtyř hřiven ročního příjmu ve vsi Reichenau (dnešní Bogatyně), a to „*non coati, non compulsi*“.¹⁹⁸ Jindřich jeptiškám tento příjem konfirmoval, protože chtěl být účasten láskyplných modliteb a dobrých skutků marienthalských řeholnic. Mezi svědky se objevují například Jan z Donína či Petr (Peschon) z Uechtritz, žitavský zemský fojt a Jindřichův vazal.¹⁹⁹

V přílohách prvního dílu edice *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris* lze dohledat ještě jednu písemnost Jindřicha Javorského, obsahující ovšem nepřesnosti. Jindřich, který je

¹⁹⁵ O všech listinách se vedle níže citovaných prací zmiňuje také Gisela RIECK, *Herzog Heinrich von Jauer herrscht über die östliche Oberlausitz*, in: *Ora et labora* 49, 2014, s. 17–19.

¹⁹⁶ *CDLS I*, s. 252–253, č. 176 (s datací 20. září 1322). Regesty též R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 30–31 (s datací 23. února 1322); J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 118, č. 99 (s datací 23. února 1322); J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 52. Hermann Knothe dokonce uvádí, že Oto z Heinrichsdorffu daroval tento les namísto klášteru St. Marienthal v roce 1322 klášteru St. Marienstern roku 1323. Srov. H. KNOTHE, *Geschichte des OBL Adels*, s. 267.

¹⁹⁷ *CDLS I*, s. 270–272, č. 192; J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 120–121, č. 109; R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 33–34; *CDSI XXII*, s. 25, č. 4685; J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 54.

¹⁹⁸ Volný překlad: „*nikoli z donucení, nikoli pod nátlakem*“.

¹⁹⁹ *CDLS I*, s. 272–273, č. 193, v němž je listina chybně datována do roku 1328. Regesty též R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 39–40; J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 129, č. 135; *CDSI XXX*, s. 17, č. 6085; J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 59–60. K Petrovi z Uechtritz Hermann KNOTHE, *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: *NLM* 53, 1877, s. 158–421, zde s. 239.

v této listině chybně titulován jako kníže olešnický („*dux Olsnens*“) namísto používaného titulu kníže slezský, touto listinou schválil prodej příjmu ze vsi Reichenau (dnešní Bogatyně) ze strany Jaroslava ze Sliwin (Schlieben)²⁰⁰ a jeho synů ve prospěch kláštera. Jindřich tak měl učinit „*ob remedium animae nostrae nostrorumque progenitorum...*“.²⁰¹ Richard Doehler ovšem upozorňuje na chybnou dataci a považuje za rok sepsání listiny rok 1332. V obou případech se mezi svědky objevují například Jan z Grislaui či bratři Jan a Oto z Gerhardsdorfu. Jako vyhotovitele listiny uvádí již zmiňovaného Jana z Gliwitz (dnešní Gliwice), kdežto Köhler ve své edici uvádí Jana z Olsnitz.²⁰² Mezi autory používaných edic se také odlišuje výše příjmu, Köhler uvádí příjem ve výši „*alteram mediam marcam*“,²⁰³ Doehler ve výši půl hřivny,²⁰⁴ Prochno dokonce jednu a půl hřivny,²⁰⁵ stejně tak Schönfelder,²⁰⁶ a Wutke ve výši jedné hřivny.²⁰⁷ Jednotliví historici také uvádí odlišná data vydání listiny, buď 2. července, anebo o den později. Jelikož klášterní archiv utrpěl značnou škodu a většina středověkých listin byla zničena, není možné určit, které údaje jsou správné.

Vedle cisterciáckého kláštera St. Marienthal byla příjemcem Jindřichových listin také johanitská komenda v Žitavě, o jejímž založení jsem se zmiňoval v kapitole věnované církevním poměrům v Horní Lužici. Originál Jindřichovy listiny se bohužel nedochoval, nicméně existuje opis ze 16. století, který je uložen v Národním archivu v Praze. Z latinsky psaného opisu se dozvídáme, že kníže Jindřich, zástavní pán Žitavska, potvrdil v květnu 1341 johanitské komendě v Žitavě, jejímu komturovi a celému johanitskému řádu dvě hřivny a půl fertonu ročního platu („*duarum marcarum redditus et dimidium fertonem annui census*“), které kdysi koupil komtur Jindřich z Varnsdorfu ve vsi Grosshennersdorf („*in villa Henrici sriptoris*“). Jindřich se také v této listině odvolává na své předky, kteří byli johanitskému řádu vždy nakloněni. Mezi svědky se objevuje také již zmiňovaný Petr (Pescho) z Uechtritz.²⁰⁸

²⁰⁰ Köhler ve své edici uvádí jméno Jaroslava de Olwin, nicméně ve všech ostatních edicích nalezneme přídomek von Sliwin.

²⁰¹ *CDLS I*, s. 310–311, s. 223.

²⁰² R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 36.

²⁰³ *CDLS I*, s. 310, č. 223.

²⁰⁴ R. DOEHLER (Hg.), *Diplomatarium*, s. 36.

²⁰⁵ J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 124, č. 119.

²⁰⁶ J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 57. Nicméně Schönfelder uvádí, že v roce 1336 Jindřich Javorský klášteru potvrdil, že mu „*Peroslaus von Olvin*“ a jeho děti prodali jednu a půl hřivny ročního příjmu v Reichenau. Srov. J. B. SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte St. Marienthal*, s. 59.

²⁰⁷ *CDSI XXIX*, s. 99, č. 5663.

²⁰⁸ Národní archiv Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství (1085–1875), listina č. 2850, dostupné z: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/2850/charter> [náhled 26. 1. 2020]; *CDSI XXX*, s. 164, č. 6588; J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 131, č. 142 (uvádí plát 2 $\frac{1}{8}$ hřivny). Zmínka též J. K. VYSKOČIL, *Náboženské poměry*, s. 65.

Ačkoli kníže Jindřich panoval nad východní část Horní Lužice, nechal vyhotovit rovněž listiny i pro druhý konvent cisterciáček na území Horní Lužice, St. Marienstern. Majetky tohoto kláštera totiž ležely jak v Budyšínku, tak Zhořelecku. Obě listiny jsou datovány k roku 1320. Jindřich udělil klášteru práva, která mu příslušela ke vsi Kunnersdorf (dnes místní část městečka Bernstadt auf dem Eigen) a vzal klášter a jeho vlastnictví pod svoji ochranu.²⁰⁹

Na rozdíl od již zmiňované rozporuplné listiny českého krále Jana pro jeden ze zhořeleckých špitálů, víme, že Jindřich Javorský nechal vyhotovit listinu pro špitál sv. Jakuba, který se nacházel za branami Zhořelce. Kníže Jindřich touto listinou, kterou vydal již v dubnu 1320, udělil svatojakubskému špitálu les, který se nacházel v blízkosti vsi Heinrichsdorf a jehož dřívějším vlastníkem byl zhořelecký měšťan Apeczko z Ojvína. Mezi svědky nalezneme i zhořeleckého purkmistra Hermana Wykera či písaře Hermana.²¹⁰ V souvislosti s městem Zhořelec bych zmínil ještě jednu Jindřichovu písemnost ze stejného roku, kdy udělil Zhořelci patronátní právo k tamnímu farnímu kostelu a dědičnou soudní pravomoc.²¹¹

²⁰⁹ H. KNOTHE, *Urkundliche Geschichte*, s. 43. Archiv Kloster St. Marienstern, listiny č. 78, 79, dostupné z: <https://archiv-marienstern.jimdo.com/urkunden/14-jahrhundert/> [náhled 23. 11. 2019].

²¹⁰ *CDLS I*, s. 244, č. 169. Regesty též J. PROCHNO (Hg.), *Regesten*, s. 117, č. 97; J. G. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss*, s. 29. Zmínka o Apeczkovi z Ojvína Christian Adolph PESCHECK, *Kleine Chronik des Oybins*, Zittau 1846, s. 4.

²¹¹ J. B. ZOBEL (Hg.), *Verzeichniss*, s. 30.

6 Církevní politika Jana Lucemburského ve vratislavském knížectví (1327/1335–1346)

Za hradbami starobylé Vratislavi, jednoho z nejvýznamnějších měst budoucí České koruny a centra vratislavského knížectví, které získal Jan Lucemburský po smrti Jindřicha VI. Dobrého († 1335) do své bezprostřední držby,²¹² se ukrývala celá řada církevních institucí, jež se těšily přízni a podpoře českého krále. V porovnání se svým synem Karlem, který adresoval poměrně značné množství listin zdejším církevním institucím, musíme v případě mecenátu krále Jana přihlídnout k délce vlády nad tímto knížectvím a také k nelehké situaci, která ve městě panovala po nástupu konfliktního Nankera z Oxy do úřadu vratislavského biskupa. Přesto nelze tvrdit, že by král Jan zdejší církevní instituce nepodporoval. Do jaké míry se jim věnoval, se pokusím nastínit na základě analýzy pramenů převážně diplomatické podoby a s přihlédnutím k pramenům narativním.

6.1 Jan Lucemburský a vratislavské biskupství

Vleklý spor mezi českým králem Janem Lucemburským a vratislavským biskupem Nankerem z Oxy,²¹³ jenž byl do slezské Vratislavi přeložen na přání polského krále Vladislava Lokýtky z Krakova, měl jistě neblahý vliv na Janův církevní mecenát ve vratislavském knížectví. Samotného Nankera, kterého v úřadu krakovského biskupa vystřídal Jan Grot, lze podle mého názoru charakterizovat jako osobu konfliktní. Záhy po svém příchodu do slezské metropole, do níž rozhodně nijak nespěchal, se dostal do sporu jak s představiteli města, tak slezskými knížaty kvůli navýšení svatopetrského haláře,²¹⁴

²¹² Lenka BOBKOVÁ, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, ke Slezsku s. 34–50. K problematice připojení slezských knížectví také níže citovaná silesiaka.

²¹³ K Nankerovi z Oxy například Hubertus SEIBERT, *Nanker*, in: *Neue Deutsche Biographie XVIII*, Berlin 1997, s. 728–729; J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 33n.; T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 226n. Spor Nankera s českým králem reflektují také dostupná silesiaka, např. Bogusław CZECHOWICZ, *Dvě centra v Koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348–1458)*, České Budějovice 2011, s. 25–26; Radek FUKALA, *Slezsko – neznámá země Koruny české. Knižecí a stavovské Slezsko do roku 1740*, České Budějovice 2007, s. 78–81; Robert ANTONÍN a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I. Od pravěku do roku 1490*, Praha 2012; Jiří ŽÁČEK, *Slezsko (= Stručná historie států 33)*, Praha 2005, s. 61. Z českých autorů ke sporu stručně Lenka BOBKOVÁ, *Biskupstwo wrocławskie i jego powiązania z Koroną Czeską (1327–1742)*, in: *Miejsce i rola Kościoła wrocławskiego w dziejach Śląska*, ed. Krystyn MATWIJOWSKI, Wrocław 2001, 92–99.

²¹⁴ L. BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský*, s. 319. Cestou do Vratislavi Nanker navštívil v létě 1327 dceru Vladislava Lokýtky Kunhutu. Srov. J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 36. K příchodu do Vratislavi též Colmar GRÜNHAGEN, *König Johann von Böhmen und Bischof Nanker von Breslau*, in: *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe 47/1*, 1864, s. 4–102, zde s. 39–40, který uvádí, že biskup do Vratislavi nedorazil před začátkem léta 1327.

který odváděly polské diecéze za papežskou ochranu nad teritoriem hnězdenské arcidiecéze.²¹⁵ Do napjatých poměrů ve Slezsku musela mnohdy zasáhnout také papežská kurie. Důkazem je listina papeže Jana XXII. z 1. června 1329, v níž na základě Nankerových stížností nabádá krále Jana, aby ochraňoval vratislavské biskupství, včetně jeho majetků, práv a příjmů. Listy stejného znění obdrželi také polský král Vladislav Lokýtek, uherský král Karel Robert z Anjou, četní církevní hodnostáři a také slezská knížata.²¹⁶

Napětí krystalizovalo také mezi Nankerem, jenž zastával propolskou politiku a nadále udržoval styky s Krakovem, a kanovníky katedrální kapituly. Z nich vynikal zejména Mikuláš z Banče, který získal značného vlivu v době sedisvakance vratislavského biskupského stolce (1320–1326). V roce 1328 musel dokonce Nanker uprchnout do bezpečné Nisy,²¹⁷ poté co došlo k ozbrojenému vpádu do katedrály, na což reagoval vyhlášením interdiktu nad Vratislaví.²¹⁸

Záhy se Nanker dostal do sporu i s českým králem, přestože se Jan v březnu 1337 zavázal ochraňovat vratislavskou církev a její majetky. Hájit zájmy církve měl v králově nepřítomnosti vratislavský hejtman Jindřich z Haugwitz (1337–1339), jenž byl povinen proti případným rušitelům pořádku zakročít.²¹⁹ Neshody mezi králem a biskupem eskalovaly v létě 1339, poté co král Jan s finanční podporou města Vratislavi obsadil hrad Milíč,²²⁰ který od počátku 14. století náležel vratislavskému biskupství. Král Jan se ovšem pokoušel Milíč, který ležel na hranicích s Velkopolskem, získat koupí. Té se ovšem snažil zabránit papežský nuncius Galhard de Carceribus (z Carcès), jenž se obrátil na papeže Benedikta XII.

²¹⁵ K svatopetrskému haléři či denáru například J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 203n. Dále Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, Praha 2008, s. 44, jež poplatek zmiňuje v souvislosti s osobou pražského arcibiskupa Arnošta, který měl ještě jako biskup v roce 1343 přijmout na příkaz Klimenta VI. přísahu Vratislavských, že ho uhradí.

²¹⁶ *CDSI XXII*, s. 70, č. 4852; *RBM III*, s. 617, č. 1569; *CDM VI*, s. 296, č. 384. Král Jan byl vybidnut k ochraně práv a majetků vratislavského biskupa již v říjnu 1328. Srov. *MV TP*, s. 426, č. 770; *CDSI XXII*, s. 46, č. 4769. V dubnu 1329 byl následně vyzván k podpoře papežského nuncia Petra z Auvergne, kterého měl oloupit kníže Bolek Minsterberský. Srov. *MV TP*, s. 443–444, č. 808–809; *CDSI XXII*, s. 59–60, č. 4822–4823. Papežské písemnosti zmiňuje též L. NEUŽILOVÁ, *Jan Lucemburský a styky s avignonským papežstvím*, s. 56, 59.

²¹⁷ Nisa byla založena v roce 1223 vratislavským biskupem Vavřincem a stala opěrným bodem moci vratislavských biskupů. Blíže R. ANTONÍN a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I*, s. 182.

²¹⁸ J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 36n. (k vyhnání biskupa s. 37).

²¹⁹ *RBM IV*, s. 164–165, č. 410; *CDSI XXIX*, s. 150, č. 5873; L. BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský*, s. 320; M. HOLÁ, *Vztahy*, s. 78; J. DAŹBROWSKI, *Dzieje polityczne*, s. 430–431; T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 236; J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 39; R. ANTONÍN a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I*, s. 280. K vratislavským hejtmanům blíže Mlada HOLÁ, *Vratislavští hejtmané. Reprezentanti královského majestátu prvních Lucemburků na českém trůně (1335–1378)*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*. Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, edd. Lenka BOBKOVÁ – Mlada HOLÁ, Praha – Litomyšl 2005, s. 161–176, ke sporu s Nankerem s. 166n.

²²⁰ T. Silnicki uvádí, že Janovi nešlo pouze o opanování Milíče. Chtěl demonstrovat svoji převahu nad biskupstvím, které si udržovalo nezávislost na českém králi a spadalo navíc pod pravomoc hnězdenského arcibiskupa. Srov. T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 250.

s doporučením, aby prodej hradu zakázal, což Benedikt v září 1337 skutečně učinil.²²¹ O obsazení hradu se později zmínil Janův syn Karel ve své autobiografii: „*Biskup toho města byl totiž mého otce neposlušen, a proto můj otec rozhněvav se odňal mu hrad Milíč. On dal proto mého otce do klatby, ale můj otec ho vyhnal i s kněžstvem z města.*“²²² Martin Čapský uvádí v souvislosti s touto zprávou zajímavou domněnku, že se Karel při zmínce o tomto sporu stáhl do pozadí s vědomím snad možné nesouhlasné reakce ze strany představitelů církve.²²³ Beneš Krabice z Weitmile, pražský kanovník a kronikář v době vlády Karla IV., uvádí jako důvod k obsazení hradu odpor Nankera a kapituly poddat se České koruně („*quod corone regni Boemie subiacere noluerunt*“), načež je měl král vyhnat ze své země („*expulit eos de terra sua*“).²²⁴

Celý spor barvitě líčí také *Kronika knížat polských (Chronica principum Poloniae)* ze sklonku 14. století, jejímž autorem byl pravděpodobně břežský kanovník a iniciátorem sepsání vratislavský biskup Václav Lehnický (1382–1417).²²⁵ Právě v této kronice je zaznamenána památná věta, kterou měl biskup Nanker králi Janovi sdělit v minoritském klášteře sv. Jakuba ve Vratislavi, kam za ním dorazil s požadavkem navrácení hradu do rukou církve: „*Et sciatis, subiunxit episcopus, eum non esse regem sed regulum.*“²²⁶

Konflikt vyvrcholil v prosinci 1340, když biskup vyhlásil nad celým knížectvím interdikt, exkomunikoval českého krále, Konráda z Falkenhainu, který zastával v letech 1339–1341 a 1343–1357 úřad vratislavského hejtmana, a 16 radních, kteří se měli vedle hejtmana podílet na páchání škod na církevním majetku.²²⁷ Ani Nankerova smrt v dubnu

²²¹ *MVB TP*, s. 676, č. 1253; *LBUS II*, s. 24, č. 20; *CDSI XXIX*, s. 179, č. 5967; L. BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský*, s. 320–321; M. HOLÁ, *Vztahy*, s. 79; R. ANTONÍN a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I*, s. 280; J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 39–40; F. X. SEPPELT, *Geschichte*, s. 35; T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 248; J. DAŃBROWSKI, *Dzieje polityczne*, s. 431–433, s. 438n. Johann Heyne, který na stránkách své publikace obhájí biskupa Nankera a jeho působení vnímá relativně kladně, uvádí, že Nanker nemohl hrad prodat z důvodu striktního zákazu prodeje církevních majetků. Srov. J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte I*, s. 801. Heyne přebírá zprávu z *Kroniky knížat polských*, že správce hradu Jindřich z Vrba, patrně příbuzný zesnulého biskupa stejného jména, měl být k odevzdání Milíče přiměn nejen výhrůzkami, ale také dvěma lahvemi francouzského vína, které měl ve veliké oblibě. Nicméně chybně klade obléhání hradu do roku 1338. Srov. J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte I*, s. 802. K sporu o Milíč podrobně C. GRÜNHAGEN, *König Johann*, s. 71n.

²²² *Kroniky doby Karla IV.*, překlad, s. 38.

²²³ R. ANTONÍN a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I*, s. 279.

²²⁴ *Cronica ecclesiae Pragensis Benessii de Weitmile*, in: FRB IV, ed. Josef EMLER, Praha 1884, s. 459–548, zde s. 508; *Kroniky doby Karla IV.*, překlad, s. 219–220.

²²⁵ M. HOLÁ, *Vztahy*, s. 81.

²²⁶ *Chronica principum Poloniae*, s. 518–520. Volný překlad: „*A vězte, dodal biskup, že není králem, nýbrž králíčkem.*“ Zmínky též u J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 40; J. DAŃBROWSKI, *Dzieje polityczne*, s. 438; T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 248; R. ANTONÍN a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I*, s. 280–281; barvitě popisuje též J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte I*, s. 803n.

²²⁷ *BU*, s. 147–150, č. 166; G. A. STENZEL (Hg.), *Urkunden*, s. 282–284, č. 267; *RBM IV*, s. 329–330, č. 844; *CDSI XXX*, s. 141–143, č. 6520; M. HOLÁ, *Vztahy*, s. 81; F. X. SEPPELT, *Geschichte*, s. 36; T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 248–249; J. DAŃBROWSKI, *Dzieje polityczne*, s. 440.

1341 však neznamenal definitivní konec sporu, neboť se v něm pokoušel pokračovat svídnický dominikán a inkvizitor Jan ze Schwenkfeldu, kterému se ale stala osudnou cesta do Prahy, kde byl v dominikánském klášteře sv. Klimenta v říjnu téhož roku zavražděn. V Praze tehdy pobývala delegace vratislavské městské rady a hejtman Konrád z Falkenhainu, kterým se ale účast na úkladném zabití nepodařilo prokázat.²²⁸ Novým vratislavským biskupem byl ustanoven slezský šlechtic Přeclav z Pohořelé, jehož nástupem nastala nová etapa vzájemných vztahů mezi českými králi a vratislavskými biskupy. Vzájemné porozumění přispělo k rozvoji biskupství, které prožívalo „zlatý věk“.²²⁹

Záhy po smíření, v říjnu 1342, vydal Jan Lucemburský pro vratislavské biskupství²³⁰ první konfirmační listinu všech dříve udělených privilegií a svobod,²³¹ čímž následoval kroky svého syna Karla, jenž práva biskupství konfirmoval již 1. července.²³² V listině vydané v Paříži se uvádí, že ani Jan, ani Karel, nebudou biskupa, kapitolu, duchovenstvo a také jejich poddané zatěžovat jakýmikoli břemeny. Zároveň se v ní objevuje také příslib ochrany proti všem nepřátelům, vyjma Jindřicha Javorského a Bolka Svídnického, kteří si nadále udržovali nezávislost vůči českému králi.²³³ Další Janova konfirmace je datována v srpnu 1345 ve Vratislavi, kdy opětovně potvrdil všechna privilegia, milosti a svobody biskupství. Zároveň biskupovi a kapitule postoupil právo přeměnit svobodné statky ve vsi německého práva. Také přislíbil nezatěžovat biskupa, kapitolu, duchovenstvo a jejich poddané žádnými požadavky, mezi nimiž jsou vyjmenovány například žádosti o peníze, ale také o zvířata či obilí.²³⁴

Některé Janovy písemnosti ale vratislavské duchovní patrně nepotěšily. Vraťme se do roku 1338, tedy do doby před vypuknutím sporu o Milíč, kdy král Jan vydal listinu, jíž

²²⁸ L. BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský*, s. 322–323; M. HOLÁ, *Vztahy*, s. 81–82; R. ANTONÍN a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I*, s. 281; T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 251; F. X. SEPPELT, *Geschichte*, s. 36 dává vraždu Schwenkfelda do souvislosti s potíráním kacířství.

²²⁹ K volbě Přeclava z Pohořelé vratislavským biskupem Lambert SCHULTE, *Die Exemption des Breslauer Bistums*, in: ZGS 51, 1917, s. 1–29, k volbě Přeclava s. 5n. Vliv Lucemburků na volbě Přeclava vratislavským biskupem zastává například J. DĄBROWSKI, *Dzieje polityczne*, s. 441; T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 253; J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 41–42. K Přeclavovi z Pohořelé dále Ulrich SCHMILEWSKI, *Przeclaus von Pogarell*, in: Neue Deutsche Biographie XX, Berlin 2001, s. 704–705.

²³⁰ Vedle vratislavského biskupství byla příjemcem konfirmace také kolegiální kapitula v Hlohově.

²³¹ Mezi dárci privilegií pro vratislavské biskupství jsou jmenováni Jindřich I. Bradatý, Jindřich II. Pobožný, Jindřich III., Jindřich IV. Probus, Jindřich V. Tlustý a Jindřich VI. Dobrý.

²³² Srov. S. ULMAN, *Církevní politika Karla IV.*, s. 53.

²³³ G. A. STENZEL, (Hg.), *Urkunden*, s. 291–292, č. 270. Regesty též *CDSI XXX*, s. 271–272, č. 6931; R. STELMACH (ed.), *Katalog*, s. 131, č. 2173; *RBM IV*, s. 467–468, č. 1172; *CDM VII*, s. 319, č. 440. Rozbor u J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte I*, s. 612.

²³⁴ G. A. STENZEL (Hg.), *Urkunden*, s. 302–303, č. 275. Regesty též *RŠ I*, s. 133–134, č. 358; R. STELMACH (ed.), *Katalog*, s. 138, č. 2299; *RBM IV*, s. 637, č. 1593; *CDM VII*, s. 449, č. 617. Rozbor listiny u J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte I*, s. 612n. V *RŠ* je také uveden záznam o Janově písemnosti z roku 1346 (bez uvedení konkrétního data a místa vydání), v níž ustanovuje komisaře k obnově svobod církve a navrácení knížecích práv, která mu náleží. Srov. *RŠ I*, s. 146, č. 400.

ustanovil, že všechny dary a dědictví, související s pozemky či rentami, ve prospěch církve nejsou platné, pokud je nepotvrdí zeměpán.²³⁵ Přespolních duchovních, kterým plynuly z Vratislavi příjmy, se dotklo i další královo nařízení. Na tyto osoby uvalil listinou vydanou v Lucemburku 11. července téhož roku daňovou povinnost.²³⁶ Jan zasáhl také do soudních kompetencí církve. V březnu 1337 vydal král Jan zemský pořádek, v němž se odrazily časté spory mezi vratislavskými duchovními a městskou radou. Vratislavský hejtman byl povinen poskytnout duchovním, kteří se dostali do sporu s měšťany, právní pomoc. V případě pří mezi kleriky a obyvateli vratislavského knížectví, kteří ovšem nebyli měšťany, měl působit vratislavský hejtman jako první instance.²³⁷

V době, kdy úřad biskupa zastával Přeclav z Pohořelé, narůstal majetek vratislavského biskupství. Od Mikuláše Minsterberského biskup koupil hrad a město Paczków (německy Patschkau), dále nabyt hradů Kaltenštejn s územím, ke kterému patřil ještě hrad Javorník (dnes na území Moravy), a v roce 1350 uhájil svrchovanost nad městem Wiazów (německy Wansen). V roce 1344 biskup Přeclav se souhlasem kapituly zakoupil od Boleslava III. Lehnicko-Břežského, jenž byl ve finanční tísní, městečko Grodków s příslušnou vikpildou. Právě z tohoto panství složil biskup i kapitula českému králi hold. Jak upozorňuje Martin Čapský, vratislavští biskupové se nestali leníky českého krále na základě držby nízkého knížectví, jež si uchovalo své specifické postavení, ale díky držbě Grodkówa.²³⁸ Přeclav a celá kapitula přijala od krále Jana město Grodków v listopadu 1344 v léno. V téže souvislosti byly v Praze vydány dvě listiny, mezi jejichž svědky se objevuje královic Karel či pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic.²³⁹ Další prohlášení biskupa a členů biskupské kapituly, z nichž jsou jmenováni probošt Jindřich z Baruthu, děkan Štěpán či scholastik Jindřich, je datováno k listopadu 1345 v přítomnosti moravského markraběte Karla, který se také objevuje ve svědečné řadě společně s pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic či míšeňským biskupem Janem.²⁴⁰ V únoru 1346 král Jan zplnomocnil vratislavského kanovníka Otu z Donína a Hermana z Essyn k jednání s některými šlechtici, aby se vzdali práv a příjmů, které měli na majetcích vratislavského biskupství.²⁴¹

²³⁵ BU, s. 140–141, č. 157; CDSI XXX, s. 27–28, č. 6122; R. STELMACH (ed.), *Katalog*, s. 123–124, č. 2025.

²³⁶ BU, s. 141, č. 158; CDSI XXX, s. 28, č. 6123; R. STELMACH (ed.), *Katalog*, s. 124, č. 2026.

²³⁷ BU, s. 137–139, č. 154 (s datací 20. března); CDSI XXIX, s. 148–149, č. 5867 (s datací 26. března). Z literatury M. HOLÁ, *Vztahy*, s. 79; Táž, *Vratislavští hejtmané*, s. 166.

²³⁸ Jako první se tituloval knížetem nisko-otmuchovským biskup Jindřich z Vrbna († 1319). Srov. R. ANTONÍN a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I*, s. 279, ke koupi Grodkówa s. 282; F. X. SEPPELT, *Geschichte*, s. 37; J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte I*, s. 750, k rozšiřování majetků biskupství s. 750n.

²³⁹ LBUS II, s. 208–209, č. 15–16; RŠ I, s. 92, č. 236, s. 93–94, č. 239; RBM IV, s. 595–596, č. 1470, s. 597, č. 1475, 1476; CDM VII, s. 411–412, č. 562, 563; W. URBAN, *Wykaz*, s. 24, č. 67, 68.

²⁴⁰ RŠ I, s. 143–144, č. 391; CDM VII, s. 458, č. 628; RBM IV, s. 646, č. 1625.

²⁴¹ G. A. STENZEL (Hg.), *Urkunden*, s. 303–304, č. 276. Regest též RŠ I, s. 158, č. 435.

Vratislavská diecéze se mohla stát také zdrojem příjmů pro krále Jana. Důkazem pro toto tvrzení je listina papeže Klimenta VI. z července 1343 určená olomouckému biskupovi, v níž mu sděluje, že králi Janovi daruje po dobu dvou let desátky všech duchovních příjmů a výnosů z pražské, olomoucké a vratislavské diecéze a z hrabství lucemburského.²⁴² Záhy po vydání této listiny adresoval Kliment VI. listinu podobného znění i vratislavskému biskupovi Přeclavovi, v níž se uvádí, že příjmy z vratislavské diecéze měly být Janovi vypláceny o svátku sv. Jana Křtitele (24. června) a na den Narození Páně (25. prosince).²⁴³ V září 1344 adresoval papež biskupovi Přeclavovi další listinu, v níž biskupa vybídl, aby nebránil odvádění desátku českému králi.²⁴⁴

Některé Janovy listiny byly adresovány konkrétním osobám. Zejména vratislavskému biskupovi Přeclavovi, jenž byl oporou lucemburské moci ve Slezsku, projevil vícekrát král Jan svou přízeň. V roce 1345 mu král daroval patronátní právo ke kostelu ve vsi Grodowiec a v Bytomi nad Odrou.²⁴⁵ V témže roce bylo Filipem, notářem biskupa, vydáno potvrzení, že se Jindřich V. Hlohovsko-Zaháňský zřekl patronátního práva ke zmíněným kostelům ve prospěch biskupa Přeclava.²⁴⁶ Na Přeclavovo přání také Jan stanovil, že v případě bezdětné smrti syna současného vlastníka vsi Schosnicz (dnešní Sósница), jímž byla vdova po Hermanu z Reichenbachu (dnešní Dzierżoniów), má zmíněná ves připadnout jeho sestře Kateřině. Mezi testátory listiny, jež byla vydaná ve Vratislavi v lednu 1345, se objevuje i zemský hejtman Konrád z Falkenhainu.²⁴⁷

Nyní bych se krátce pozastavil nad suplikami Jana Lucemburského adresovanými papežské kurii a týkajícími se vratislavské diecéze. Poté co přesídlil papež z Říma do Avignonu, začala kurie posilovat svůj vliv v jednotlivých diecézích. Jejím cílem bylo zvýšit svůj podíl na udělování církevních obročí prostřednictvím provizí, jimiž se poskytovalo uprázdněné obročí, a expektancí, tedy čekatelstvím na v budoucnu uvolněné beneficium. Z takto udělovaných církevních obročí plynuly papežské kurii příjmy, a to nejen za vyhotovení potřebných písemností. Za obsazení beneficií se často přimlouvaly světské i církevní osoby, tedy i čeští králové. S papežským fiskalismem nepochybně souviselo

²⁴² *MVB* I, s. 128–130, č. 218; *CDM* VII, s. 356–360, č. 489 s plným zněním. Regest též *RŠ* I, s. 23–24, č. 58. Zmiňuje také L. NEUŽILOVÁ, *Jan Lucemburský a jeho styky s avignonským papežstvím*, s. 40.

²⁴³ *RŠ* I, s. 24, č. 59.

²⁴⁴ *MVB* I, s. 253–254, č. 422; *RŠ* I, s. 82, č. 210. Z dalších zmínek o desátkách z vratislavské diecéze *RŠ* I, s. 67–68, č. 175; August WAGNER, *Schlesisches aus dem vatikanischen Archive in Rom aus den Jahren 1316–1371*, in: *ZGS* 25, 1891, s. 287–305, zde s. 304. I v samotném závěru Janova života měla plynout část z desátků do králových rukou. Srov. *RŠ* I, s. 178, č. 493 (Nesprávně píše o svatopetrském haléři, který ovšem z území Českého království odváděn nebyl.); *CDM* VII, s. 494, č. 672; *RBM* IV, s. 702, č. 1756.

²⁴⁵ Do roku 1992 se obec Grodowiec jmenovala Wysoka Cerekiew.

²⁴⁶ *RŠ* I, s. 144, č. 393.

²⁴⁷ *RŠ* I, s. 100, č. 260; *RBM* IV, s. 604, č. 1499.

i mnohoobročnictví, tj. kumulování církevních úřadů a s nimi spojených příjmů v rukou jedné osoby, jak ukázu níže na konkrétním příkladu.²⁴⁸ Ačkoli byla problematika vztahu papežského stolce a Jana Lucemburského v nedávné době zpracována,²⁴⁹ musím i zde poukázat na supliky Jana Lucemburského, které se týkaly obsazení církevních obrocí ve vratislavském knížectví.

Již v roce 1333, tedy ještě před převzetím vlády nad vratislavským knížectvím, udělil papež Jan XXII. kanonikát ve vratislavské biskupské kapitule Janovi z Gubinu, který už ale držel kanonikát v kapitule sv. Kříže ve Vratislavi a také farní kostel v Boleslavci (Bolesławiec).²⁵⁰ Nárůst žádostí je spojen s pontifikátem Klimenta VI., kterého na začátku června 1342 žádali vyslanci krále Jana o kanonikát a prebendu ve vratislavské biskupské kapitule pro Arnošta z Hostýně, pozdějšího pražského arcibiskupa.²⁵¹ V červenci 1342 zasáhl král Jan ve prospěch Jana, syna Jana z Lübecku, který získal kanonikát ve vratislavské katedrální kapitule s očekáváním prebendy.²⁵² V dubnu 1344 udělil na základě přímlovu Jana Lucemburského Kliment VI. prebendu ve vratislavském biskupském kostele pro Jana z Kladska s příjmem dvaceti hřiven ročně. Vykonavatelem tohoto ustanovení papež jmenoval opata kláštera augustiniánů-kanovníků na Písku a vratislavského kanovníka Mikuláše z Panewitz.²⁵³ Dalším významným městem vratislavského knížectví byla Slezská Středa, jejíž farní kostel měl být osazen dominikány z Břehu, za což se u papeže Klimenta přimluvil opět král Jan.²⁵⁴

²⁴⁸ L. BOBKOVÁ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny IVb*, s. 59n.; dále též Zdeněk FIALA, *Předhusitské Čechy. Český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*, Praha 1968, s. 238n. Problematikou se také intenzivně zabývala Zdeňka Hledíková v již citované práci Z. HLEDÍKOVÁ, *Počátky avignonského papežství*, s. 176n.

²⁴⁹ Již citovaná bakalářská práce Lucie Neužilové.

²⁵⁰ *MVB TP*, s. 572, č. 1062; *CDSI XXII*, s. 181–182, č. 5211.

²⁵¹ *MVB I*, s. 9–10, č. 10 (žádost vyslanců), *MVB I*, s. 10–11, č. 11 (výsledek).

²⁵² *MVB I*, s. 30, č. 55 (žádost Jana Lucemburského), *MVB I*, s. 30–31, č. 56 (listina Klimenta VI.); dále *CDSI XXX*, s. 259, č. 6887. Zmiňuje také L. NEUŽILOVÁ, *Jan Lucemburský a styky s avignonským papežstvím*, příloha B, tabulka 2.

²⁵³ *RŠ I*, s. 67, č. 173; *MVB I*, s. 201–202, č. 343, 344. Zmiňuje také L. NEUŽILOVÁ, *Jan Lucemburský a styky s avignonským papežstvím*, příloha B, tabulka 7. Zmínky o Janovi z Lübecku též W. URBAN, *Wykaz*, s. 22–23, č. 57, 59.

²⁵⁴ Listina byla vydána až 15. září 1346, tedy po smrti krále Jana. Je tedy možné, že suplika byla sepsána ještě za života Jana Lucemburského, ale papežské kurii byla zaslána později. *RŠ I*, s. 185, č. 511; *MVB I*, s. 430, č. 720.

6.2 Kláštery a špitály ve Vratislavi

Z vratislavských klášterů podporoval Jan Lucemburský zejména klášter klarisek s kostelem sv. Kláry a kaplí sv. Hedviky.²⁵⁵ Jeho zakladatelkou byla kněžna Anna (patrně 1204–1265), dcera Přemysla Otakara I. a starší sestra Anežky Přemyslovny. Anna byla provdána za slezského knížete Jindřicha II. Pobožného a její život ve Slezsku byl spojen především s charitativní a fundátorskou činností, v níž ji podporovala její sestra Anežka.²⁵⁶ O okolnostech zřízení kláštera, zejména o přesném roku založení, nepadají mezi badateli shoda. Ewald Walter, který upozorňuje především na úzký vztah mezi papežským stolcem a nově vzniklým konventem, vyvrací některá nepřesná tvrzení starší historiografie.²⁵⁷ Johann Heyne a Theophila Pietsch totiž ve svých pracích uvádí, že k založení došlo v roce 1242, tedy rok po úmrtí Annina manžela, jehož úmysl zřídit klášter klarisek přerušila náhlá smrt v bitvě u Lehnice v roce 1241.²⁵⁸ Heyne i Pietsch shodně uvádí, že roku 1242 měla Anna položit základní kámen a zahájit tak stavbu nového kláštera.²⁵⁹ Walter považuje taktéž rok 1257, který uvádí Hermann Markgraf jako rok založení, za chybný.²⁶⁰ K založení muselo podle Waltera dojít až po 26. 2. 1253, protože do té doby pozemky, na kterých se klášter nachází, nebyly v Annině vlastnictví, a před 13. 12. 1256, kdy byla vydána listina Alexandra IV., v níž se uvádí, že již byly zahájeny stavební práce.²⁶¹ Většina badatelů uvádí, že první řeholnice přišly do Vratislavi z Prahy v roce 1257,²⁶² což dokládá i následující záznam: „*Sorores ordinis sancte Clare de Praga Wratislaviam venerunt anno Domini 1257 in festo*

²⁵⁵ Ke stavebnímu vývoji blíže Markéta JAROŠOVÁ, *Klášteří kostely minoritů a klarisek ve Vratislavi*, in: Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby, edd. Miroslav ŠMIED – František ZÁRUBA, Praha 2013, s. 233–240.

²⁵⁶ K životu Anny Přemyslovny blíže Kateřina SLÁDKOVÁ, *Anna Slezská*, in: Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby, edd. Miroslav ŠMIED – František ZÁRUBA, Praha 2013, s. 209–217; Augustin KNOBLICH, *Herzogin Anna von Schlesien. 1204–1265. Erinnerungsblätter zu ihrem sechshundertjährigen Todestage*, Breslau 1865. Nejnověji se Anně Přemyslovně a o ní pojednávající legendě věnuje Zdislava Cekotová, jejíž diplomová práce bude snad v nejbližší době obhájena. Po obhájení srov. Zdislava CEKOTOVÁ, *Anna Vratislavská, mezi Slezskem a Čechami*.

²⁵⁷ Ewald Walter upozorňuje, že papež Alexandr IV. vydal pro vratislavské klarisky minimálně dvacet listin a vyvrací tak tvrzení A. Knoblich, který zná pouze 14 Alexandrových listin. Srov. Ewald WALTER, *Zur Gründungsgeschichte des Breslauer Klarenstiftes*, in: JSFWUB 32, 1991, s. 21–28, zde s. 21.

²⁵⁸ O úmyslu Jindřicha II. Pobožného založit klášter klarisek se dovídáme z jedné z bul papeže Alexandra IV. a také z listiny Jindřicha III. z roku 1257. Srov. Maria PRZYWECKA-SAMECKA, *Z dziejów wrocławskich konwentów klarisek i urszulanek*, Wrocław 1996, s. 9; Theophila PIETSCH, *Zur Geschichte des Breslauer Klarenstiftes, des jetzigen Ursulinenklosters*, Breslau 1937, s. 7; J. MANDZIUK, *Historia* 1/2, s. 354.

²⁵⁹ J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte* I, s. 399; T. PIETSCH, *Zur Geschichte*, s. 8. O položení základního kamene se zmiňuje i M. PRZYWECKA-SAMECKA, *Z dziejów*, s. 10.

²⁶⁰ Hermann MARKGRAF, *Geschichte Breslaus in kurzer Übersicht*, Breslau 1913, s. 5.

²⁶¹ E. WALTER, *Zur Gründungsgeschichte*, s. 22–23.

²⁶² A. KNOBLICH, *Herzogin Anna*, s. 86; T. PIETSCH, *Zur Geschichte*, s. 9; M. PRZYWECKA-SAMECKA, *Z dziejów*, s. 10; J. MANDZIUK 1/2, s. 354. Důkladně k příchodu klarisek do Vratislavi E. WALTER, *Zur Gründungsgeschichte*, s. 23–25.

sanctorum martirum Tyburcii et Valeriani... “²⁶³ Příchod klarisek do Vratislavi nesli nelibě minorité z kláštera sv. Jakuba, který byl založen Anniným manželem Jindřichem. Řeholnice dokonce zamýšlely Vratislav opustit a vrátit se do Prahy.”²⁶⁴

Ve zdech konventu našla místo posledního odpočinku i jeho zakladatelka, která nově založený klášter hmotně zabezpečila,²⁶⁵ a následně i další členové piastovského rodu (například Jindřich III. Bílý či Jindřich V. Tlustý). Dodnes se v klášteře nachází náhrobek knížete Jindřicha VI. Dobrého, po jehož smrti připadlo vratislavské knížectví českému králi. Na otázku, v jakém roce došlo ke vyhotovení náhrobku, nelze s přesností odpovědět a také názory odborníků se mnohdy liší. Jiří Kuthan a Jan Royt ve svém monumentálním díle o nejen zakladatelské činnosti Karla IV. se zamýšlí nad otázkou, zda nevznikl z iniciativy krále Jana či jeho syna Karla.²⁶⁶ Markéta Jarošová klade vyhotovení náhrobku do poloviny 14. století a poukazuje na těsné vazby k ideovému kontextu parlérovských náhrobků v pražské katedrále sv. Víta.²⁶⁷ Polský badatel Józef Mandziuk s odkazem na práci Alicje Karłowské-Kamzové považuje za zakladatele náhrobku Karla IV. a vratislavskou městskou radu. Náhrobek měl vyhotovit mistr Jindřich roku 1350.²⁶⁸ Až do rozmezí let 1358–1359 klade fundaci náhrobku Mlada Holá, kdy měl Karel ve Vratislavi pobývat.²⁶⁹

Jak již bylo řečeno, Jan Lucemburský patřil k významným podporovatelům vratislavských klarisek, což patrně souvisí s osobou zakladatelky, k jejímuž odkazu se český král přihlásil. V době vlády krále Jana, respektive po získání Vratislavska do přímé držby, zastávaly úřad abatyše Anna (1324–1343), dcera Jindřicha V. Tlustého, a následně Markéta (1343–1368), dcera Jindřicha VI. Dobrého, což mohlo také krále Jana výrazně podnítit k podpoře kláštera.²⁷⁰ V době vlády krále Jana začaly být do kláštera, v jehož zdech do té doby žily pouze kněžny a dcery šlechticů, přijímány také měšťanky, konkrétně od roku 1336.²⁷¹

²⁶³ *Spominky Klarysek Wrocławskich 1257–1618*, hrsg. v. August BIEŁOWSKI, in: *Monumenta Poloniae Historica III*, Lwow 1878, s. 691.

²⁶⁴ J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte I*, s. 399; T. PIETSCH, *Zur Geschichte*, s. 8; M. PRZYWECKA-SAMECKA, *Z dziejów*, s. 10; T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 302; J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 354.

²⁶⁵ K majetkovým poměrům blíže T. PIETSCH, *Zur Geschichte*, s. 9; J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 354–355; E. WALTER, *Zur Gründungsgeschichte*, s. 26–28.

²⁶⁶ Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Karel IV. Císař a český král – Vizionář a zakladatel*, Praha 2016, s. 687–688, 707.

²⁶⁷ M. JAROŠOVÁ, *Kláštevní kostely*, s. 237.

²⁶⁸ J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 355. J. Mandziuk se odkazuje na práci Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA, *Sztuka Piastów Śląskich w średniowieczu. Znaczenie fundacji książęcych w dziejach sztuki gotyckiej na Śląsku*, Warszawa 1991, do které jsem ovšem neměl možnost nahlédnout.

²⁶⁹ Mlada HOLÁ, *Pobyty Karla IV. a jeho dvora ve Vratislavi*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, ed. Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ (= MHB Supplementum I), Praha 2006, s. 163–189, zde s. 171–172.

²⁷⁰ Přehled abatyší kláštera T. PIETSCH, *Zur Geschichte*, s. 11n.

²⁷¹ M. PRZYWECKA-SAMECKA, *Z dziejów*, s. 12; J. MANDZIUK, *Historia I/2*, s. 355.

První listinu pro tento klášter nechal král Jan vyhotovit již v roce 1327, tedy ještě za života Jindřicha VI. Dobrého, který nad vratislavským knížectvím vládl. Z Jindřichovy listiny z roku 1327 se dovídáme, že se jeho úředníci i on sám měli opakovaně dopouštět škod na majetcích kláštera. Proto jako náhradu za vzniklé útrapy propůjčil řeholnicím les Chranstow (Klarenkranst) v zemi vratislavské se všemi právy a k tomu také plnou svobodu na dalším klášterním zboží, jmenovitě Neukirch, Kniegnitz, Peterwitz, Masselwitz, Tschepine (dnešní Szczepin) a také alodu Kripta. ²⁷² Právě toto ustanovení král Jan potvrdil v následujícím měsíci zvláštní listinou. ²⁷³ V květnu 1329 vydal na naléhavé stížnosti klarisek další listinu, jíž přikázal, aby se z mlýnů na Odře, které patřily klášteru, neplatily žádné poplatky a zamezil stavět nové mlýny, aby klariskám nevznikly škody. ²⁷⁴ V případě vratislavských klarisek máme doložen také Janův dar 50 hřiven z příjmů z Vratislavska. ²⁷⁵ V říjnu 1344 vydal král v Lucemburku pro vratislavské klarisky další listinu. Po prozkoumání žádosti konventu potvrdil král Jan klášteru všechny majetky, které získal od knížat vratislavských, jmenovitě „Osswicz“ (dnešní Wrocław-Osobowice), se vším příslušenstvím. Klášter rovněž osvobodil od všech povinností vůči vratislavským knížatům, tj. v dané chvíli vůči českým králům. ²⁷⁶ Poslední listinu nechal král Jan vydat v dubnu 1345, kterou osvobodil klášterní zboží Oldern (Iwiny) od všech daní a poplatků. ²⁷⁷

Žádný z vratislavských klášterů se netěšil takové přízni, jako právě konvent klarisek. Dvě listiny nicméně král Jan nechal vydat pro premonstrátský klášter sv. Vincenta na Olbině nacházející se na pravém břehu Odry. Původně benediktinský klášter osazený mnichy z opatství Tyniec založil před rokem 1139 slezský místodržící Petr Wlast, ale již na konci století byl klášter z popudu hnězdenského arcibiskupa Petra, vratislavského biskupa Žirolava, knížete Boleslava I. Vysokého a potomků fundátora osazen premonstráty. ²⁷⁸ Premonstráti však přišli do Vratislavi již za úřadování biskupa Waltera (1149–1169) a usadili se v opatství sv. Martina na Tumském ostrově nedaleko katedrály, kde stálo i nejstarší sídlo vratislavských Piastovců. ²⁷⁹

²⁷² CDSI XXII, s. 9, č. 4631.

²⁷³ CDSI XXII, s. 13, č. 4643.

²⁷⁴ CDSI XXII, s. 63, č. 4835; R. STELMACH (ed.), *Katalog*, s. 106, č. 1689; RBM III, s. 606, č. 1549.

²⁷⁵ RŠ I, s. 44, č. 119.

²⁷⁶ RŠ I, s. 85–86, č. 220; R. STELMACH (ed.), *Katalog*, s. 136, č. 2266; RBM IV, s. 587, č. 1452.

²⁷⁷ RŠ I, s. 114, č. 299; RBM IV, s. 617, č. 1533.

²⁷⁸ K počátkům kláštera blíže T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 97–103; J. MANDZIUK, *Historia* I/2, s. 297–299. Heinrich GRÜGER, *Schlesisches Klosterbuch. Breslau, St. Vinzenz. Benediktiner-, dann Prämonstratenserabtei*, in: JSFWUB 24, 1983, s. 67–96; Franz Xaver GÖRLICH, *Urkundliche Geschichte der Prämonstratenser und ihre Abtei zum heiligen Vinzenz vor Breslau*, Breslau 1836.

²⁷⁹ Ludwig PETRY – Josef Joachim MENZEL – Winfried IRGANG, *Geschichte Schlesiens* I, Stuttgart 2006, s. 105.

V srpnu 1345 vydal pro tento klášteru svou listinu i král Jan. Vědom si škod, které měli způsobit jeho úředníci na majetcích kláštera, mu udělil plnou soudní pravomoc v Czedlitz,²⁸⁰ na statcích Sidelz na Olbině, Opatowicz²⁸¹ a Swaratino, vyjma kriminálních přestupků, které má soudit zemský hejtman. Dále klášteru daroval ves Czech (Czechy) u Slezské Středy, kterou má mít ovšem v doživotním držení Kateřina z Hlohova. Dále potvrdil klášteru získání královských důchodů a úroků vratislavského knížectví ve výši 50 hřiven a rovněž souhlasil s tím, že klášter vykoupil vlastnická práva od Konráda z Falkenhainu a Jindřicha z Sterče ve vsích Sidelicz, Costenplot (Kostomłaty v okrese Slezská Středa), Zablot (Zabłoto v okrese Slezská Středa). Mezi testátory se objevuje již zmíněný hejtman Konrád z Falkenhainu. Samotná listina názorně ukazuje, že Jan jako zeměpán měl svrchovanost nad vším, včetně možnosti část svých práv někomu postoupit.²⁸² Záhy Jan opětovně udělení soudní pravomoci, vyjma kriminálních přestupků, které měl nadále soudit hejtman, potvrdil zvláštní listinou.²⁸³

Jedna z Janových listin byla adresována také proboštovi již zmiňovaného kostela sv. Martina, kterému v dubnu 1345 daroval půdu, aby si mohl postavit dům. Pozemek se nacházel v blízkosti kostelíka a kdysi ho vlastnil probošt Theodorik. Mezi svědky se objevují například Konrád, opat kláštera Panny Marie na Písku, a vybraní vratislavští měšťané.²⁸⁴

Také vratislavským špitálům²⁸⁵ věnoval Jan Lucemburský patřičnou pozornost. Jedním z nich byl i původně městský špitál při kostele Božího Těla, který byl zřízen okolo roku 1319. V roce 1335 byl ovšem předán do správy johanitům, kteří se vedle péče o slabé a nemocné zabývali také vzděláváním, pastorační činností a kázáním.²⁸⁶ Právě johanitům dovolil král Jan v roce 1339 získávat majetky.²⁸⁷ Dalším špitálem ve Vratislavi byl špitál

²⁸⁰ Podle editorů *RŠ* se jedná o součást Vratislavi.

²⁸¹ Podle editorů *RŠ* se jedná o součást Vratislavi.

²⁸² *RŠ* I, s. 127–128, č. 33. V tištěné verzi s datací k roku 1344, v online verzi s uvedením roku 1345. Srov. *RŠ* I, č. 339, dostupné z: <http://www.dokumentyaslaska.pl/korta/01/339.html> [náhled 3. 4. 2020]. Dále též R. STELMACH (ed.), *Katalog*, s. 137, č. 2295; *RBM* IV, s. 633, č. 1579.

²⁸³ *RŠ* I, s. 136–137, č. 368.

²⁸⁴ *RŠ* I, s. 126, č. 336.

²⁸⁵ V následujícím odstavci se zaměřím na johanitský špitál u Božího Těla a vzápětí na špitál sv. Ducha. Zvláštní je, že se mi nepodařilo dohledat žádnou Janovu písemnost, která by byla adresována křižovníkům s červenou hvězdou ze špitálu sv. Matěje (původně sv. Alžběty) založeného již zmiňovanou Annou Přemyslovnou, jejíž klášter klarisek značně podporoval. Špitál sv. Matěje se také těšil značné přízni Karla IV. V případě krále Jana je k dispozici jen stručný regist, který uvádí, že v srpnu 1343 potvrdil všechna privilegia křižovníkům, nicméně v závorce jsou uvedeny johanité. Srov. *RŠ* I, s. 27, č. 69.

²⁸⁶ J. MANDZIUK, *Historia* 1/2, s. 116; Heinrich WENDT, *Die Verpfändung der Johanniterkommende Corpus Christi*, in: *ZGS* 35, 1901, s. 156–184, zde s. 156–157; Hermann LUCHS, *Der Johanniter-Convent und das hl. Leichnamshospital in Breslau*, in: *ZGS* 4, 1862, s. 356–375.

²⁸⁷ *Scriptores rerum Silesicarum oder Sammlung schlesischer Geschichtschreiber* I, hrsg. v. Gustav Adolph STENZEL, Breslau 1835, s. 36, pozn. 5. Zmínku přebírá též *CDSI* XXX, s. 50, č. 6197 (bez konkrétní datace); *CDSI* XXX, s. 87, č. 6322 (další záznam podobného znění, ovšem s datací 10. srpna 1339). Plné znění Janovy listiny, i s datací k 10. srpnu 1339, má též Augustin KNOBLICH, *Kurze Geschichte und Beschreibung der*

sv. Ducha, jehož počátky spadají do roku 1214. U jeho zrodu stál slezský kníže Jindřich I. Bradatý a Witosław, opat kláštera augustiniánů-kanovníků na Písku. V čele špitálu stával probošt, který byl jmenován opatem uvedeného augustiniánského kláštera.²⁸⁸ V srpnu 1345 potvrdil král Jan špitálu a jeho představenému Janovi všechna vlastnictví, jmenovitě vsi Unarkowice,²⁸⁹ Zębice (německy Sambowitz), Trestno (německy Treschen) a Wysoka (německy Wessig) se všemi příjmy a dalšími užitky, a právo rybolovu. Král Jan, přihlédnuv ke ztrátám, které špitál utrpěl, v tomto případě myslel také na péči o svou duši, protože toto potvrzení vydal pro spásu své duše.²⁹⁰

Některé listiny se do dnešních dob nedochovaly, a proto jsme odkázáni pouze na záznamy v pramenných edicích. Za ne zcela jasnou lze považovat zmínku o listině bez konkrétní datace (1337), jejímž vydavatelem měl být buď král Jan, anebo jím pověřený zástupce ve Vratislavsku. Listina se týkala osmi hřiven na statku vratislavského měšťana Jana z Lübecku („von Lubeck“) zvaném „Nuenburg“ ke zřízení oltáře ve vratislavském kostele sv. Alžběty.²⁹¹

Závěrem bych rád zmínil ještě jednu z Janových písemností, ačkoli nijak nesouvisí s církevními institucemi ve Vratislavi. V dubnu 1327 král zrušil clo vybírané při přechodu řeky Widawy (německy Weide), a to za věrné služby vratislavských měšťanů, ke zvýšení prosperity města a také „*pro nostro ac progenitorum nostrorum animarum remedio...*“. Mezi testátory této listiny, kterou král Jan vydal během svého pobytu ve Vratislavi, se objevují významné osoby Janova dvora, z nichž zmiňují například Hynka Berku z Dubé, nejvyššího pražského purkrabího, Jindřicha ml. z Lipé či Otu z Bergova.²⁹²

zerstörten St. Nicolaikirche vor Breslau, nebst ihre Filiale St. Michaelis in Gross-Mochbern und der mit ihnen vereinten St. Corporis-Christi-Kirche in Breslau, Breslau 1862, s. 147–148 (v listině je opětovně pamatováno na péči o vlastní duši).

²⁸⁸ J. MANDZIUK, *Historia* I/2, s. 108, 110; T. SILNICKI, *Dzieje*, s. 371; Ewald WALTER, *Das Hospital zum Hl. Geist in Breslau und die Brüder vom Orden des Hl. Geistes*, in: *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 49, 1991, s. 219–230, s. 221.

²⁸⁹ V pramenných edicích je ves uváděna jako Vnarcowicz/Unarcowiz/Warkowicz. Roman Stelmach ve své edici uvádí, že se dnes jedná o ves Unarkowice, kterou se mi nepodařilo dohledat, proto bych se přikláněl k editorům *CDSI*, kteří považují za správný německý název Onerkwitz, což odpovídá dnešní vsi Lisowice mezi Slezskou Středou a Vratislaví.

²⁹⁰ Plné znění listiny *BU*, s. 146, č. 165 (s chybnou datací srpen 1340). Regesty též R. STELMACH (ed.), *Katalog*, s. 138, č. 2298; *CDSI* XXX, s. 86, č. 6320, s. 129, č. 6478 (obojí s chybnou datací, na což ovšem editoři sami upozorňují a přiklání se též k roku 1345 jako roku vydání confirmace); *RS* I, s. 131, č. 1590; taktéž v edici *RBM* se listina objevuje na růstných místech s odlišnou datací. *Srov. RBM* IV, s. 329, č. 844; s. 636, č. 1590, s. 329, č. 844.

²⁹¹ *CDSI* XXIX, s. 124, č. 5779. Podle editora se jedná o ves Kleinburg ve Vratislavsku. Mohlo by se jednat o ves Borek, která byla připojena k Vratislavi.

²⁹² *BU*, s. 119, č. 127; *CDSI* XXII, s. 12, č. 4640; *RBM* III, s. 512, č. 1307.

Závěr

„Nyní věru nastalo nejtěžší vymáhání, neboť král Jan vložil na všechny klášterníky, jakož i na všechny obyvatele království těžké jho daňového útisku...“

Petr Žitavský, Zbraslavská kronika²⁹³

Petr Žitavský, opat cisterciáckého kláštera na Zbraslavi, často bědoval nad úpadkem klášterů, které musely čelit peněžním požadavkům krále Jana. Úmyslně jsem zařadil výše uvedený úryvek ze Zbraslavské kroniky až v samotném závěru své práce, protože její výsledky nepotvrzují, že by církevní poměry byly Janu Lucemburskému lhostejné a ani to, že by kláštery a jiné církevní instituce byly pouhým rezervoárem finančních prostředků, kterých se vskutku Janovi nedostávalo. Podpora církve byla jedním z atributů ideálního panovníka ve středověku, čehož se držel i král Jan. Ačkoli s ním není ve vedlejších zemích České koruny spojena žádná velká fundace, nesmíme zapomínat na méně okázalé formy zbožnosti a podpory církve. Klášterní síť byla navíc ve 14. století již dotvořena a králi se pro velkolepá založení ani nedostávalo finančních prostředků.

Jan Lucemburský podporoval církevní instituce zejména udělováním nových výsad a milostí, potvrzováním dříve nabytých privilegií či donacemi. Význam konfirmací, které zaujímají v Janových písemnostech přední místo, nelze ovšem bagatelizovat, protože potvrzovaly právní stav a mohly tak být pro církevní instituce stejně významné jako udělení nové výsady. Soubor jedenácti listin pro církevní instituce v Horní Lužici a v tehdy českém Žitavsku nelze považovat za malý. Ačkoli mnohé listiny vydal král Jan podle stávající praxe na žádost samotných institucí, nikoli z vlastního popudu, nalezneme v jeho ustanoveních i důkazy osobní zbožnosti, tedy nadace spojené s péčí o spásu duše krále a jeho blízkých. V Horní Lužici byla Janova podpora cílena na významné církevní instituce, které disponovaly značnými majetky a mohly se tak stát oporou panovnické moci v oblasti. Mezi ně patří zejména kolegiátní kapitula v Budyšíně a kláštery cisterciáček St. Marienthal a St. Marienstern. Zmíněné instituce také bral pod svou královskou ochranu, patrně s vědomím mnohdy napjatých poměrů v zemi. Za zajímavou lze považovat skutečnost, že fundátory uvedených duchovních ústavů byly osoby patřičného významu. Ačkoli byla budyšínská kolegiáta založena míšeňským biskupem, již v samotných počátcích její existence ji podporovali čeští králové. Klášter St. Marienthal byl dokonce královským založením,

²⁹³ Zbraslavská kronika, překlad, s. 359.

a proto se dá usuzovat, že král Jan v jeho podpoře vlastně svou politikou navázal na své předchůdce na českém trůnu.

Ve světle výzkumu se jako zajímavé jeví též mecenášství slezského knížete Jindřicha Javorského, někdejšího Janova konkurenta v boji o Horní Lužici a doživotního držitele Žitavy a Lubáně. S knížetem Jindřichem je také spojena fundace konventu magdalenitek v Lubáni (1320). Jindřich ovšem neprojevoval svou přízeň jen své vlastní fundaci, ale podporoval i další církevní instituce na územích, nad kterými panoval. Nejvíce listin adresoval cisterciáčkám ze St. Marienthalu, ale pamatoval rovněž na johanitskou komendu v Žitavě, svatojanský špitál ve Zhořelci a překvapivě i na klášter St. Marienstern, jehož majetky se rozkládaly také ve Zhořelecku, které slezský kníže držel do roku 1329. Taktéž v některých z Jindřichových listin lze nalézt osobní motivaci v podobě zajištění spásy vlastní duše. Větší část Jindřichových listin se týkala majetkových záležitostí.

Při zhodnocení Janova církevního mecenášství ve vratislavském knížectví je nutné přihlídnout k napjatým vztahům mezi českým králem a vratislavským biskupem Nankerem z Oxy, které vyvrcholilo vojenským obsazením biskupského hradu Milíče, a rovněž k časovému horizontu Janovy vlády nad vratislavským knížectvím. Příležitost rozvinout svou mecenášskou činnost v tomto knížectví se králi naskytl až s nástupem Přelava z Pohořelé do úřadu vratislavského biskupa, který se stal oporou lucemburské moci ve Slezsku. Na rozdíl od Karla IV. je v případě krále Jana dochováno méně suplik k papežské kurii, jejichž prostřednictvím se český král pokoušel podílet na obsazování církevních obročí ve Vratislavi. Do jisté míry to lze připsat výše zmíněným okolnostem, ale také skutečnosti, že papež Benedikt XII., jehož pontifikát spadá do období, kdy Janovi připadlo Vratislavsko jako bezprostřední držba, nebyl tak štědrým dárcem prebend a dalších výhod jako jeho předchůdce a nástupce. Z vratislavských klášterů se největší přízni těšil konvent klarisek, fundace Anny Přemyslovny, což patrně krále Jana k tak výrazné podpoře přimělo. Svou přízeň ovšem projevil i premonstrátskému klášteru sv. Vincenta na Olbině a vratislavským špitálům.

Výsledky předkládané práce rozšiřují pohled na vládu Jana Lucemburského a jeho politiku v nově připojených oblastech. Zároveň jsou představeny i další nástroje církevní politiky, mezi něž patří udělování nových výsad, konfirmace dříve udělených privilegií, vydávání ochranných listů či poskytování donací. Král Jan rovněž zasahoval do hospodářských záležitostí jednotlivých institucí.

Církevní dějiny vedlejších zemí skýtají řadu dalších témat k případnému bádání. V předkládané práci byla pozornost věnována pouze imediátním državám českého krále, a proto se nabízí možnost zpracovat problematiku Janova církevního mecenátu v dalších slezských knížectvích. Ačkoli jsem se tematikou církevní politiky Karla IV. zabýval v bakalářském studiu, zaměřil jsem se taktéž výhradně na Horní Lužici a Vratislavsko, a proto zůstává zpracování této problematiky nadále nedokončené. Nabízí se také zkoumat Karlův církevní mecenát v Horní Falci, Dolní Lužici, Braniborsku a zbylých slezských knížectvích. Závěrem si dovoluji poznamenat, že v českém prostředí i nadále chybí monografické zpracování životního příběhu biskupa Přeclava z Pohořelé, stejně tak napjatých církevních poměrů ve Slezsku v lucemburském století.

Seznam zkratek

<i>CDB</i>	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
<i>CDLS</i>	Codex diplomaticus Lusatiae superioris
<i>CDM</i>	Codex diplomaticus Moraviae
<i>CDSI</i>	Codex diplomaticus Silesiae
<i>FRB</i>	Fontes rerum Bohemicarum
<i>JSFWUB</i>	Jahrbuch der schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau
<i>LBUS</i>	Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner Fürstenthümer im Mittelalter
<i>MHB</i>	Mediaevalia Historica Bohemica
<i>MVB</i>	Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
<i>MVB TP</i>	Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tomus prodromus
<i>NLM</i>	Neues Lausitzisches Magazin
<i>NLM NF</i>	Neues Lausitzisches Magazin, Neue Folge
<i>RBM</i>	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
<i>RŚ</i>	Regesty Śląskie
<i>SMB</i>	Studia Mediaevalia Bohemica
<i>ZGS</i>	Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens

Seznam pramenů a literatury

Prameny a edice

Archiv Kloster St. Marienstern, dostupné z: <https://archiv-marienstern.jimdofree.com/>

Archivverbund Stadtarchiv/Staatsfilialarchiv Bautzen, dostupné z: <https://www.monasterium.net/mom/DE-AVBautzen/archive>

Breslauer Urkundenbuch, hrsg. v. Georg KORN, Breslau 1870

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1904–1907

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/2, ed. Zdeněk KRISTEN, Praha 1962

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI–VII, ed. Josef CHYTIL, Brno 1854–1864

Codex diplomaticus Lusatiae superioris. Sammlung der Urkunden für die Geschichte des Margrafthums Ober-Lausitz I, hrsg. v. Gustav KÖHLER, Görlitz 1856

Codex diplomaticus Silesiae:

XVI, hrsg. v. Colmar GRÜNHAGEN – Konrad WUTKE, Breslau 1892; XVIII, hrsg. v. Colmar GRÜNHAGEN – Konrad WUTKE, Breslau 1898; XXII, hrsg. v. Colmar GRÜNHAGEN – Konrad WUTKE, Breslau 1903; XXIX, hrsg. v. Konrad WUTKE – Erich RANDT – Hans BELLÉE, Breslau 1923; XXX, hrsg. v. Konrad WUTKE – Erich RANDT, Breslau 1930

Cronica ecclesiae Pragensis Benessii de Weitmile, in: FRB IV, ed. Josef EMLER, Praha 1884

Diplomatarium Vallis S. Mariae monasterii sanctimonialium ord. cisterciensis. Die Urkunden des königlichen Jungfrauenstifts und Klosters Cistercienser-Ordens zu St. Marienthal, hrsg. v. Richard DOEHLER (= Sonderdruck 78, 1902)

Chronika principum Polonie, vyd. Zikmund WĘCLEWSKI, in: Monumenta Poloniae Historica III, Lwów 1878

Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, ed. Roman STELMACH, Wrocław 2014

Kroniky doby Karla IV., ed. Marie BLÁHOVÁ, Praha 1987

Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner Fürstenthümer im Mittelalter I–II, hrsg. v. Colmar GRÜNHAGEN – Hermann MARKGRAF, Leipzig 1881–1883

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia I, ed. Ladislav KLICMAN, Praha 1903

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tomus prodromus, ed. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Praha 2003

Národní archiv Praha, fond Maltézští rytíři – české velkopřevorství (1085–1875), dostupné z: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/fond>

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae:

I, ed. Karel Jaromír ERBEN, Praha 1855; II, ed. Josef EMLER, Praha 1882; III, ed. Josef EMLER, Praha 1890; IV, ed. Josef EMLER, Praha 1892

Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau, hrsg. v. Joachim PROCHNO, in: NLM 113, 1937, s. 79–198

Regesty Śląskie I (1343–1348), edd. Kazimierz BOBOWSKI – Janina GILEWSKA-DUBIS, Waclaw KORTA – Bronisław TURON, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975.

Scriptores rerum Silesicarum oder Sammlung schlesischer Geschichtschreiber I, hrsg. v. Gustav Adolph STENZEL, Breslau 1835

Spominky Klarysek Wrocławskich 1257–1618, hrsg. v. August BIELOWSKI, in: Monumenta Poloniae Historica III, Lwow 1878

Die Urkunden des Klosters Marienstern, herausgen. aus NLM 35, 1859

Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter, hrsg. v. Gustav Adolph STENZEL, Breslau 1845

Wykaz regestów dokumentów archiwum archidiecezjalnego we Wrocławiu, ed. Wincenty URBAN, Warszawa 1970

Verzeichniss Oberlausizischer Urkunden I–II, 965–1803, hrsg. v. Johann Gottlob ZOBEL, Görlitz 1799, 1800

Zbraslavská kronika (Chronicon Aulae Regiae), ed. František HEŘMANSKÝ, Praha 1976

Literatura

Robert ANTONÍN, *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013

Robert ANTONÍN a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I. Od pravěku do roku 1490*, Praha 2012

Markus BAUER, *Stern über dem Kamenzer Land. Bernhard von Kamenz und die Anfänge des Klosters St. Marienstern*, in: *Sächsische Heimatblätter* 44, 1998, č. 3, s. 127–133

Martin BAUCH, *Divina favente clemencia. Auserwählung, Frömmigkeit und Heilsvermittlung in der Herrschaftspraxis Kaiser Karls IV.* (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters, Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii, Bd. 36), Köln 2015

Martin BAUCH – Julia BURKHARDT – Tomáš GAUDEK – Paul TÖBELMANN – Václav ŽŮREK, *Heilige, Helden, Wüteriche. Eine konzeptionelle Skizze zu „Herrschaftsstilen“ im langen Jahrhundert der Luxemburger*, in: *Heilige, Helden, Wüteriche. Herrschaftsstile der Luxemburger (1308–1437)*, hrsg. v. Martin BAUCH – Julia BURKHARDT – Tomáš GAUDEK – Václav ŽŮREK (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta imperii, Bd. 41), Köln 2017, s. 11–27

Klára BENEŠOVSKÁ, *Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciáček Aula Sanctae Mariae*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, ed. Klára BENEŠOVSKÁ, Praha 2010, s. 488–496

Paul BERKEL, *Geschichte der Stadt Lauban*, Lauban 1896

Lenka BOBKOVÁ, *Biskupstwo wrocławskie i jego powiązania z Koroną Czeską (1327–1742)*, in: *Miejsce i rola Kościoła wrocławskiego w dziejach Śląska*, ed. Krystyn MATWIJOWSKI, Wrocław 2001, 92–99

Lenka BOBKOVÁ, *Budyšínsko a Zhořelecko, součást České koruny v letech 1319–1396*, in: MHB 5, 1998, s. 67–90

Lenka BOBKOVÁ, *Jan Lucemburský. Otec slavného syna*, Praha 2018

Lenka BOBKOVÁ, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993

Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české IVa*, Praha – Litomyšl 2003

Lenka BOBKOVÁ – Kateřina VALENTOVÁ, *Listiny Jana Lucemburského a Karla IV. v kapitulním archivu v Budyšíně*, in: Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, edd. Ivan HLAVÁČEK – Jan HRDINA, Praha 1998, s. 71–83

Lenka BOBKOVÁ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české IVb*, Praha – Litomyšl 2003

Zdeněk BOHÁČ, *Die Zisterzienserklöster in der Lausitz und ihre Beziehung zu den Böhmischen Ländern*, in: Týž, *České země a Lužice*, Tišnov 1993, s. 27–39

Władisław BOCHNAK, *Dzieje Zakonu Magdalenek od Pokuty na Dolnym Śląsku i Łużycach*, Wrocław – Legnica 1996

Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998

Johann Benedikt CARPZOV, *Neueröffneter Ehren-Tempel merckwürdiger Antiquitäten des Marggraffthums Ober-Lausitz (...)*, Leipzig – Budissin 1719

Bogusław CZECHOWICZ, *Dvě centra v Koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348–1458)*, České Budějovice 2011

Jan DĄBROWSKI, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*, in: *Historia Śląska I. Od najdawniejszych czasów do roku 1400*, ed. Stanisław KUTRZEBA, Kraków 1933

Lars-Arne DANNENBERG, *Das Kloster St. Marienthal und die Burggrafen von Dohna. Überlegungen zur Gründung des Zisterzienserinnenklosters an der Neiße*, in: NLM NF 11, 2008, s. 88–104

Lars-Arne DANNENBERG, *Wo liegt das Seifersdorf aus der Erstererwähnungsurkunde?*, in: *Ora et labora* 49, 2014

Die Bettelorden in den beiden Lausitzen. Geschichte – Architektur – Kunst, hrsg. v. Annegret GEHRMANN – Dirk SCHUMANN – Marius WINZELER, Berlin 2017

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Biskup Bernard z Kamence, zakladatel, kancléř, rádce a diplomat*, in: *Dvory a rezidence ve středověku I*, Praha 2006

Franz J. FELTEN, *Johann der Blinde und das Papstum*, in: *Johann der Blinde. Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296–1346. Tagungsband der 9 Journées Lotharingiennes 22. – 26. Oktober 1996 Centre Universitaire de Luxembourg, Luxemburg 1997*, s. 383–417

Zdeněk FIALA, *Předhusitské Čechy. Český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*, Praha 1968

Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005

Radek FUKALA, *Slezsko – neznámá země Koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*, České Budějovice 2007

Franz Xaver GÖRLICH, *Urkundliche Geschichte der Prämonstratenser und ihre Abtei zum heiligen Vinzenz vor Breslau*, Breslau 1836

Samuel GROßER, *Lausitzische Merkwürdigkeiten Darinnen Von Bayden Marggraffthümern in finff unterschiedenen Theilen Von den Wichtigsten Geschichte, Religions- und Kirchen-Begebenheiten, Regiments-Verfassung, Beschaffenheit der Schulen und Literatur, Landes-Art und Fruchtbarkeit Wie auch Gewerben, Handthierungen und Commerciën, zulängliche Nachrichten gegeben*, Leipzig – Budissin 1714

Heinrich GRÜGER, *Schlesisches Klosterbuch. Breslau, St. Vinzenz. Benediktiner-, dann Prämonstratenserabtei*, in: *JSFWUB 24*, 1983, s. 67–96

Colmar GRÜNHAGEN, *König Johann von Böhmen und Bischof Nanker von Breslau*, in: *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe 47/1*, 1864, s. 4–102

Hermann Gustav HASSE, *Geschichte der Sächsischen Klöster in der Mark Meißen und Oberlausitz*, Gotha 1888

Max HEIMBUCHER, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche II*, Paderborn ²1907

Johann HEYNE, *Dokumentierte Geschichte des Bisthums und Hochstifts Breslau I. Denkwürdigkeiten aus der Kirchen- und Diözesan-Geschichte Schlesiens von der Einführung des Christentums in Schlesien bis zur böhmischen Oberherrschaft über dieses Land (966–1355)*, Breslau 1860

Alexander HITSCHFEL, *Chronik des Cisterzienserinnenklosters Marienstern in der königlich sächsischen Lausitz*, Opitz – Warnsdorf 1894

Zdeňka, HLEDÍKOVÁ, *Alžběta Rejčka*, in: *Dějiny a současnost. Kulturněhistorická revue* 13, 1991, č. 5, s. 7–12

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, Praha 2008

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Počátky avignonského papežství a české země*, Praha 2013

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010

Mlada HOLÁ, *Pobyty Karla IV. a jeho dvora ve Vratislavi*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, ed. Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ (= MHB Supplementum I), Praha 2006, s. 163–189

Mlada HOLÁ, *Vratislavští hejtmané. Reprezentanti královského majestátu prvních Lucemburků na českém trůně (1335–1378)*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*. Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, edd. Lenka BOBKOVÁ – Mlada HOLÁ, Praha – Litomyšl 2005, s. 161–176

Mlada HOLÁ, *Vztahy českých králů a vratislavských biskupů v letech 1327–1378*, in: *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14. – 17. století*, edd. Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ (= Korunní země v dějinách českého státu IV), Praha 2009, s. 76–91

Petr HRACHOVEC, *Johanité v náboženském životě na Žitavsku*, netištěná diplomová práce FF UK, Praha 2006

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Bernard z Kamenice, politik ve službách Václava II.*, in: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* 20, 1998, č. 6, s. 2–5

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řadu v Čechách 1142–1420*. III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech, ²Praha 2018

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007

- Georg Gerson IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století*, Praha 2002
- Wojciech IWAŃCZAK, *Jan Lucemburský. Dějiny bouřlivého života a hrdinné smrti českého krále a lucemburského hraběte v jednadvaceti obrazech*, Praha 2018
- Josef Metoděj JAKUBIČKA, *Klášter Zahrada sv. Máří řádu kartusiánského na Újezdě v Praze II*, in: *Časopis Musea Království českého* 86, 1912, s. 454–467
- Josef Metoděj JAKUBIČKA, *Klášter Zahrada sv. Máří řádu kartusiánského na Újezdě v Praze I*, in: *Časopis Musea Království českého* 85, 1911, s. 317–328
- Markéta JAROŠOVÁ, *Klášterní kostely minoritů a klarisek ve Vratislavi*, in: *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*, edd. Miroslav ŠMIED – František ZÁRUBA, Praha 2013, s. 233–240
- Kazimierz JASIŃSKI, *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków 2007
- Richard JECHT, *Geschichte der Stadt Görlitz, Bd. 1, 7–12, Topographie der Stadt Görlitz, Görlitz 1927–1934*
- Tobiáš JIRSÍK, *Česká větev rodů pánů z Koldic na dvoře Lucemburků*, netištěná bakalářská práce FF UK, Praha 2015
- Hermann KINNE, *Das Kollegiatstift st. Petri zu Bautzen von der Gründung bis 1569* (= *Germania Sacra, Dritte Folge, Die Bistümer der Kirchenprovinz Magdeburg. Das (exempte) Bistum Meissen I*), Berlin – Boston 2014
- Augustin KNOBLICH, *Herzogin Anna von Schlesien. 1204–1265. Erinnerungsblätter zu ihrem sechshundertjährigen Todestage*, Breslau 1865
- Augustin KNOBLICH, *Kurze Geschichte und Beschreibung der zerstörten St. Nicolaikirche vor Breslau, nebst ihre Filiale St. Michaelis in Gross-Mochbern und der mit ihnen vereinten St. Corporis-Christi-Kirche in Breslau*, Breslau 1862
- Hermann KNOTHE, *Die Pröpste des Kollegiatstifts St. Petri zu Bautzen von 1221–1562*, in: *Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde* 11, 1890, s. 17–46
- Hermann KNOTHE, *Geschichte des Oberlausitzer Adels und seiner Güter. Vom XIII. bis gegen Ende des XVI. Jahrhunderts*, Leipzig, 1879

Hermann KNOTHE, *Urkundliche Geschichte des Jungfrauenklosters Marienstern, Cisterzienserordens, in der Königl. Sächs. Oberlausitz, von der Zeit der Gründung bis Anfang des sechszehnten Jahrhunderts*, Dresden 1871

Hermann KNOTHE, *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: NLM 53, 1877, s. 158–421

Manfred KOBUCH, *Dochování listin kláštera Marientálského. (Se zvláštním zřetelem na český diplomatický materiál)*, in: *Československý časopis historický* 12, 1964, č. 5, s. 718–725

Anne-Katrin, KÖHLER, *Aspekte der Wirtschaftsgeschichte des Klosters Marienstern im 13. und 14. Jahrhundert*, in: *750 Jahre Kloster Marienstern. Festschrift*, hrsg. v. Karlheinz BLASCHKE – Heinrich MAGIRIUS – Siegfried SEIFERT, Halle an der Saale 1998, 87–98

Gottlieb KORSCHULT, *Geschichte von Olbersdorf bei Zittau*, Zittau 1864

Silke KOSBAB, *Das Privileg König Johannis von Böhmen zum Zinskauf des Budissiner Hospitals 1345. Eine majestätische Geste für ein Hospital am Rande der Stadt*, in: *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14. – 17. století*, edd. Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ (= *Korunní země v dějinách českého státu IV*), Praha 2009, s. 256–266

Silke KOSBAB – Kai WENZEL, *Bautzens verschwundene Kirchen*, Bautzen 2008

Zuzana KŘENKOVÁ, *Klášter františkánů-observantů v Kamenci. Problematická královská fundace v Horní Lužici*, in: *SMB* 8, 2016, s. 89–123

Jiří KUTHAN, *Eliška Rejčka († 1335)*, in: *Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308–2008. Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference ve dnech 15. a 16. října 2008 v Hradci Králové*, ed. Jiří ŠTĚPÁN, Hradec Králové 2009, s. 113–128

Jiří KUTHAN, *Kláštery cisterciáček v českých zemích*, in: *Týž, Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis*, Praha 2005, s. 365–416

Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Karel IV. Císař a český král – Vizionář a zakladatel*, Praha 2016

Hermann LUCHS, *Der Johanniter-Convent und das hl. Leichnamshospital in Breslau*, in: ZGS 4, 1862, s. 356–375

Paul MAI, *Die Laubaner Magdalenerinnen (Niederschlesien) heute in Seyboldsdorf (Niederbayern). Blüte und Niedergang eines großen Frauenordens*, in: Staat, Kultur, Politik. Beiträge zur Geschichte Bayerns und des Katholizismus. Festschrift zum 65. Geburtstag von Dieter Albrecht, hrsg. v. Winfried BECKER – Werner CHROBAK, Kallmünz/Opf. 1992, s. 413–429

Józef MANDZIUK, *Historia kościoła katolickiego na Śląsku I/2 (1302–1417)*, Warszawa 2004

Michel MARGUE, *Jan Lucemburský a církev v Českém království a v lucemburském hrabství*, in: Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310, ed. Klára BENEŠOVSKÁ, Praha 2010, s. 261n.

Michel MARGUE, *Memoria et fundatio. Religiöse Aspekte des Herrschaftsverständnisses eines Landesherrn in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, in: Johann der Blinde. Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296–1346. Tagungsband der 9 Journées Lotharingiennes 22. – 26. Oktober 1996 Centre Universitaire de Luxembourg, Luxembourg 1997, s. 197–217

Michel MARGUE, „*Regum de stirpe*“. *Několik aspektů monastické politiky lucemburského hraběte a českého krále Jana Lucemburského*, in: Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310, ed. Klára BENEŠOVSKÁ, Praha 2010, s. 252–271

Hermann MARKGRAF, *Geschichte Breslaus in kurzer Übersicht*, Breslau ²1913

Josef Joachim MENZEL, *Heinrich I.*, in: Neue Deutsche Biographie VIII, Berlin 1969, s. 401–402

Lucie NEUŽILOVÁ, *Jan Lucemburský a jeho styky s avignonským papežstvím na základě diplomatického materiálu*, netištěná bakalářská práce FF UK, Praha 2013

Martin NODL, *Svár obrazu s textem. Sen Karla IV. o smilstvu*, in: Týž, *Tři studie o době Karla IV.*, Praha 2006, s. 21–64

Václav NOVOTNÝ, *Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1230)*, České dějiny I/3, Praha 1928

- Christian Adolph PESCHECK, *Kleine Chronik des Oybins*, Zittau 1846
- Ludwig PETRY – Josef Joachim MENZEL – Winfried IRGANG, *Geschichte Schlesiens I*, Stuttgart 2006
- Theophila PIETSCH, *Zur Geschichte des Breslauer Klarenstiftes, des jetzigen Ursulinenklosters*, Breslau 1937
- Maria PRZYWECKA-SAMECKA, *Z dziejów wrocławskich konwentów klarisek i urszulanek*, Wrocław 1996
- Gisela RIECK, *Herzog Heinrich von Jauer herrscht über die östliche Oberlausitz*, in: *Ora et labora* 49, 2014, s. 17–19
- Richard REYMANN, *Geschichte der Stadt Bautzen*, Bautzen 1902
- Hubertus SEIBERT, *Nanker*, in: *Neue Deutsche Biographie XVIII*, Berlin 1997, s. 728–729
- Siegfried SEIFERT, *Der Geschichte des Klosters St. Marienstern 1248–1998. Ein Überblick*, in: *750 Jahre Kloster St. Marienstern. Festschrift*, hrsg. v. Karlheinz BLASCHKE – Heinrich MAGIRIUS – Siegfried SEIFERT, Halle an der Saale 1998, s. 57–64
- Franz Xaver SEPPELT, *Geschichte des Bistums Breslau*, Breslau 1929
- Ulrich SCHMILEWSKI, *Przeclaus von Pogarell*, in: *Neue Deutsche Biographie XX*, Berlin 2001, s. 704–705
- Joseph Bernhard SCHÖNFELDER, *Urkundliche Geschichte des Königlichen Jungfrauenstifts und Klosters St. Marienthal, Cistercienser-Ordens, in der Königlichen Sächsischen Oberlausitz*, Zittau 1834
- Lambert SCHULTE, *Die Exemption des Breslauer Bistums*, in: *ZGS* 51, 1917, s. 1–29
- Franz SCHWARZBACH, *Geschichte der Kollegiatkirche und Kollegiatstiftes St. Petri zu Bautzen im Mittelalter*, in: *NLM* 105, 1929, s. 76–113
- Tadeusz SILNICKI, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*, Warszawa 1953
- Paul SKOBEL, *Das Jungfräuliche Klosterstift zur Heiligen Maria Magdalena von der Buße zu Lauban in Schlesien von 1320–1821*, Stuttgart – Aalen 1970

- Kateřina SLÁDKOVÁ, *Anna Slezská*, in: Svatá Aneřka Česká a velké řeny její doby, edd. Miroslav ŠMIED – Frantiřek ZÁRUBA, Praha 2013, s. 209–217
- Miloslav SOVADINA, *Jindřich z Lipé I. První muž království. Část 2.*, in: Časopis Matice moravské 121, 2002, s. 3–32
- Miloslav SOVADINA, *Jindřich z Lipé II. Dominium nostrum atque bona nostra*, in: Časopis Matice moravské 122, 2003, s. 21–59
- Jiří SPĚVÁČEK, *Mentality a dějiny mentalit v proměnách evropského myřlení*, in: Sborník společnosti přátel starožitností 4, 1996, s. 59–70
- Jiří SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346*, Praha 1994
- Piotr STEFANIAK, *Na chwale Trojcy Swietej*, Kraków 2011
- Karel STLOUKAL, *Královny a kněžny české*, Praha 1996
- Anna SUTOWICZ, *Klasztory magdalenek i ich miejsce w miastach Śląska i pogranicza łużyckiego w okresie średniowiecza*, in: Świdnickie studia teologiczne 12, 2015, č. 1, s. 93–119
- Josef ŠUSTA, *Karel IV. Otec a syn 1333–1346*, České dějiny II/3, Praha 1946
- Stanislav ULMAN, *Církevní politika Karla IV. v korunních zemích se zaměřením na Horní Lužici a Slezsko*, netiřtřená bakalářská práce FF UK, Praha 2018
- Zdeněk VAŠEK, „...aby se jim více líbilo modlit se dnem i nocí za nás“. *Donace v českých zemích ve vrcholném středověku*, netiřtřená diplomová práce FF UK, Praha 2008
- Zdeněk VAŠEK, *Zbořná nadání příslušníků panovnické rodiny a další projevy jejich přízně církvi v letech 1310–1333 (1335)*, in: Historie – Otázky – Problémy 3, 2011, č. 2, s. 55–67
- Zdeněk VAŠEK, *Zbořné dary v českém středověku*, netiřtřená disertační práce FF UK, Praha 2016
- Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Duřan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997
- Jan Kapristán VYSKOČIL, *Nábořenské poměry v dějinách Žitavska*, in: Žitavsko v českých dějinách, edd. Antonín FRINTA – Hugo ROKYTA, Praha 1947, s. 58–88

August WAGNER, *Schlesisches aus dem vatikanischen Archive in Rom aus den Jahren 1316–1371*, in: ZGS 25, 1891, s. 287–305

Ewald WALTER, *Das Hospital zum Hl. Geist in Breslau und die Brüder vom Orden des Hl. Geistes*, in: Archiv für schlesische Kirchengeschichte 49, 1991, s. 219–230

Ewald WALTER, *Zur Gründungsgeschichte des Breslauer Klarenstiftes*, in: JSFWUB 32, 1991, s. 21–28

Heinrich WENDT, *Die Verpfändung der Johanniterkommende Corpus Christi*, in: ZGS 35, 1901, s. 155–184

Kai WENZEL – Brigit MITZSCHERLICH – Nicole WOHLFARTH, *Der Dom St. Petri zu Bautzen*, Bautzen 2016

Karl WILKE, *Chronik der Stadt Budissin (Bautzen) von Erbauung der Stadt bis zum Jahr 1830*, Budissin 1834

Marius WINZELER, *Sedletz – Königsaal – St. Marienstern. Heidenreich von Sedletz und Bernhard III. von Kamenz als Protagonisten am Hof König Wenzels II.*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700. Mezinárodní symposium, Kutná Hora 18. – 20. září 2008, ed. Radka LOMIČKOVÁ, Praha 2009, s. 91–112

Marius WINZELER, *St. Marienstern. Der Stifter, sein Kloster und die Kunst Mitteleuropas im 13. Jahrhundert*, Wettin-Löbejün 2011

Jan ZDICHYNEC, „*Ex fastigio dignitatis assumpte et regie nostre maiestatis.*“ *Panovnická moc a cisterciácké kláštery v Horní a Dolní Lužici ve 13. – 15. století*, in: Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, edd. Lenka BOBKOVÁ– Mlada HOLÁ, Praha – Litomyšl 2005, s. 205–218

Jan ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal mezi králi, městy a šlechtou (1234–1547)*, in: Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku, edd. Lenka BOBKOVÁ – Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ – Jan ZDICHYNEC (= Korunní země v dějinách českého státu I), Ústí nad Labem 2003, s. 166–218

Jan ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal v Horní Lužici*, netištěná diplomová práce FF UK, Praha 2002

Jan ZDICHYNEC, *Marienthal v českém Žitavsku od založení do husitských válek*, in: *Gotické umění a jeho historické souvislosti I*, edd. Jaromír HOMOLKA – Michaela HRUBÁ – Petr HRUBÝ – Michaela OTTOVÁ, Ústí nad Labem 2001, s. 107–145

Zeit und Ewigkeit. 128 Tage in St. Marienstern. Ausstellungskatalog, hrsg. v. Judith OEXLE – Markus BAUER – Marius WINZELER, Halle an der Saale 1998

Hildegard ZELETZKI, *Von der Eifel in die Oberlausitz. Zwischen Münstermaifeld und Prag: „Gold war wie eine Brücke zwischen Himmel und Erde“*, in: *Ora et labora* 45, 2012, s. 7–10

Blanka ZILYNSKÁ – Jan ZDICHYNEC, *Stav bádání o církevní problematice korunních zemí na přechodu od středověku k novověku*, in: *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14. – 17. století*, edd. Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ (= *Korunní země v dějinách českého státu IV*), Praha 2009, s. 19–58

Jiří ŽÁČEK, *Slezsko* (= *Stručná historie států 33*), Praha 2005

Václav ŽŮREK, *Karel IV. Portrét ideálního vladaře*, Praha 2018

Přílohy

Seznam příloh

- I. Konkordance vybraných zeměpisných názvů
- II. Obrazová dokumentace

I. Konkordance vybraných zeměpisných názvů

<i>Česky</i>	<i>Polsky</i>	<i>Německy</i>
Bogatyně	Bogatynia	Reichenau
Boleslavec	Bolesławiec	Bunzlau
Břeh	Brzeg	Brieg
Budyšín	Budziszyn	Bautzen
Bytom nad Odrou	Bytom Odrzański	Beuthen an der Oder
Dolní Lužice	Dolne Łużyce	Niederlausitz
Dómský (Tumský) ostrov	Ostrów Tumski	Dominsel
-	Dzierżoniów	Reichenbach
-	Giebułtów	Gerhardsdorf
Grabštejn		Grafenstein
Grodkov	Grodków	Grottkau
-	Grodowiec	Hochkirch
-	Czechy	Tschechen
Hlohov	Głogów	Glogau
Horní Lužice	Łużyce Górne	Oberlausitz
-	Gliwice	Gleiwitz
-	Iwiny	Oldern
Javorník	-	Jauernig
Kališ	Kalisz	Kalisz
Kaltenštejn	-	Kaltenstein
Kamenec (město v Sasku)	-	Kamenz
Kladsko	Kłodzko	Glatz
-	Kościelnik	Holzkirch
-	Kostomłaty	Kostenblut
Krakov	Kraków	Krakau

Křesobor	Krzeszów	Grüssau
Lehnice	Legnica	Liegnitz
Lobava	-	Löbau
Lubáň	Lubań	Lauban
-	Lwówek Śląski	Löwenberg
Mariina Hvězda	-	St. Marienstern
Mariino Údolí	-	St. Marienthal
Milíč	Milicz	Militsch
Nisa (město)	Nysa	Neiße
-	Nowogrodzic	Naumburg am Queis
Odra	Odra	Oder
Olbin	Ołbin	Elbing
Ostřice	Ostrowiec	Ostritz
Pačkov	Paczków	Patschkau
-	Radogoczc	Wünschendorf
-	Stankowice	Rengersdorf
	Rudzica	Pffafendorf
Slezská Středa	Środa Śląska	Neumarkt
Slezsko	Śląsk	Schlesien
-	Sósница	Schosnitz
-	Strzeszków	Landskron
Svídnice	Świdnica	Schweidnitz
-	Szczepin	Tschepine
-	Trestno	Treschen
Třebnice	Trzebnica	Trebnitz
Týnec	Tyniec	-

-	Ulesia	Waldow
Vratislav	Wrocław	Breslau
-	Wiązów	Wansen
-	Widawa	Weide
-	Wysoka	Wessig
-	Zabłoto	Sablath (v edicích Zablót)
-	Zębice	Sambowitz
-	Zaręba	Lichtenau
Zhořelec	Zgorzelec	Görlitz
Žitava	Žytawa	Zittau

II. Obrazová dokumentace

Kolegiální kostel sv. Petra v Budyšíně

Kolegiální kapitula v Budyšíně

Zdroj: archiv autora

Ruiny františkánského kláštera v Budyšíně, současný stav

Klášterní kostel sv. Petra a Pavla v Žitavě, dnes sídlo městského muzea

Zdroj: archiv autora

Kostel Nejsvětější Trojice bývalého františkánského kláštera ve Zhořelci

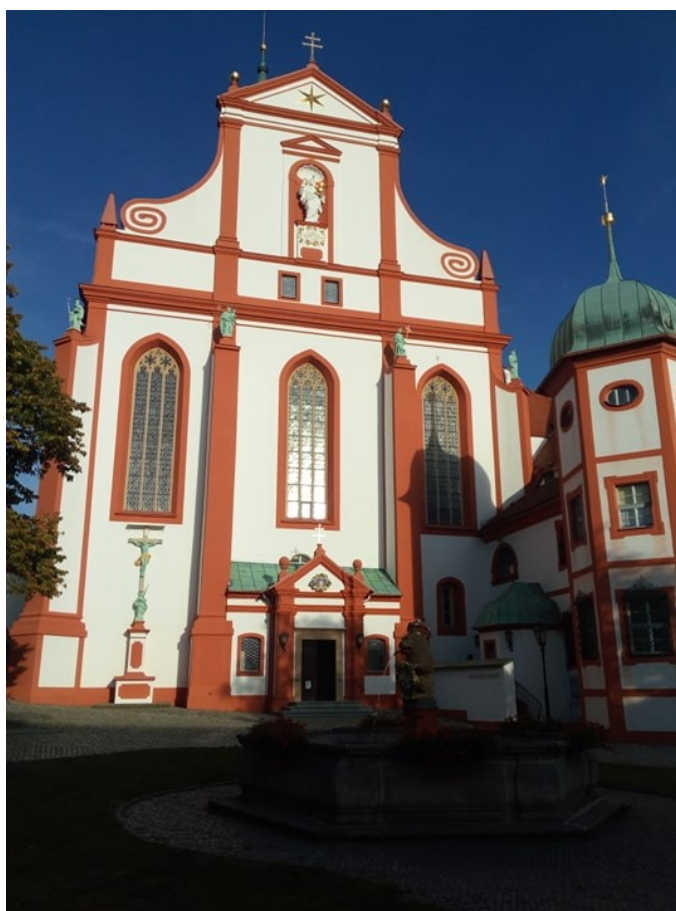

Zdroj: archiv autora

Klášter St. Marienthal po renovaci

Klášterní kostel St. Marienstern

Zdroj: archiv autora